AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 250.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

•İşkence ve İnsan Hakları • İşkencenin Onursuz Yüzü
• İşkenceyi Durduralım • Şiir ve Evrensellik
• Genç Marks mı, Geç Marks mı?
• Paralel Yaşama Bağlamında Hümanizma
• Nejat Elibol ile Söyleşi

YIL: 8 SAYI: 88 ŞUBAT'98

İÇİNDEKİLER

ATİLLA ERDEMLİ Paralel Yaşama Bağlamlarında Hümanizm — 1

8 — Helen'e (Şiir) **EDGAR ALLAN POE**

ÖMER NACİ SOYKAN Aydınlanma (I) — 9

15 Genç Marx mı Geç Marx mı? **ALİ OSMAN AYANOĞLU**

OSMAN BOZKURT Tedirginsin — 18

19 — Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politiği **İ.MELİH BAŞ**

BERRİN TAŞ İnsanileşme Sürecinde Kadın-Erkek Sorunu -1- — 22

23 — Gül (Şiir) **MÜŞTAK ERENUS**

ÖZCAN ÖZMAN Opera Zehra Yıldız'sız Kaldı — 24

26 — İlkokul Günlerimiz Ya Da... **AFŞAR TİMUÇİN**

ADNAN ÖZYALÇINER Suçsuz İlkelden Suçlu Uygara 28

32 — (Şiirler) **NURAY GÖK AKSAMAZ**

OKAN AKHAN İşkence ve İnsan Hakları — 33

35 — İşkencenin Onursuz Yüzünden Yansımalar **M.NEJAT GACAR**

SUBHAS MUKARCİ Bir Şiir İçin Ancak (Şiir) — 36

37 — İşkenceyi Durduralım **HÜSEYİN DUYGU**

KEMAL ÖZER Şiir ve Evrensellik — 38

40 İslam Dünyasında Şiir Geleneği:I **GÜLNİHAL KÜKEN**

AYDIN ŞİMŞEK Elmalı Sokak (Şiir) — 43

44 — Ezilenlerin Ermenice Sesi **CAFER YILDIRIM**

GÜNGÖR GENÇAY "Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım" 47

49 — Saat Dokuzsıfırbeş **ÜSTÜN AKMEN**

MURAT TUNCEL Bir Kentin Yaş Günü — 50

51 — Günler/Kitaplar/Dergiler **RUŞEN HAKKI**

Y.MAHMUT D.GÖSTEREN İnsancıl Neden Şiir Yıllığı'na Giremez — 53

55 — (Şiir) **AYDIN ÖZTÜRK**

BEDRETTİN AYKIN Söyleşi — 55

58 — Bu Cıvıltı Seslerine Ne Demeli (Öykü) **İSMET ALICI**

CENGİZ GÜNDOĞDU Yıldız Güncesi — 59

64 — Böyle Gitmek Olur mu? (Şiir) **SELMA AĞABEYOĞLU**

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur.

Sahibi
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Yazıişleri Sorumlu
Yönetmeni
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım **Bir-Yay**

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel:(0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 50 milyon TL. Arka kapak (iç) 40 milyon TL. İç sayfalar 30 milyon TL. Kutu ilan (5x5) cm. 10 milyon TL.

Abone olmak için:
Yurtiçi 2.500.000 TL. Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6002323-6- T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 1137 38678
Yurtdışı:(150 D.M.) T.İş Bankası 9. Kısım Ataköy-İstanbul 11 37 30 100 317 9305-(84 Dolar) Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul 6101756-6 veya 666 043 no.lu posta çeki hesabına para yatırmanız, durumu İnsancıl'a bildirmeniz yeterlidir.

Paralel Yaşama Bağlamlarında Hümanizm (*)

Atilla ERDEMLİ

1.Bir Eylem Varlığı Olarak İnsan

Doğadaki diğer canlı varlıklar arasında İnsanı belirgin kılan bir çok özelliği vardır. Bunlar İnsanın hem biyolojik varlığına, hem de yaşamasına ilişkin özelliklerdir. Sözgelimi, İnsan bir çevreye değil, dünyaya doğan ve dünyasının dışına açılabilen bir varlıktır. O bir çevrenin ürünü olan diğer canlı varlıklarla karşılaştırıldığında yetersizliği bulanan bir varlıktır. Dolayısiyle İnsan hem bu dünyaya doğan ve hem de bu dünyada doğal bir yeri bulunmayan; yaşayabilmek için kendi yaşama ortamını kurmak, yaratmak zorunda olan bir varlıktır. Doğada varlığını sürdürebilmek için doğayı kendine göre işleyen, doğaya karşı tavır almak zorunda olan İnsan kendi özgün yaşaması için de kendisine davranış biçimleri seçen, düzenleyen bir varlıktır. Bütün bunlar için O diğer canlılarda doğadan olan bir şeyi kendisi elde etmeye çabalar: *Bilgi*. İnsanın yaşaması, varlığını koruyup, sürdürüp, geliştirebilmesi için sahip olması gereken en büyük güçtür Bilgi. Kuşkusuz İnsanın kendine özgü özellikleri yalnızca Bilgi ile sınırlandırılamaz. Fakat, Bilgi hepsinin ortak yanıdır, hepisinin dayandığı temeldir.

Bütün sorun İnsan ile doğa arasındaki bir boşluktan doğmaktadır: İnsanın dışındaki canlı, cansız her şeye kendi yasalarını dikte etmiş olan Doğa, sıra İnsana geldiğinde sanki biraz geriye çekilmiş ve İnsana *kendisi olarak yaşayabileceği bir alan* bırakmıştır. Eğer böyle bir alan bulunmasaydı, O da diğer varlıklar gibi doğanın belirlemesi uyarınca var olacaktı. Ne var ki o zaman İnsan olmayacaktı. İnsan olmamız için doğanın bize bıraktığı bu alan *Özgürlük*'ün alanıdır. İnsanın yaşamı özgürlüğünün bedelidir.

Özgür bir varlık söz konusu olduğunda, artık bağımlı, belirlenmiş davranış ve etkinliklerden değil, kendisinin belirlediği, özgün davranış ve etkinliklerden, ayrı deyişle *Eylem*'den söz etmek gerekir. İnsan bir eylem varlığıdır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerden biridir Eylem.

2. İnsanın Yaşama Dokusu ve Eylem

Kendi yaşamasını kendisi kurmak ve geliştirmek zorunda olan bir varlığın eylemleri ister istemez çok yönlü olacaktır. İsteyen, tasarlayan, düşleyen, düşünen, karar veren, yapan, geliştiren, çabalayan, uğraşan bir varlığın, ilk bakışta, birbiriyle ilişkili iki büyük eylem bağlamından söz edilebilir: İç Eylem ve Dış Eylem. Birbiriyle ilişkili bu iki bağlamda yaşamamızın dokusu oluşur.

İnsan tekdüze yaşayan bir varlık değildir. Bir günlük yaşamımızda çalışırız, dinleniriz, eğleniriz, okuruz, ibadet ederiz, sanata değgin etkinliklere katılırız, düşünürüz, gezeriz, oyun oynarız vb. bir çok eylem bağlamına ya girip-çıkarız ya da birkaçını birlikte götürürüz. Çok zaman eylem bir alışkanlığa dönüşmüştür ve orada özgünce değil, otomatik olarak çalışırız. Kimi zaman da eylem bütün dikkatimiz ve özgünlüğümüzle kendisini sürdürmemizi ister. Bütün bu etkinlikler yaşamanın karmaşası gibi görülürler.

Bütün bu etkinlikleri zaman zaman bir düzen içinde görmek, hatta bir düzene sokmak ihtiyacını da duyarız. Düzen isteği ve bilinci bireyin yaşamasına egemen olma, belli bir biçimde yaşama isteğinin bir kımıldanışıdır.

Acaba yaşamanın dokusunu oluşturan çok yönlü, çok amaçlı eylemler görüldüğü gibi dağınık mıdır?

2.2. Eylem Türleri

Eylemlerin bütününe baktığımızda üç temel amaca yönelik olduklarını görürüz. Amaç eylemin en temel belirleyicilerinden biri olduğuna göre bu bakımdan Eylemleri üç öbekte toplayabilmekteyiz.

*İş Eylemleri.

*Gereksinim Eylemleri.

*Özgün Eylemler.

2.2.1. İş Eylemleri

Yarar üretmeyi amaçlayan eylemlerdir. Bireysel, toplumsal ve dünya bakımından İnsan yaşamının dayandığı alandır. Üretilen şey üretene ve sunulan İnsanlara yarar sağlar. Yaşamamızın çağdan çağa değişiklik gösteren temel gereksinimleri bakımından vazgeçilmezdir.

Ne var ki İnsan yaşamı yalnızca bu temel gereksinimlerle sınırlı değildir. İnsanın bu alanı aşan başkaca gereksinimleri de bulunmaktadır.

2.2.2. Gereksinim Eylemleri

İnsan doğal gereksinmeleri de bulanan bir varlıktır. Gereksinim Eylemleri derken, uyumak, dinlenmek, beslenmek türünden etkinliklerini göz önünde bulundurmuyorum. Bu bağlamda İnsan bireysel, toplumsal, bedence ve tinsel gereksinmelerini karşılar. Bu bağlamda İnsan İş alanı üstüne çıkar, iş yaşamının tortularından sıyrılır, arınır. Burada iş-ötesi bir zaman yaşanır. Çok kez bu zamana Boş Zaman ve bu etkinliklere de Boş Zaman Etkinliği denilir. Böyle bir niteleme İş-zamanına ve etkinliklerine gereğinden fazla yer ve önem veren bir yaşama biçiminin, ayrı deyişle yaşamaya iş penceresinden bakan bir düşünüşün sonucudur. İş önemlidir, taşıyıcıdır, fakat ne İnsan yaşamının bütünüdür, ne de bütününe damgasını vurma hakkına da sahiptir.Gereksinim Eylemleri *İnsanın kendisi* olduğu, bir **ben** olarak yaşayabildiği alandır. Burada amaç yarar üretmek, kazanç sağlamak değildir. Gereksinim Eylemlerinde bireyin *özgün varlığı* yönlendiricidir; ilgileri, merakları, İnsanca ve İnsan doğasına ilişkin ortaya çıkartılıp, olabildiğince gelişmesi gereken yanları söz konusudur.

Gereksinim Eylemleri İnsanın yaşamasını artırır, besler ve güçlendirirler. Bu bağlamda merak ettiği bir kitabı okumak, yeni bir şey öğrenmek, sanat izlemek, dostlarla birlikte olmak, spor yapmak, ibadet etmek, gezmek, görüp-tanımak vb. bir çok etkinlik sayılabilir. Önemli olan orada İnsanın kendisi olarak bulunmasıdır. Gereksinim Eylemleri aynı zamanda bireyin kendi özgünlüğüne açılan kapısıdır.

2.2.3. Özgün Eylemler

Özgün Eylemler, bireyin kendi özgün yanlarına, sahibolduğu özgün güçlere dayanır ve onların somutlaştırılmasıyla ortaya çıkarlar. Orada İnsan kendisiyle bütünleşir, kendisini kendisinden yaratır, geliştirir, aşar. Orada insan kendisini olan bir zamanda; bir *özgün zamanda* yaşar.

Burada her İnsanın bir özgün eyleminin varlığı sorunuyla karşılaşırız. Bu her İnsan özgün müdür sorunuyla aynıdır. Bu soruya olumsuz yanıt verecek verilerden yoksunuz. Her bireyin, bireyliğinin kurulması onun *kendine özgü* oluşuna dayanır. Özgün yaşamanın temeli, bireyin *biricikliğidir,* bireyin *ilk ve son* olarak varolmuş olmasıdır. İnsan yinelenmeyen bir varlıktır. Tersi doğaya da aykırıdır, tanrıya da. Her İnsanın sahibolduğu yapıcı ve yaratıcı çekirdekler onun biricikliğinin temel dayanağıdır. Bireyin kendisini yaratması, yaşamının İnsana yaraşır olması, *yaratıcı yaşama ve gerçek özgürlük* başka türlü olanaksızdır.

Özgün Eylemler, bireyin kendindeki İnsanla beraber olduğu ve kendisini İnsan olarak duyduğu bir bağlamdır. Orada İnsan kendi derinliğine iner ve kendini tanır, kendi sonsuzluğunda, sonsuzluğun ayırdına varır: Mükemmellik bilinç ve duygusunun, hoşgörünün, mücadelenin ve sevginin devşirilebileceği en önemli yerdir. Orada kendisinden başka İnsanlara uzanır, birlikteliği yaşar.

3. Paralel Yaşama Bağlamları

Yaşama bir bütündür. Çok zaman orada, bütün Eylemlerin birbiri içine geçmişcesine bulunduğu sanılır. Aralarında doğrudan dolaylı pek çok ilişki vardır, fakat ilişkili olmak ile birlikte olmak, giderek özdeş olmak aynı değildir.

Gerçekte İnsan Yaşamını oluşturan eylem alanları birbirlerinden ayrıdırlar, çünkü her birinin amacı ayrıdır ve her biri kendisine özgüdür. Fakat bu durum apayrı ve ilişkisiz olduklarını göstermez. Eylem alanları birbirlerine paralel olarak gelişirler ve etkileşimleri de bu paralellik bağlamında ortaya çıkar. Yine de bu eylem alanlarının kesiştikleri çok ender noktalar vardır, fakat bu durum da paralelliği bozmaz.

Çok zaman yaşamının akışına kapılıp-gidiveririz. İnsanın doğası gereği rahata, kolaya olan eğilimi de bu tekdüzeliği destekler. Böylece yaşamamızı İş'e bağımlı kılarız. Aynı deyişle İş eylemleri ve iş zamanı yaşamamızın en belirleyici yanı olurlar. İlk bakışta bu durum pek sakıncalı görülmez. Çünkü orada yarar üretmekteyiz ve yarar sağlamaktayız. Bu da bize yaşamamızda pek çok olanağı sağlamaktadır. Öyleyse böyle bir yaşamanın zararı ne olabilir? Böyle bir yaşama topluma katılmanın da önemli bir yoludur. Ben bir şeyler yapıp, üretmekteyimdir, başkaları da başka şeyleri. Herkes işini en iyi biçimde yaparsa sorunlar da kendiliğinden çö-

zümlenir. Öyle ise işime dört elle sarılmalıyım. Daha çok çalışmalı, daha çok kazanmalı ve daha çok sahibolmalıyım. Buna engel, yok, tersine bu istenen bir durum. Reklamlar nelere sahibolabileceğimi her an haykırıyorlar; benim yerime düşünen gazete yazarları var; Din adamları benim vicdanım için gerekeni yapıyorlar; Hukukçular benim yerime hakkı savunuyorlar; sağlığım konusunda doktorum gerekli kararları veriyor; benim adıma yönetenler var, benim adıma konuşanlar var, ben işime bakıyorum, çalışıyorum, kazanıyorum, yaşıyorum...

3.1. Yaşadığımız Ortaçağ

Onlar'dan biri olmak, herkes gibi olmak, akışa uymak, yuvarlanıp giden, kendine düşkün, umursamaz bir yaşamanın taşıyıcısı olmak İş'e kapılmış, İş Eylemlerine bağımlı İnsanın olağan özellikleridir. Orada İş salgın bir hastalık gibi her şeye bulaşır, her şeyi kendisine göre biçimlendirir. Sözgelimi her şey anlamını işe, sağladığı yarara göre bulur. Değerler, davranışlar, beklentiler, istemeler, eğitim, inanç, ülküler, bağlanmalar, kısacası İnsanı var kılan her şey iş ve sağlanan yarara göre kılık değiştirirler. İnsan orada dünyaya küçük bir delikten bakar gibidir.

Eğer J.Bruckhard'ın betimlediği Ortaçağ İnsanı'nın özelliklerinde küçük bir eğişiklik yapıp, yani Kilisenin yerine Sanayiyi yerleştirecek olursak genel çizgileriyle bir Ortaçağ'da yaşadığımız görülecektir. İşte Hümanizm burada önem kazanır.

Yaşadığımız, yaşamımızla var edip, sürdürdüğümüz Ortaçağ temelde, birbirine paralel Eylem alanları arasındaki karıştırmadan güç almaktadır. Her alanın yalnızca iş olarak görülmesi, her alanın iş bakımından, yarattığı, ürettiği yarar bakımından görülmesi bu gücü daha da artırmaktadır.

Yinelemekte yarar görüyorum: İş Eylemleri asla gereksiz, olumsuz, zararlı değildir, tersine aşamının yükünü taşırlar, temeldirler, yadsınamazlar. Olumsuz olan İş Eylemlerinin ve Yarar anlayışının biricikleştirilmesi ve çok yönlü olan İnsan yaşamının oraya indirgenmesidir. Bu da bir yandan çağın koşullandırması, bir yandan İnsanın buna yatkın olması, bir yandan işin her geçen gün biraz daha güç kazanması, bir yandan da yaşamanın değişik bağlamlarının ayırdına varamama buna neden olmaktadır.

3.2. Paralel Alanlar

Birbirine paralel eylem alanları ya da paralel yaşama bağlamları derken bir tabakalar sistemini göz önünde bulundurmuyorum. Burada İnsanın değişik yaşama bağlamlarını ve oralara ilişkin değerlerini, etkinliklerini, gereksinmelerini, duygulanımlarını gözönünde bulunduruyorum. Bireyin İş-sonrası zamanında beğendiği bir kitabı okuması, bir film izlemesi, merak ettiği bir yeri gidip-tanıması, ibadet etmesi ya da spor yapması artık yarar üretmek amacıyla yapılmaz: Eğer yapılırsa bozulur, işlevini yitirir, değerini yitirir. Çünkü bireyin kendisi için de olsa, dışındaki bir amaca yönelmiştir. Karıştırmanın olmaması için, bireyin yaşama bağlamını değiştirmesi, daha değişik bir yaşama tutumuna girmesi gerekmektedir.

Bu iki bağlamın birbiriyle ilişkisiz olmadığına değinmiştim. Her yaşama bağlamında bireyin oraya göre yaşaması, bir diğeri için de güçlenmesini getirir. İş-Dışı yaşamada birey iş yaşamının tortularından *arınır,* iş etkinlikleri içinde ortaya çıkmayan, fakat kendisinde var olan, kendisine içkin bulunan bir *başka kendisi*nin ayırdına varır; kendisini bir başka kendisi olarak yaşar, yaşaması açılır, gelişir, ufuk kazanır, İş Eyleminin zorlayıcılığı içinde gerçekleştiremediği aydınlanmaya ulaşır, özgür olur. Bütün bunlar İnsanın yapıcı-yaratıcı gücünü belirginleştirir, besler, geliştirir. Neler yaptığımız, neleri başardığımız önemlidir, fakat daha önemlisi, neler yapabileceğimize ilişkin bilinçtir. İnsan orada yaşamının sıkıştıran kalıpları içinden sonsuzluğa uzanma olanağı görür. Yaşama, onu daha değişik bilinçlerle kucakladığımız ölçüde gelişen bir atılımdır. Günübirlik yaşama sağladığı tüm yararlara bedel olarak İnsandan bu yaratıcı süreci alır. İnsan yapıcı-yaratıcı bir varlık olarak donatılmıştır. Bireyin değişik nedenlerle de olsa tek düze bir yaşamaya girmesi, kendi varlık yapısına, kendi doğasına aykırıdır. *Kendine aykırı yaşamak,* İşte Hümanizma burada önemli bir gereksinme olur.

3.2.1. Spor

Paralelliğin en yoğun ve güçlü yaşandığı bağlamlardan biri Spordur. İlk bakışta Spor herkesi ilgilendirmeyen, İnsanın belli bir yaş diliminde uğraşmış olabileceği veya bir spor dalında üstün kabiliyetli olanlarla, sporu meslek edinmiş olanların yapacağı fazlaca kuşatımı olmayan, dar bir eylem alanı olarak görüleblir. Dahası Sporun hümanizma ile ilişkisi sorulabilir. Bu sorulardan önce bir başkasına yönelmenin yararlı olacağı kanısındayım: İnsan neden Spor yapar?

İnsanın varlık yapısına baktığımızda, daha iskelet ve kas yapısı gereği onun hareket'e göre programlanmış olduğunu görürüz. Diğer canlı varlıklar, sahibolduklari hareketleri nerede ve nasıl kullanacaklarını bi-

lerek dünyaya gelirler. İnsan ise sahibolduğu değişik hareket olanaklarını İnsanlaştırmak yani eyleme dönüştürmek zorunda olan bir varlıktır.

Sahibolduğumuz her olanak bizden, onu ortaya çıkartıp, somutlaştırmamızı bekler. Bu yaşama sorumluluğumuzun vazgeçilmez bir yanıdır. Oysa diğerleri gibi sahibolduğumuz değişik hareket olanaklarından da günlük yaşama içinde sınırlı olarak yararlanırız. Böylece onların yetesiye ortaya çıktıklarını, somutlaştıklarını, geliştiklerini, yaşamamıza katıldıklarını söylemek son derece zordur. Kullanılmayan, gelişmeyen körelir. Özellikle hareket bağlamında her körelme İnsan için bir kayıp olmaktan öte, zaman içinde olumsuz sonuçlar verir.

Burada İnsanın bir başka özelliğine, Oyun'a değinmem gerekiyor. İnsan oyun oynayan bir varlıktır. Yüksek Organizmalı hayvanlarda da oyun olayıyla karşılaşmaktayız. İnsan ve hayvan oyunları arasındaki en önemli ayrımlardan biri, Hayvan yavruluk döneminde oyun oynarken, İnsan tüm yaşamı boyunca oyun içindedir. Hayvan yavrusunun Oyunu, onun davranışlarını yöneten içgüdülerinin vücud yapısında ortaya çıkartılması içindir. Hayvan yavrusu, oyun ile türüne özgü belli davranışları kazanır. Ona o kadarı yettiği için de oyunu bırakır. İnsan ise içgüdülerle sınırlanmamış bir varlıktır. Gelişmesi yaşama sürecine içkin bir varlık için Oyunun sınırlı bir zamana ilişkin olmasından söz edilemez. Öte yandan Oyun İnsandaki haz ögesi ile bütünleşir. Oyunu İnsan için anlamlı kılan bir çok İnsanca özellik (mücadele, deneme, yaratıcılık, vd.) yanında bu haz ögesidir. İnsan oyundan haz duyarak yaşama oyununa katılabildiği sürece yaşamadan tad alır. Her birimizin yaşamı kendi yaşama oyunumuzdan başka bir şey değildir.

Oyun oynayan İnsanın en önemli özelliklerinden biri de denemedir. Deneme, bildiklerimizden, sahibolduklarımızdan hareketle daha bilinmeyen, yeni, henüz ortaya çıkmamış olana yönelmektir. Dolayısiyle deneme rastgele bir yoklayıştan ayrılır. Oyunu heyecanlı, meraklı, çekici kılan onun bir deneme olmasıdır. Deneme nedeniyle Oyun yinelenen bir hareket bütünlüğü olmaktan çıkar.

İnsan yaşamı değişik oyunların bir örgüsüdür. Orada bireyin her oyunu oynaması olanaksızdır. Hangi oyunlara gireceğiz, hangi denemeleri yapacağız? Burada bireyin içkin özellikleri önem kazanır. Sahibolmadığımız bir olanağa ilişkin oyuna giremeyiz, girersek haz duyamayız, çünkü denemelerimiz bizi ileriye götürmeyecektir. Burada İnsanın kendisini tanıması yönlendiricidir. Kendimizi bilmemiz, sahibolduğumuz olanakları bilmemizdir. İnsan hareket etme olanaklarıyla donatılmıştır, fakat bu hareketlerden bazıları bireye yetecek düzeyde bulunmasına karşın, bazıları daha çok gelişmeye elverişlidir. İşte her İnsanın spor denilen oyuna girmesi bu kapıdan olacaktır. Yani her İnsan spor yapma olanağına sahiptir. Bu olanağı açmak, değerlendirmek bireyin kendisi olarak bulunacağı, haz duyacağı spor adı verilen özel bir oyuna girmesinden başka bir şey değildir. Her İnsanın spor yapması, her İnsanın şampiyon olacağı anlamına gelmez. Spor şampiyon olmak için yapılmaz. Spor İnsanın kendi doğasına kendi bedenine duyduğu veya duyması gereken saygının bir ortaya çıkma biçimidir.

Artık bir soruya, Spor Felsefesinin zorlu bir sorusuna değinmenin zamanı geldi.

3.2.1.1. Spor Nedir?

Soruyu burada geniş kuşatımlı olarak ele almak, bizi asıl konumuzun dışına götürebilir. O nedenle yalınkat bir belirlemeyle yetineceğim. Spor, sahibolduğumuz temel hareketlerin, bir başlarına, bir kaçı beraber, bir hayvan veya bir ya da birkaç aletle bütünleştirilerek oluşturulmuş bir oyunlar topluluğudur. Doğada hareket vardır, fakat spor yoktur. Spor yapay ya da İnsanlaştırılmış bir eylem bütünlüğüdür ve bu bütünlük kapalı değildir, yenileriyle artar, gelişir. Her spor bir oyun sistemidir. Bu sistemlerden bazıları kapalı, bazıları da açık sistemlerdir. Spor özü gereği, günlük yaşamaya ilişkin, yarar üretme amacında olan bir eylem değildir. Spor amacı kendisinde olan ve yalnızca kendisi için, yani spor yapmak için yapıldığı zaman İnsanı artıran bir olaydır. Ayrı deyişle spor sağlıklı olmak için yapılmaz, spor güzel bir bedene sahibolmak için yapılmaz, spor para kazanmak için yapılmaz, spor başarılı bir İnsan olmak için yapılmaz, spor birinci olmak, şampiyon olmak için yapılmaz, spor rekor kırmak için yapılmaz, spor madalya kazanmak için yapılmaz, spor ün ve ünvan kazanmak için yapılmaz, spor birilerini memnun etmek için yapılmaz, spor politik amaçla yapılmaz, spor bir topluluk veya toplumun bir başka topluluk veya topluma üstünlüğünü kanıtlamak için yapılmaz, spor barışı sağlamak için yapılmaz, spor ulusunun bayrağını göndere çektirmek için yapılmaz, spor mükemmellik duygusunu geliştirmek için yapılmaz, spor hoşgörü gücümüzü artırmak için yapılmaz, spor mücadeleci yanımızı geliştirmek için yapılmaz, spor mutlaka kazanmak için yapılmaz, spor girişimci, sevilen bir insan olmak için yapılmaz, spor kendisi için, İnsanın da-

yanağını ve gücünü kendi doğasında bulduğu bir oyunu oynaması, kendi öz deneyimlerinden birine girip, haz duyması, kendisiyle bütünleşmesi için yapılır. Bu nedenle bireyin kendisini bir başka kendisi olarak yaşamasıdır, İnsanın kendisini yeniden bulduğu bir alandır, bir özgün yaşamadır, bir tür aydınlanmadır, bir tür arınmadır, bir tür özgürlüktür, bir tür gelişmedir, bir yaşama biçimidir, spor. Bu nedenle spor günlük yaşamanın, iş eylemlerinin üzerindedir.

Ne var ki sporun iş eylemlerinden, günlük yaşamamızdan bütünüyle kopuk, apayrı bir eylem alanı olduğu usöylenemez. Biraz önce "... yapılmaz" dediğim konuların hepsinde sporun etkisi vardır, fakat dolaylıdır. Örneğin, sağlık için spor yapmak, her gün acı bir ilacı içmek gibidir. Sağlığa kavuşulunca veya belli bir sağlık durumuna gelince, ilaç gibi spor da bırakılabilir, başarı için yapıldığında, başarıdan sonra spor bırakılır. Oysa, haz duyduğumuz bir oyun olarak spor yaptığımızda "... Yapılmaz" dediğim alanlardaki olumlu sonuçların pek çoğu, *dolayısiyle ve kendiliğinden* ortaya çıkacaktır.

Olağan, günlük yaşamamızdaki hemen her alanı sporda bulmak olasıdır. Spor bir yanıyla bilimdir, bir yanıyla tekniktir, bir yanıyla inanıştır, bir yanıyla estetik bir olaydır, bir yanıyla bir dünya görüşüdür, bir yanıyla bir yaşama biçimidir, bütünüyle bir ahlaktır, spor bir çevre olayıdır, bir düşünme, karar ve giderek sezgi olayıdır, bir sevgi olayıdır spor ve İnsanın gereksinim eylemleri içinde en kaçınılmaz olanlarından biridir. Spor bunların en temel olanlarından biridir. Bu nedenle küçük yaşlarda ve doğru olarak başlanması gereken bir yaşama etkinliğidir. İnsanın karakter yapısının %60'ının 0-6 yaş diliminde oluştuğu; İnsanın ritm duyarlığını 0-15 diliminde kazandığını; doğru-dürüst öğrenilen ve yapılan sporun bu dönemdeki büyük işlevini göz önünde bulundurursak, Yaşama Sorunu bakımından önemi de anlaşılabilir. Bu nedenle biraz önce paralelliğin en yoğun ve güçlü yaşandığı alanlardan biridir dedim. Ne var ki, paralelliğin en çok bozulduğu alanlardan biridir spor. Çünkü kendisinden başka pek çok amaca yönlendirilir ve bunun sonunda hem o amaçlara ulaşılamaz, hem spor yozlaşır, bozulur ve büyük zarar görür, hem de İnsan sporda kendisine aykırı bir yaşamaya girer.

Gereksinim Eylemleri İnsanın doğası gereği bir üst yaşamadır. Spor örneğiyle değindiğim özellikleri gereksinim eylemlerinin her alanında, sözgelimi, kitap okurken, sanat etkinliklerine doğrudan-dolaylı katılırken, ibadet ederken, gezip-görüp-tanırken vb, tüm etkinliklerinde geçerlidir. Dahası İnsan burada sahibolduğu ve daha yüksek etkinlikler göstereceği kendisine içkin özgün güçlerin ayırdına varabilir.

İnsanın ister uygar bir dünya devleti gibi doğanın büyük amacı uğrunda, ister Tanrı tarafından özel donatılmış bir varlık olarak, ister evrensel bir idenin, devinimde kendisine kavuşacağı son aşama olarak, ister maddeye giren yaşama atılımının oluşturduğu evrimin son aşamasında ve yeni bir evrimin taşıyıcısı olarak yaratıldığı düşünülsün, İnsan bu dünyada *biricik olarak bulunan* bir varlıktır. O bir kereliktir ve yinelenmez. Onun biricikliğini sağlayan şey, sahibolduğu ve diğer canlı varlıklardan ayrılmasına yarayan temel özellikler değildir. İnsanın biricikliği, onun *özgün varlığında*dır. Özgünlüğü, her bireyin sahibolduğu yüksek derecedeki yapıcı-yaratıcı gücü belirler. İnsanın en yüksek düzeyde kendisini bilme sürecine girmesi, (çünkü kendini bilmek yaşamın sonuna dek giden bir süreçtir) sahibolduğu bu büyük yapıcı-yaratıcı gücün ayırdına varmasıyla olasıdır. İnsanın *Özgün Eylemleri* bu bağlamda ortaya çıkarlar. İnsan burada en büyük sıkıntıları, sırasında en büyük sancıları yaşar. İnsan kendisini burada aşar. İnsan kendi doruklarına burada ulaşır. İnsan burada kendi sonsuzluğuyla karşılaşır. Sevgi ve Akıl burada bütünleşirler. İnsan burada kendi özgürlüğünü dopdolu yaşar, kendisini en yüksek düzeyde keşfeder. İnsan yaşadığını burada anlar ve yaşamaya burada sımsıkı bağlanır.

Özgün Eylemler ne iş ya da günlük yaşama, ne de gereksinim etkinlikleriyle aynı bağlamda değil, fakat onlara koşut (paralel)durlar. Çünkü, hiçbir özgün eylem, yaşamadan kopuk değildir, yaşamanın dokusu içinde bulunur. Birinin özgün eylemi, diğerinin iş eylemi olabilir. Hatta kendimize özgü ve yepyeni bir özgün eylem alanı bulsak, bir süre sonra o da yaşamada yer alır, dahası bir zaman sonra moda bile olabilir. Hiç bir eylem yaşamadan kaçırılamaz. Fakat bu hepsinin birbirinin içine geçmiş olduğunu göstermez. Ayrılan zaman, amaç, bireyle bütünleşmesi, bireyin kendine içkin yaşaması bakımından birbirine paralel olarak, fakat bazen doğrudan, bazen dolaylı ama hep etkileşim içinde gelişirler.

Burada örnek olarak yine Sporu vereceğim. İş etkinliklerimizin dışında kendisine Spor için zaman ayıran; iskelet ve kas yapısına uygunluğu yanında hoşlandığı için de uzun mesafe koşan birini düşünelim. Bunu bir gereksinim etkinliği olarak gerçekleştirmektedir. Fakat gerek çalışmalarda ve gerekse de zaman zaman yapılan yarışlarda onun hep başarılı olmaktan öte, mukavemet koşularına karşı daha ayrı bir yapısı olduğu ortaya

çıktığında kendi sınırına ulaşmak isteyecek ya da ilgililer, uzmanlar tarfından bu yolda uyarılacaktır. Böylece mukavemek koşularına biraz daha fazla zaman ayırır, antrenmanlar uzmanlar tarafından yönlendirilir, kendisi de o konuda okuyup, araştırmalara başlar. İnsan bazen değişik kabiliyetleri arasında en önemli olanı bulamayabilir ve sınırlı bir kabiliyete sarılabilir. Eğer böyleyse, kendi sınırına ulaşacak ve kalacaktır. Eğer bulunan bireyin sahibolduğu en yüksek yapıcı-yaratıcı güçse, özgün eylemler orada başlayacaktır. Bu durum her İnsan için, her konuda olasıdır.

Yaşamanın bu üç temel paralel Bağlamında hümanizma nasıl ortaya çıkar?

4. Hümanizmanın ortaya çıktığı Yer

Bir yaşama tutumu olan Hümanizm, bir "...izm" olarak, doğduğu 19.yy.'dan çok daha eskidir. Onu batı düşüncesi içinde ilkin Antikçağda buluruz. *Paidea* demokrasiye hizmet eden bir eğitim ilkesi olarak İ.Ö. 5.yy'da hümanizmanın en yoğun görüldüğü kavramdır. Antikçağ "İnsan"ı paidea bağlamında birbiriyle ilişkili üç bakımdan ele almaktaydı: Bilgi, güzellik ve beden. Bilgi için matematik başta olmak üzere bilim ve felsefe, güzellik için müzik başta olmak üzere sanat, beden için de gmnastik ve agonistik, yani 14.yy'da ortaya çıkıp, 18.yy.'da İnsanlığın gündemine girecek bir sözcükle Spor. Antikçağda, Roma döneminde homo sözcüğünün sıfatı olarak humanus'dan türetilen hümanizm ilk kez humanitas olarak Cicero tarafından kullanılır. Hıristiyan ortaçağında Divinitas'a dönüşen sözcük, Renassance ile birlikte yeniden canlanır. Günümüze kadar ki gelişmesi içinde değişik hümanizm anlayışlarıyla karşılaşırız: Akılcı Hümanizm, Deneyci Hümanizm, Bireyci Hümanizm, Yararcı Hümanizm, Toplumcu Hümanizm, Varoluşcu Hümanizm, Teist Hümanizm, Ateist Hümanizm, Klasik Hümanizm, Marxcı Hümanizm, Eğitimci Hümanizm, Aydınlanmacı Hümanizm, Hümanizmaya karşı olanlar, 1930 yıllarda ortaya çıkan 3. Hümanizm vb. bir çok hümanist anlayış günümüze dek gelişe-gelmiştir. Bir kavram üstüne bu denli çok belirleme varsa, o kavramın ne olduğu sorusu gündemdedir. Hani, hümanizm anlayışını temel almamız, hangi hümanizm anlayışından yola çıkmamız gerekmektedir?

Böyle bir durumda temele ve hümanizmanın başladığı ortaya çıktığı yere inmek gerektiği kanısındayım. Hümanizm, *İnsanın ortaya çıktığı yere* ilişkindir. Bu yer de İnsanın kendisi olarak bulunduğu ve giderek özgün varlığından başka bir yer değildir. Çünkü İnsanı doğadaki diğer canlı varlıklardan ayırdeden, İnsanı toplumdaki herhangi bir bireyden ayırdeden onun kendisi oluşu ve giderek özgün varlığından başka bir şey değildir. Günlük yaşama içinde hümanizmanın gereği fazlaca görülmez. Çünkü orada iş egemendir, yaşamanın olağan deviniminin aksamaması gerekir. Bu durum İş Eylemlerinde hümanizmanın bulunmadığı veya gereksiz olduğu anlamına gelmez, yalnızca o bağlamda hümanizma pek önemsenmez. Olağan, günlük yaşamayı sorunsal yapan da budur. Çünkü orası İnsanı tutsak almayı sever ve bunu çok ince, duyarlı, bazen sert ve acımasız, fakat yine de müthiş kandırıcı, çekici, renkli, hayranlık uyandırıcı, hatta coşturucu şeylerle, etkilerle yapar. Kişi hiç ayırdına varmadan, kendiliğinden, sanki yaşamanın önemi, anlamı, değeri oymuş gibi sinsice yayılan bir uygarlık hastalığının pençesinde kendisini tüketir gider. Bağlayıcılığı öylesine güçlüdür ki, İnsan oradaki işleyişte yorulsa, sıkılsa, kurtulup-uzaklaşmak istese, çözümü yine orası, İş Yaşamı sunar. Çünkü İnsanların rahatlatılması da bir iştir, bir yarardır. Böylece İnsan en ummadığı yerlerde bağımlı olur, tutsaklığı artar. Gerçekte o buna fazlaca da direnmez, çünkü İnsanın ilkel doğası rahata, kolaya eyilimlidir. Orada, İnsanın kendisini özgür sandığı tutsaklığında Hümanizma yoktur. Orada iş vardır, iş ilişkileri vardır, üretilen yarar vardır, takır takır işleyen ve işledikçe büyüyen, gelişen, yaşamı işgal eden bir çark vardır; ya oradaki yerinizi alacaksınız, ya da size yaşama hakkı pek tanınmaz. İşte böyle bir ortamda sonsuzluk olanağıyla donanmış İnsan da yoktur. İnsan vardır da bu artık bir makinanın parçası gibi olan İş-İnsanıdır. Hümanizmanın eridiği yerdir burası. O nedenle asıl burada Hümanizma gereklidir.

4.1. Paralel Yaşama Bağlamlarında Hümanizma

Sorunun çözümü Hümanizmanın ortaya çıktığı yerde ve dolayısiyle Paralel Yaşama Bağlamları arasındaki ilişkidedir. Eğer yaşama bağlamları birbiriyle ilişkisiz olsaydı, sorunun çözümü son derece zor, belki de olanaksızdı. O zaman her alanı, bağımsız olarak, kendi başına düşünmek ve çözümü kendi içinde aramak zorunda kalacaktık. Böylece ilkin yaşamanın bütünlüğü bozulmuş olacaktı. İş Eylemleri ya da günlük yaşama kendi içinde, kendisine uymayan bir çözüme izin vermez. Oysa, her alanı yine kendi başına düşünürken, ilişkiler, doğrudandolaylı etkileşimler nedeniyie yaşamanın bütünlüğüne açılma olanağını da kazanmaktayız.

Yaşamamızda Hümanizmanın ilk ortaya çıktığı yer Gereksinim Eylemleridir. Orada günübirlik yaşamanın, iş koşturmalarının, sıradan ilişkilerin ötesinde bir başka

türlü yaşamaya gireriz. Kendimiz olarak yaşamanın bu ilk basamağında özgünlüğe doğru bir gelişme söz konusudur. İnsan özgün yaşayabildiği ölçüde özgürlüğünü kazanıyor. İnsan, özgün yaşayabildiği ölçüde günlük yaşamanın tortularından arınıyor. Bu ise sahibolduğumuz yaşama gücünü tazeleme olanağını vermektedir. Yaşama gücümüzün ilk kımıltılarını duymak bile İnsanın yaşamasının renklenmesi, yaşama sevincini tazelemesi için önemlidir. Böylece birey günlük yaşamaya döndüğü zaman, öncekinden çok daha ayrı bir İnsan olarak bulunabilecektir. Sözgelimi, sorunlara yaklaşımı, hoş görüsü, yapıcılığı, başarısı artacaktır. Fakat, günlük yaşamasında böyle olabilmek için gereksinim eylemlerine girildiğinde karıştırma ile amacı kendisinde olan etkinlik, bir başka amacın aracı durumuna getirilmiştir. Ayrı deyişle, kendimiz için olan, iş için olanın uzantısı yapılmış, çarpıtılmış, bozulmuş, amacından uzaklaştırılmıştır. Hümanizma burada kırılmıştır. Oysa gereksinim eylemleri yaşamamızda Hümanizmanın başladığı yerdir.

Bir başka bakımdan Gereksinim Eylemleri, yukarda değindiğim gibi, İnsanın kendisinin ayırdına varması, kendi sahibolduğu yüksek düzeydeki yapıcı-yaratıcı güçleri tanıması bakımından önemli bir olanaktır. Çünkü bu bağlamda İnsan kendi özgün denemelerini yapar, kendisini dener, kendisini keşfeder. Doğru olanı bulduğu zaman, içindeki insanı en önemli yanıyla yakalamıştır. Onun ardına düştüğünde özgün, özel ve özgür bir sürece girilir. Bu bireyin yaşayabileceği en büyük yalnızlığın, yaşayabileceği en derin sıkıntıların, zaman zaman parıldayan büyük sevinçlerin ve içte duyulup-yaşanan kendi sonsuzluğunun, coşkuların, sevginin ve insan olduğunu duymanın yumaklandığı, bireyin yaşamanın üstüne çıktığı, zamanın duyulmadığı, istekelerin önemsizleştiği, değerlerin eridği ve yeniden fakat ışıkla yıkanmışcasına yapılandığı, eylemi tek bir değerin, mükemmelin yönettiği, bildikçe bilgisizliğinin, yaptıkça yapacaklarının görüldüğü, İnsanın kendisine giden yolda yürüdüğü bir süreçtir. Orada bireyin etkinliğinin mutlaka çok önemli sayılan bir konuya ilişkin olması gerekmez. İçimizdeki İnsan zaten biriciktir, tekdir, benzersizdir, fakat doğamıza içkin olduğu için zorunludur. İçimizdeki insan yaşamamızda hümanizmanın temellendiği ve en yoğun ortaya çıktığı yerdir.

Böyle bir yaşamada birey dünya ile ilişkisini kopartmış gibidir. N'olursa olsun, hiçbir yaşama, yaşamanın bütününe eş tutulamaz. İnsanın hiçbir yaşama bağlamı mutlak değildir. Yaşamanın bütününü teke indirmek yaşamaya karşı durmak, onun hakkını vermemektir. Dolayısiyle her yaşamadan, yaşamanın bütününe açılmak gerekir. Böyle bir yaşamadan sonra günlük yaşamaya ve gereksinim eylemlerine girmek bireyi çok daha verimli, etkinliği çok daha yapıcı-yaratıcı olmaya götürecek, onu diğer İnsanlarla daha farklı bütünleştirecek, olaylara, dünyaya, evrene İnsanlara daha kuşatıcı bakışı ve daha içten yaklaşımı sağlayacaktır. İçimizdeki İnsan diğer İnsanlara kapalı değildir. Yaşama yayılıcıdır. Onun yaratıcı etkinliğine ve oradaki erdemlere ulaşan, onu istese de, istemese de diğer alanlara da yansıtır.

4.1.1. Etkileşim

Bireyin yaşamasının bir yerinde ulaştığı ve oradan gelişen hümanizma onu diğerlerine de yansıtacaktır. Eylem bağlamları arasındaki etkileşimin büyük işlevi de burada ortaya çıkar. Biraz önce Hümanizmanın günlük yaşamada ve iş eylemlerinde pek önemsenmediğine değinmiştim. Yarar güdümlü bu yaşama etkileşim nedeniyle diğerlerini de kendisine güçle çeker. Oysa, diğer yaşama bağlamlarında hümanizma gerçekleştikçe bu günlük yaşamayı da etkileyecektir. Böylece bireysel yaşamalardan kurumlara ve toplumun bütününe yansıyan bir gelişme olanağı doğacaktır. Hümanist bir toplum ve İnsanlık istiyorsak, tek tek bireylerin yaşamalarında hümanizmayı gerçeklştirmelerinin koşullarını hazırlamak zorundayız. Ayrı deyişle Hümanizmayı genel bir görüş olmaktan çıkartıp, bir yaşama dinamiği durumuna getirmek zorundayız. Bu çağdaşlığın da, gelişmenin de, demokrasinin de temel güçlerinden biridir.

4.2. Temel İnsan Hakları ve Hümanizma

İçimizdeki İnsanın biricik, tek ve zorunlu olduğuna değinmiştim. Böylece her İnsan kendisine özgü bir varlık olarak dünyada bulunur. Bu her insanın kendisine özgü bir varlık olarak yaşadığı anlamına gelmez, fakat her İnsanın kendisine özgü yaşama gücüne sahibolduğunu, böyle de yaşayabileceğini ve yaşaması gerektiği gerektiğini gösterir.

İnsan içkin doğasının gerektirdiği her zorunluluk bir haktır. Günübirlik yaşamanın sıradanlığı, haklarımız da sıradanlaştırır. Oysa temel hak olarak görülen, kabul edilen her İnsanlık durumu gibi, sahibolduğumuz yapıcı-yaratıcı güçleri tanımamız, geliştirmemiz, kendimizdeki İnsanı somutlaştırmamız, kendimizi yaratmamız da bir haktır. Yaşamak ancak bu zamanda İnsanca olma özelliğini kazanır. Uygarlığın ürünlerinden yararlanarak yaşamak, uygar yaşamanın göstergesi değildir. Bir çağdaki İnsanlık düzeyi, o çağda İnsanların kendilerine içkin bulunan hümanizmayı ne ölçüde gerçekleştirebildikle-

riyle bağıntılıdır. Bir çağı, o dönemdeki buluşlarla, yetişmiş az sayıdaki düşünürle, ortaya koyulmuş görüşlerle ve bir kaç devlet adamıyla nitelemek, o çağda yaşamış diğer İnsanları yok saymaktan başka bir şey değildir. Peki diğer İnsanlar, milyonlarca kendisine özgü varlık, çağın üstlerine basıp yükseldiği birer çakıl taşı mıydı? Ne yazık ki, öyleydi.

Hümanizma bir haktır.

İnsanın en temel haklarından biridir. Çünkü varlık nedeni, insanın varoluş nedenidir. Çünkü o kitaplarda değil, yaşamamızdadır. İnsanın bir zorunluluğudur Hümanizma.

Tarihli bir varlık olarak günümüz İnsanı, yeni bir çağın kapısını zorladığı sırada nasıl yaşıyor? Nasıl yaşıyoruz? Çok kez, akışın içinde savrulup giden, kendisine tutsak, fakat kendisine yabancı, tekniğe bağımlı ve böyle yaşaması için her türlü olanak en güzel, en renkli, en çekici paketlerde kendisine sunulan, paketlenmiş bir yaşamaya koşulan, başka bir yaşamayı ve dünyayı kendince görmesine, düşünmesine, yorumlamasına, kendisi olmasına olanak bırakılmayan, toplumda bir sayı, eğitimde bir sayı, demokrasi için bir sayı, yönetim için bir sayı, üretim için bir sayı, tüketim için bir sayı olan, koşturan, koşturulan, yaşaması karman çorman edilmiş, tek düzeliğe indirilmiş, fakat kibar, alımlı, diplomalı, usul bilen, üslup bilen, dil bilen, insandan, insan haklarından söz eden, sırasında alımlı, sırasında çalımlı bu varlık, varlığının derinliklerinde yatan en temel sorulardan, "neden yaşıyorum?", "yaşamamın anlamı ne, amacı ne?" gibi sorularından koparılıp alınmakta, egemen yaşamanın bir parçası yapılmaktadır. Yine de bir İnsan gerçeğini gözardı etmemek gerekir: Bu dünyada hangi güç varlığımıza içkin bulunan o büyük yapıcı-yaratıcı gücü bütünüyle susturabilir. O en ummadığımız yerde ve zamanda bizi kendisine çekmek için kıpırdar. Bazen, ansızın, içkin varlığımızın derinliklerinden çıkıp benliğimizi saran, bazen bir sancı gibi saplanan bir soruyla durupkalıveririz: *niçin yaşıyorum?*

Nasıl Yaşıyoruz?

Gerçekten de, niçin yaşıyoruz?

* Türkiye Felsefe Kurumu'nun düzenlediği "Hümanizma, Türkiye'de Hümanizma ve Hasan Ali Yücel" seminerinde sunulan bildri (Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi 14 Kasım 1997)

HELEN'E

Güzelliğin benim için
Eski Çağ'ın Nicea kadırgalarıdır,
Üzerinde burcu burcu bir denizin
Yorgun, bezgin yolcuyu ağır ağır
Doğduğu kıyılara taşır.

Yıllar yılı, umutsuz denizlerde
Dolaşan eskil yüzün, sümbül saçların,
Söylediğin o türküler getirdi beni evime,
Ve sahillerine utkulu Yunanistan'ın,
Onlar taşıdı beni Roma'nın büyüklüğüne.

Bir yontu gibisin, görüyorum seni
Pencerenin parlak nişinde, orda,
Elinde akik rengi bir lamba!
Oy, Psyche, görüyorum yükseldiğini
O kutsal topraklarda!

Edgar Allan POE

İngilizceden çeviren:
Erdoğan ALKAN

Aydınlanma (I)

Ömer Naci SOYKAN

Bazı kavramlar, sık kullanılmak ve bu kullanım söylem gündeminde önemli bir yer edinmekle bir tür meşruluk elde eder; böylece onların kendileri doğrudan doğruya soru konusu yapılmaz. Bunlardan başlıca biri, ülkemizin düşün çevreninde sıkça ele alınan *aydınlanma* kavramıdır. Felsefenin sorunlara yaklaşımı kuşkusuz daima eleştirildir. Burada benden de beklenen böyle bir tutum olmalıdır.

Aydınlanma, tıpkı Rönesans, Reformasyon gibi bir dönemin adı ve bunların ilerideki bir evresi olarak Avrupa kültür tarihinde aşağı yukarı belirli bir çağı gösterir. Bu çağ (epoche), Aydınlanmanın tipik bir örneği olan Fransız Aydınlanması göz önüne alındığında 18. yüzyılın ortalarıdır. Öne çıkan temsilcisi Voltaire (1694-1778), diğer başlıca düşünürleri Diderot (1713-1784), d'Alembert (1717-1783), d'Holbach (1723-1789) ve Lamettrie (1709-1751)'dir. Ancak batı kültür tarihinde çoğu zaman öncü bir rol oynamış olan İngiltere, bu konuda da aynı konumda olmuştur. İngiliz deneyciliğinin kurucusu Locke (1632-1704), düşünce özgürlüğü ve eylemlerimizin akla göre düzenlenmesi üstüne olan araştırmalarıyla da Aydınlanmayı başlatan düşünürdür. Locke'la birlikte, ondan biraz önce, biraz sonra yaşamış olan yurttaşları Cherbury (1581-1648), Shaftesbury (1671-1713) gibi, başlıca olarak ahlâk ve estetik sorunlarıyla ilgilenen, deist düşünürler de İngiliz Aydınlanması çerçevesinde anılır. Leibniz (1646-1716) felsefesi Alman Aydınlanmasında etkili olmakla birlikte, bu ülkede Aydınlanma görece geç başlamıştır. Hazırlayıcısının Wolff (1679-1754), başlıca düşünürlerinin Mendelssohn (1729-1786) ve Lessing (1729-1781) olduğu söylenebilir. Aydınlanmada akla duyulan aşırı güvenin sarsılması, Fransız İhtilalinin Avrupa'da meydana getirdiği kargaşa, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Aydınlanmaya bir tepki olarak Romantizm akımını doğurdu. Dinsel-metafizik-nostaljik nitelikli olan bu tepki, başka biçimlerde günümüze dek gelmiştir. Öte yandan Aydınlanmanın düşünür kadrosu da kültür tarihçilerinin tutumlarına bağlı olarak çok çeşitlilik göstermektedir. Aydınlanma, belki bazılarının sanacağı gibi bir felsefi teori, bir "izm" değildir. Bu yüzden onun düşünürlerinin düşünce yapıları arasında tam bir uyum aranmamalıdır. Böyle bir uyum, ancak, Aydınlanmanın yaşam ve dünya görüşünde, insanlık için öngördüğü ülküde (ideal) bulunabilir. Bu ülkü, esasında Rönesansda ortaya çıkan, *Hümanizma* (İnsancılık) olarak adlandırılan, insanın özünü, bu dünyadaki yerinin ne olduğunu, dinsel-geleneksel inanç ve önyargıların dışında, akıl ve bilimin ışığında arayan, yeni bir yaşam ve dünya anlayışıdır. Demek ki, belli bir dönemi adlandırmakla birlikte Aydınlanmanın asıl kavramsal çerçevesini ele almanın önemi, burada açıkça kendini gösteriyor.

Ancak daha da önce aydınlanmayı da içine alan, hem tarihsel hem de kavramsal açıdan daha geniş bir kavram olan "modern" üstüne burada birkaç söz edilmelidir.[2] Tarihsel olarak Hıristiyanlığın Avrupa'da egemen olduğu 5. yüzyıl sonları, modern dünyanın başlangıcı olarak genellikle kabul edilir. Bu "yeni dünya" antik Yunan ve Roma'nın karşısında ortaya çıkan Hıristiyanlığın dünyasıdır. Kavramsal olarak ise, kendisini antik dünya ile belli bir ilgi içine sokan bir bilinç tarzıdır: Antik dünya türlerin dünyası olmasına karşın, modern dünya bireylerin dünyasıdır. Orada insan doğaldır, doğanın içindedir, burada doğayı özler. Orada türsellik, burada bireysellik ve öznellik; orada destansı bütünlük ve ebedilik, burada parçalanma, değişme ve dönüşme vardır. Modern, Hıristiyan köküne karşın, bu kökten çıkışta dinsel dünya tasarımlarının yerini alan dünyasal kültür olarak, modern bilim ve bu bilimin temeli olan ussallık kavrayışı olarak avrupalılığın temel bir momentidir. Hatta Max Weber (1864-1921) gibi bazı düşünürler, daha da aşırı giderek, onu Avrupaya özgü olarak nitelerler. Modernlik süreci içinde bir evre olarak ortaya çıkan Aydınlanma, modernin kavramsal içeriklerini Rönesansın yeniden biçimlemesi yoluyla ondan devr alır. Aydınlanmanın ortaya çıkmasında başlıca etken olan Rönesans ile modern dünyanın başlangıcı arasında yaklaşık bin yıl süren Ortaçağın bulunuyor olması, bu devr alışa engel olamaz. Çünkü devr alınan kavramsal içeriklerdir, tarihsel-toplumsal olaylar, kuramlar değil.

Modernin bu kısa betimlemesinden sonra, şimdi yukarıda kaldığım yere, aydınlanma kavramına dönelim. Bu bağlamda yanıtlanması gereken başlıca sorular

şunlardır: Aydınlanacak olan ve daha önce aydınlanmış olduğu varsayılan şey nedir? O, nasıl, ne ile aydınlatılacaktır? Bu soruların hepsine birden verilen tek yanıt insan aklıdır. Şimbi bu yanıtı, daha yakından görmeye çalışalım. Ancak bu amaçla söz konusu edilen kavramsal çerçeve de yine tarihsel göndermelerle çizilmelidir.

Ortaçağ, yüzyılımızda yeni bir bakış ve değerlendirilmeyle de ele alınmakla birlikte, genellikle "karanlık çağ" olarak adlandırılır. Karanlıkta olan insandır, insan aklıdır. Onu karartan da dindir, daha açık bir deyimle dogmatizmi ve kurumsallığıyla Hıristiyanlıktır. Bu dogmatizmin temeli, insana ve doğaya ilişkin bütün doğruların kutsal metinlerde verilmiş olduğu inancıdır. Gerçeği aramak için dış dünyaya, doğaya bakmaya gerek yoktur. Bize düşen görev, dinin bu inançlarının (dogmalarının) doğruluğunu akılla kanıtlamaktan başka birşey olamaz. Bu tutum, "skolastik felsefe" diye adlandırılır. Ortaçağ filozoflarının hemen hepsinin rahip ya da teolog olduğu burada anımsanmalıdır. Felsefenin teolojinin (ilahiyatın) hizmetinde olması anlamında "ancillia philosophia theologiae" deyimi, bu çağın başlıca karakteristiğini gösterir. Ancak bu dönemde özellikle bilgikuramı (örn. nominalizm: adcılık), mantık ve dil felsefesinde önemli gelişmeler de olmuş, hatta Roger Bacon (1214-1294) örneğinde görüldüğü gibi doğa araştırmalarının yolu açılmıştı. Zaten bunlar, daha sonra Rönesans'ın ortaya çıkmasında diğer etkenlerin yanında rol oynamıştır. Ortaçağa sözünü ettiğimiz yeni bakış da temelini daha çoğu ondaki bu gelişmelerde bulur. Öte yandan, inanç ve bilgi sistemini tekelinde bulunduran kilise, aynı zamanda kurumsal yönüyle de toplum üzerinde egemenliğe sahipti.

"Karanlık Çağ"a bir tepki olarak görülen "yeniden doğuş" (Rönesans) ve Luther (1483-1516) öncülüğünde ortaya çıkan Hıristiyanlığın "yeniden biçimlenmesi" (Reformasyon) hareketleri, bir yandan Francis Bacon (1561-1626)'ın haber verdiği, Galilei (1564-1642)'in kurduğu, Descartes (1596-1650)'ın felsefi temellendirmesini yaptığı, 16. yüzyıl modern doğabilimini doğurmuş, bir yandan da kilisenin, daha doğrusu katolik kilisesinin toplum üzerindeki egemenliğine son verecek gelişmeleri başlatmıştı. Luther hareketi, kilisenin kurumsallığına karşı yönelmişti; savsözü de Hıristiyanlığın özüne, yani İncillere (Evangelium) dönüştü. Bu tutum, vahiy olmaksızın da insanın doğal olarak Tanrı inancına ve doğal bir dine varabileceğini öneren deist düşünceye olanak sağlamıştı. Çünkü hiç değilse başlangıçta Luther, kilisenin biçimselliğinden kurtulup, bir gönül dindarlığına varmayı amaçlamıştı; sonradan o da benzeri bir biçimselliğe düşmüş olmasına rağmen. Daha sonra, asıl Aydınlanma döneminde önem kazanan deizm ve doğal din akımı, Luther'in önerdiği ama başaramadığı böyle bir anlayışta temelini buluyordu. Öte yandan, Rönesans'ın beşiği olmasına rağmen İtalya, sonraki gelişmelerde İngiltere, Fransa ve Almanya'nın yanında aynı düzeyde yer alamadığı gibi, Rönesans döneminde henüz uluslaşmamış, ulusal dili bile yeni yeni oluşmakta olan (XIV.-XV. yüzyıllar) Almanya, Rönesansı izleyen sürece, İngiltere ve Fransa'ya göre biraz geç de olsa katılmasını bildi. Bunda ekonomik-toplumsal-siyasal etmenlerin yanında din anlayışının önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Reformasyonun öncülüğü Almanya'da, kendisine karşı çıkılan katolikliğin merkezi ise İtalya'da idi. "Yeniden doğan" ise, eski Yunan'ın özgür, yaratıcı ruhu idi. İ.Ö. 5. yüzyılın ortalarında batı Anadolu'dan ve güney İtalya'dan Yunanistan'a göç eden felsefenin, burada (Atina'da) bir yandan Sokrates ve sofistler eliyle insan sorunlarına mitsel-dinsel inanışların dışında aklın ışığında yaklaşan eleştirel tutumu, bir yandan da yine Yunanistan'da (Abdera'da) ortaya çıkmış olan mekanist atomcu öğretinin anlayışı, Rönesans'ın insan ve doğa kavrayışında yeniden doğacaktı. Ayrıca Rönesans, eski Yunan'ın felsefi-bilimsel kalıtıyla yetinmemiş, onun ve eski Roma'nın edebiyat ve sanatına da sahip çıkmıştı.

Bizans'ın düşüşü (1453) ile Türklerin Avrupalıların doğu ile bağıntısını kesmesi üzerine doğuya giden yeni yollar aranması, Amerika kıtasına çıkılması (1492) ile başlayan keşifler çağı, Kopernik (1473-1543) devrimi, 16. yüzyıl modern doğa bilimi, 17 yüzyıl İngiliz sanayi devrimi, 18. yüzyıl Aydınlanmasının arkasındaki toplumsal-ekonomik-bilimsel-kültürel gelişmeleri oluşturmuştu. O, böyle bir sürecin kazanımlarının düşünsel birikiminin geniş toplum kitlelerine aktarılması çabası olarak anlaşılmalıdır. Aydınlanma, onun hemen ardından gelen Fransız Devrimi (1789) ile de doğrudan bağıntılıdır. Bu dönem, zaten bir dizi kentsoylu devrimle doludur: Amerikan Devrimi (1770-1783), İrlanda ve İngiltere'deki devrimci hareketler (1780-1783) ve kıta Avrupasındaki diğerleri.

Aydınlanmanın bütün düşünceleri, Rönesansla başlayan süreçte, 17 yüzyılın büyük bilgi sistemlerinde (örn. Descartes) hazırdı. Onun ortaya özgün düşünceler atmak gibi bir savı zaten yoktu. Şimdi yapılacak iş, Rönesansla karanlıktan çıkan ve aydınlanmakta olan aklın giderek daha da aydınlanmasıydı. Üstelik bu, şimdiye dek olduğu gibi, yalnızca entelektüeller çevre-

siyle sınırlanmayacak, tersine geniş halk kitlelerine yayılacaktır. Bu tutum, özellikle Fransız Aydınlanmasının tarzı idi. Bu tarz, Aydınlanmayı *aydınlatma* olarak anlamıştı. Örneğin Voltaire, "insanları daha az ahmak ve daha namuslu kılmakla yetiniyorum" [3] diyebilecek kadar aşırıya kaçmıştı. Aydınlanmanın daha sonraki yüzyıllarda ve günümüzde en çok eleştirilen yönü bu olmuştur. Rönesans, Avrupa tarihinin oluşum sürecinde ortaya çıkmıştı. Burada akıl karanlıktan çıkmışsa, bu bir süreçte ve bu anlamda kendiliğinden olmuştu. Burada birileri başka birilerini aydınlatmış değildi. Esasen böyle bir tutum, aydınlanma kavramının kendisiyle çelişiktir. Çünkü aydınlanacak aklı başka bir aklın aydınlatması, birincisinin ikincisinin vesayetine girmesi demektir. İster inancın, ister başka bir aklın vesayetine girmiş bir akıl aydınlanmış olmaz. Üstelik aydınlara verilen böyle bir aydınlatma hakkının din kurucularına, peygamberlere de verilmemesi için ortada hiçbir neden kalmaz. Birileri bilim adına, diğerleri Tanrı adına "ahmak ve namussuz" insanları doğru yola getirmeye kalkışır. İnsanları yönlendirme, yönetme ve gütmenin birbirine karşıt başlıca iki yöntemi vardır: Biri peygamberlerin, azizlerin ve aydınların, hatta Sokrates örneğinde olduğu gibi bazı filozofların uyguladıkları, onları ilkin aşağılamak, sonra kendi yoluna çekerek yüceltmek. Diğeri ise daha çoğu devlet adamlarının kullandığı doğrudan doğruya yüceltme yöntemi. Bu sonuncusunun yakın geçmişteki ünlü örnekleri Atatürk ile Hitler ve Mussolini'dir. Atatürk, halkını yüceltmeyi kararında bırakarak başarı olmuş, diğer ikisi aşırıya kaçarak başarısız olmuşlardır. Ama doğruyu söylemek gerikirse, birinci tarzın Voltaire ve bizim aydınlarımız dahil başarısız örnekleri çoktur. Onlar küçük ya da büyük çevrelerce daima el üstünde tutulmuşlardır.

Doğrudan doğruya bir Aydınlanma filozofu olmamakla birlikte, onun ne olduğunu, ne olması gerektiğini en iyi anlatan Kant (1724-1804)'ın bizim de benimsediğimiz bu konudaki düşünceleri büsbütün farklıdır. O, insanın kendi kendini aydınlatmasından söz eder. Bir başkası tarafından aydınlatılan insan aydınlanmış olmaz. Böyle biri, yine eski ergin olmayış durumuna düşer. Çünkü o, aklını başkasına emanet etmiştir. Kant şöyle der: "Aydınlanma, insanın kendi suçu olarak düştüğü ergin olmayış durumundan çıkmasıdır. Ergin olmayış durumu, bir başkasının anlama yetisinin güdümü olmaksızın insanın kendi anlama yetisini kullanmada gösterdiği yetisizliktir. (...) O halde, Bilge olmaya cesaret et! Senin kendi anlama yetini kendin için kullanma yürekliliğini göster! sözü Aydınlanmanın parolasıdır."[4] Kant'a göre gerçi henüz aydınlanmış bir çağda yaşıyor değiliz, ama yol açılmıştır. Aydınlanma, insanlığın önünde, geleceğe yönelen sonsuz bir ödev olarak görünür. "Bu Aydınlanma için özgürlükten başka hiçbir şey gerekmez." Kant, insanı araç değil, tersine daima amaç olarak gördüğü için, bütün insanları özgürlük ve bilgelik yolunda olmaya çağırıyor. Böyle birinin artık "kendi aklı yerine bir kitabı, kendi vicdanı yerine bir din adamı vb." bir yaşam taşeronu yoktur.

Tüm insanlar bir ve aynı akla sahiptirler. Fakat aklın kullanımları farklıdır. Descartes, "sağduyu" der, "dünyada en iyi paylaşılmış şeydir: zira her insan kendi payının o kadar iyi olduğunu sanmaktadır ki, başka her şeyde en güç memnun edilenler bile, kendilerinde bulunan sağduyudan daha fazlasını arzu etmezler." [5] Ancak bütün insanların ortak olarak sahip olduğu sağduyu anlamında akıl, dış etkenler yüzünden sağlıklı anlama yetisi olmaktan çıkabilir. Aklı bozan bu etkenler, insanın tarihsel ve bireysel oluşum sürecinde, onu Kant'ın deyimiyle bir "ergin olmayış" durumuna düşürmüş olabilir. O zaman bireysel olarak insanın kendisini bu bozucu etkenlerden koruması ve aydınlatması, kendi kendisi sayesinde nasıl olanaklı olacaktır? Bir bakıma aydınlatmacılığı haklı çıkarır gibi görünen bu eleştirel soru karşısında temkinli bir tutum içinde olmalıyız.

Aydınlanmanın kişinin kendi kendini aydınlatması anlamında bireysel bir çaba olması, kuşkusuz, bu kişinin başkalarından, onların deneyim ve bilgilerinden yardım almasına engel değildir; yeter ki bu yardım ona dayatma biçiminde sunulmasın. Kamusal alan (devlet, iktidar vb.), içindeki tek tek kişilerin kendi kendilerini aydınlatmada, onlara bunun için gerekli olanakları sağlama durumunda kendisinden bekleneni yerine getirmiş olur. O, daha fazlasına istekli olmamalıdır. Bu bakımdan eğitim, insanın doğuştan getirdiği "çekirdek" halindeki yetilerinin[6] özgürce gelişip serpilemesini sağlayacak biçimde örgütlenmeli ve uygulanmalıdır. Kamunun tek tek kişiler için yaptığı her düzenleme, hem insanın özgürleşme amacına yönelik olmalı hem de aynı amaçtan ötürü insan, bu düzenlemeler karşısında her zaman kendi istencini kullanma hak ve olanağına sahip olmalıdır. İnsanın kendi kendisini aydınlatma durumuna getirecek bir eğitim tarzı, her şeyden önce, onun doğal yeti ve güçlerini geliştirmeye ve böylece onu yaratıcılığa yönelten bir tarz olmalıdır.[7] Belli bir toplumun tek tek kişilerinin eğitilmesine, dayatıcı aydınlatmacılığa kaçmadan kamusal iktidarın nasıl davranacağı sorusu burada doğru bir yanıt bulur. Fakat bu

konuda başka bir güçlük şurdadır: Dünyadaki toplumlar, insanlık idealini gerçekleştirme yolunda birbirinden çok farklı yerlerdedirler. Bu yolda geride kalmış olanların, öndekiler gibi tarihsel gelişim süreçlerini beklemelerini onlara söylemenin hiçbir haklılığı olamaz. O zaman onların devrim yapma hakkının onlara teslim edilmesi gerekir. Devrim ise dayatıcılığın en köktenci biçimidir. Devrimi onaylayıp, aydınlatmacı dayatıcılığa karşı çıkmak düpedüz bir çelişkidir. Bu çelişkinin aşılmasını kuramsal olanda aramak yerine, sorunu toplumsal pratiğin içinde ele almanın doğru olacağı kanısındayız. Yakın geçmişinde böyle bir devrimi (Atatürk devrimi) gerçekleştirmiş olan bizim durumumuz burada tartışma konusu değildir. Biz bu devrimi yaptık ve devrim tarihi kendi meşruluğunu yarattı. Yetmiş yıllık süreç, tarihsel kendiliği artık elde etti. Sorun öteki toplumların bugün bir "devrim hakkına" sahip olup olmadıklarındadır. Kuşkusuz böyle bir şeyi onlara başka toplumların dayatma hakkı yoktur. Onlar kendi kaderlerini, toplumlar arası ilişkilerin tarihin her döneminden çok olduğu günümüzde kendileri belirleyeceklerdir.

Batıda Aydınlanmaya duyulan tepkinin ilkin Romantizmle dinsel,metafizik bir tarzda olduğunu söylemiştik. Alman İdealizminin en ünlü filozofu Hegel'in Aydınlanma karşısındaki tutumu, hem olumlayıcı hem olumsuzlayıcı yönlerdedir. Daha doğrusu o, bu tutumu, bir Fransız felsefesi olarak anladığı Aydınlanma karşısında takınır. Hegel'e göre bu felsefenin dine, alışkanlıklara, ahlâka, kanılara, yasal düzene, devlete, yönetime, siyasal ve hukuksal yetkeye, anayasaya, sanata, kısaca ortaya konulmuş her şeye karşı bozguncu tutumu olumsuzdur. Olumlu yön ise, başlıca olarak, insanın kendisinde kökensel olarak hak-hukuk duygularının bulunduğu yönündeki varsayımlardır. [8] Bu idealizminin romantik filozofu Schelling ise Aydınlanmaya tümden karşı çıkar. O, "akıl üstüne mırın kırın eden" bir anlayış ve "düşünce boşluğu" olarak gördüğü Aydınlamanın doğal din anlayışını da şöyle eleştirir: "Akıl dine götürmez; Kant'ın kuramsal sonucunun da olduğu gibi, hiçbir akıl dini yoktur." [9]

Bu tarz sözlerin haklı ve haksız yönlerini daha iyi görebilmek için "Aydınlar, batı ussalcılığının ta başından beri kendilerini öğretmen, dünyayı bir okul ve 'insanları'da uysal öğrenciler olarak görmüşlerdir." [10] diyen günümüzün önemli bir düşünürü Feyerabend ve diğer kimilerinin akıl ve bilim eleştirileri dolayımında bazı saptamalar yapmamıza gerek vardır. "Bilim" diyor Feyerabend, "insanın çevresiyle başa çıkmak için icad ettiği birçok araçtan biri. Tek değil, yanlış yapmaz da değil, tek başına bırakılamayacak denli aşırı güçleniyor: çekilmez bir saldırgan, aşın tehlikeli olmaya başlıyor." [11] Bunun anlamı şudur: Bilim yaşamın hizmetindedir. Bilim yaşam içindir, yaşam bilim için değil. Yaşamın bilimden başka "hizmetçileri"de vardır. O tek başına kalınca "hizmetçi" değil, artık "efendi" olur. Hangi türden olursa olsun yaşam araçları, tek başına, bize nasıl yaşayacağımızı dayatmamalıdır. İnsan tekinde "akıl tiranlığı" ne ise, bireysel ve toplumsal yaşamda "bilim tiranlığı" odur. Yine de kuşkusuz bilim, "en hakiki", daha doğrusu,"en az yanıltıcı" yol göstericidir. Amu bu durum, ona öteki yol göstericileri insan yaşamından despotça kovma hakkını vermez. Yine günümüzün bir başka düşünürü Edgar Morin'in aklın aydınlatıcılığı konusundaki şu eleştirileri de burada anılmalıdır: "Ne var ki, bu Akıl tam da aydınlattığını sandığı noktada kördü. Yanlış, hurafe ve yutturmacadan başka bir şey olmamakla suçladığı efsanelerle dinleri her tür özden ve iç tutarlılıktan yoksun bıraktığı için kördü. Öbür efsanelere karşı kör oluşu, onun kendi efsanelerini üretmesine yol açacaktı." [12] Aydınlanmanın bir yönüyle "ilerlemeci", bir yönüyle "insanları küçültmesi ve yönetilebilir duruma getirmesi" tarzındaki "ikili karakteri", Frankfurt Okulu düşünürleri Horkheimer ve Adorno'ca da dile getirilmişti. [13] Avrupa'nın diyalektik tarihini doğru biçimde kavrayabilmemiz ve ondan devşireceğimiz değerleri kendi toplumsal-kültürel yapımıza uydurabilmemiz için, bu bağlamda Dilthey (1883-1911)'ın şu sözlerine de kulak vermeliyiz: "Avrupa'daki ilerleme gücü, hıristiyan dinselliğinin yadsınmasında değil, tersine onun açılıp gelişmesinde temel bulmuştur. Bu gelişim, Reformasyonda katolik çilecilik karşısında yaşamın ve toplumun biçimlenişine geçerlilik kazandırdı."[14] Sürekli olarak topluma rağmen ilerleme olmaz. Devrimler bile meşruluklarını zaman içinde toplumla uzlaşmada bulurlar.

Yanılan yalnızca dinsel söylemler, ideolojik veya astrolojik kehanetler değildir. Bilim de yanılır. Yanılma, bilginin karşıtıdır; ama bilgi edinme sürecinde daima karşımıza çıkar. Bilimde yanılgıyı yadsımak, bilimin ilerlemesini yok saymak demektir. Bilim tarihi, bir bakıma, yanılgılar tarihidir. Bilime duyulan sonsuz güven, onun gelecekte her yaşam sorununu çözeceği inancı, mutlak doğruluk kanısı, bir tür bilim mitosu ve fetişizminden başka bir şey değildir. Böyle bir inanç, bengisu düşünün bilim kılığına girmiş bir kalıntısıdır. Ama bilim yanılır diye, yanıltıcılıkta ondan kat kat becerikli olan dinsel inançları ve diğer hurafeleri, bilimden boşaltılacak yere koymanın hiçbir haklılığı olamaz. Sorun, in-

san yaşamının insanın kendi elinde olmasındadır; başka ellere teslim edilmemesidir. Bunun için de bilim ya da başka bir "efendi"ye bu yaşamda tek başına yer verilmemelidir.

Feyerabend biri büyük A ile diğeri küçük a ile yazılan iki akıldan söz eder ve "aklın bir karikatürü"de dediği birincisine karşı çıkarken diğerini onaylar: "Şüphe yok ki bugün ve geçmişte her zaman umut veren bir akıl (küçük 'a' ile) olmuştur. Tektipliğe karşı çıkan, düşünme ve davranma haklarını savunan insanlar hep vardı." [15] Demek ki o, genellikle akla değil, onun bir tür kullanıma karşıdır. Bu da batı akılcılığının dayatıcılığıdır. "Burada dayatılan, ihraç edilen ve yeniden dayatılan şey, güçlü grup ve kurumların entelektüel, politik desteğini ardına almış tek tip görüşler ve pratikler manzumesidir. Bugün Batılı yaşam biçimleri dünyanın en ücra köşelerine bile girmiş ve daha 20-30 yıl öncesine kadar onların varlığından habersiz halkların adet ve alışkanlıklarını değişikliğe uğratmıştır." [16] Buraya kadar iyi de acaba bu toplumların pratikte başka şansı var mıdır? Onlar, batılı bilimi ve teknoloji ile karşılaşmadan önce, kendi başlarının çaresine bakıyorlar, çevreleriyle uyum içinde yaşıyorlardı. Yüzyılımızın önemli bir insanbilimcisi Claude Lévi-Strauss'un alıntıladığı şu saptama bu durumu açıkça göz önüne seriyor: "Havai yerlileri ellerinde bulunan doğal kaynaklardan eksiksiz olarak yararlanıyorlardı; bu konuda, bugünkü tecim çağında, şimdiki durumda para getiren birkaç ürünü amansızca sömürüp de çoğu kez geride kalan her şeyi küçümseyip yok edenlerden çok daha ilerdeydiler..." [17] Ama artık olan olmuştur. Batı, ötekine bunca bulaştıktan, onun kendi ekonomik-çevresel-kültürel sistemlerini bunca bozduktan sonra, öteki şimdi ne yapacaktır? Bu soruya ne Feyerabend'in ne de diğerlerinin bir yanıtı yoktur. Çünkü batılı olmayan toplumlara batılı bilim, kendisinden başka bir seçenek bırakmamıştır. Bu toplumlar, batılı bilime karşılık gelecek ve onun gibi iş görecek, onunla rekabet edecek yeni bir bilimi kendi kültürleri, dilleri, gelenekleri içinde yeniden yaratacak güçte olsalar bile, bunun için yeterli zamana ve diğer olanaklara sahip değillerdir. Ancak 20-30 yıldır batıyla tanışık olan öteki kültürler bir yana, yaklaşık 300 yıldır aynı tanışıklık içinde olan Türkiye'yi göz önüne aldığımızda biz ne diyeceğiz?

Fransa ile bilinen tarihsel-kültürel yakınlığımız dolayısıyla, bizde aydınlanma anlayışı, daha çok Fransız aydınlatıcılığı tarzında benimsenmiştir. Batıda Rönesansla başlayan sürece ve bu sürecin son evresi olan Aydınlanmaya, Almanlar gibi biraz geç de olsa biz katılmış değiliz. Geçmişte yaşanmamış bir döneme, o dönem kapandıktan sonra girmek (?) olanaklı değildir. Fakat bunun için vahlanmanın da anlamı yoktur. Biz bu tarihle çok yakın ilişki içinde olmuş olmakla birlikte, onun dinamiklerinin hiçbirinin içinde olmadık. Bizim Avrupa'yla ilişkimiz, Cumhuriyet'in başlangıcına değin, hep savaş tarzında olmuştur. Onunla ilk kez yetmiş yıl gibi bir barış sürecinde bulunuyoruz. Bu da yüz yıllar boyu süren bir Avrupa-Türkiye çatışması ve bu çatışmanın, bazen Viyana kapılarına değin uzamış olsa da bir sınırı olduğu anlamına gelir. Çatışma dolayısıyla Avrupa, daima sınırın öte yanında kalmıştır. Avrupa, bir anlamda avrupalılığını kendisini dıştan çevreleyen ve bir arada tutan bu Türk sınırına borçludur.

Demek ki biz, Aydınlanmayı tarihsel dönem olarak değil, fakat onun çizmeye çalıştığım kavramsal çerçevesinin içeriklerini, çağdaş-evrensel boyutlarıyla kendi tarzımızda kendimize mal etme şansına ancak sahibiz. Avrupa'nın ister içinde, ister dışında olsun, onun modernleşme sürecine katılmamış ya da farklı biçimlerde katılmış toplumların, modernist kavramsal içerikleri sonradan alabilmesinin olanağına, Avrupanın kendi içinde görülen, yukarıda sözünü ettiğimiz, bin yıllık Ortaçağ aralığına rağmen modernin yeniden biçimlenerek sürmüş olması, İtalya ile Almanya'nın Rönesans karşısında birincisinin lehine olan konuma rağmen, sonraki süreçte ikincisinin öne geçebilmesi ve aynı sürecin kimi hemen hemen kimi büsbütün dışında kalmış, burada hiç adı geçmeyen diğer Avrupa toplumlarının avrupalılığı gibi örnekler tanık oluşturur. "Kendi tarzımız" derken de burada bir noktanın altını çizmek isterim. Avrupa tarihi, onun dışında kalan dünyanın büyük çoğunluğu için model olarak görülmemelidir. Ne yazık ki bazı aydınlarımız, bu açık gerçeği görememekte, bunun sonucu olarak, kendi tarihimizi Avrupa tarihiyle bir tür eşleştirme çabalarına düşmektedirler. Onlar örneğin, Rönesansa Tanzimatı, Reformasyona Anadolu Müslümanlığını, başka bir deyimle Aleviliği, Aydınlanmaya da Atatürk Devrimini karşılık olarak gösteriyor ve sanki biz de bunun gibi bir tarihe zaten sahibiz demeye getiriyorlar. Bu tür abuk subukluklara hiç gerek yoktur. Kuşkusuz, bugün çağdaşlık denen şeyin hemen hemen tüm değerlerini Avrupa yaratmıştır. Ama avrupalılaşma evrensel bir anlam kazanıp çağdaşlaşmaya dönüşecekse, ondan bir coğrafi-tarihsel terim olarak Avrupa'nın çıkarılması gerekir. [18] Bu da aydınlanmanın tıpkı çağdaşlaşma gibi bir özel ad olarak değil, fakat kavram olarak alınması gerektiği anlamına gelir. Üstelik burada bizim iki avantajımız olduğu da söy-

lenebilir. Birincisi, bir bölümünü buraya aldığım, batılı düşünürlerin haklı eleştirilerinden yararlanma, böylece aydınlanma karşısında daha temkinli davranma, Voltaire örneğindeki gibi aşırıya kaçmama şansıdır. İkincisi de aydınlanmanın kavramsal içeriğini birey ve toplum yaşamına geçirebilecek ortamı hazırlayan Tanzimat hareketi ve daha da önemlisi Atatürk Devrimini gerçekleştirmiş bir toplum oluşumuzdur. Bunların, toplumun büyük çoğunluğunda kabul görmüş hukuksal düzenlemeleri, temel olarak devletin tüm yapısında vardır. Ve bu durum başlangıç olarak Tanzimat alındığında yaklaşık iki yüz yıllık, Atatürk Devrimi için ise yetmiş yılı aşkın bir süreç olarak tarihsel meşruluk ve kendiliğindenlik oluşturmuştur. Bu yolda edindiğimiz kazanımlar, söz konusu tarihsel sürecin dışında kalan, İslâm olsun olmasın dünyanın büyük çoğunluğunu oluşturan ülkeler göz önüne alındığında ne azımsanacak ne de bir geriye dönüş korkusunu sürekli olarak toplum bilincinde yaşatmaya gerek duyacak ölçüdedir. Toplumları korkuyla ileriye götürmenin olanağı yoktur. Ancak bu söylediklerimiz, bu geri dönüş çabaları karşısında duyarsız kalınması gerektiği anlamına gelmez. Fakat bu konuda duyarlı olmak, o çabalara karşı çıkmak adına da olsa, onları sürekli olarak ülkenin söylem gündeminde bulundurmakla değil, tersine ilkin gündem dışına çıkarmakla olur. Karşı olmada, savunma konumunda kalmak yerine toplumsal dinamikleri hızlandıracak, yeni toplumsal projelere, yaratıcı çabalara gerek vardır. Bu çabalar da elbette bilimin, sanatın ve felsefenin içinde üretken olunmaktan başka bir şey değildir. Cumhuriyet, bu üretkenliği gerçekleştirecek kadrolara sahiptir. Gerek yurt içinde bulunan, gerek çalışmaları için yeterli olanaklar sağlandığında yurda dönecek olan, her alanda yetişmiş binlerce insan kolları sıvamaya hazırdır. Şimdi topluma ve devlete düşen görev, bilimin, sanatın ve felsefenin ilerlemesini, nicelik ve nitelik artışını sağlayacak maddi olanakları kullanmaktır. Basit bir örnek diye söylüyorum: Ülkemizde yalnızca futbola, hacıağa eğelencelerine harcanan paranın yarısı bile bunun için yeterlidir. Burada sorun parada değil, toplumsal-siyasal istençtedir.

(1) 13.1.1996 tarihinde Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezinde yaptığımız konuşmanın dayandığı notların yeniden biçimlenmesiyle oluşan bu metin, yakında yayımlanacak olan ***ARAYIŞLAR. Felsefe Konuşmaları I*** adlı kitabımızdan alındı.

(2) "Modern" hakkında daha geniş bilgi için, *Türkiye'den Felsefe Manzaraları* (genişletilmiş 3.baskı, Kabalcı Yayınevi 1997) adlı kitabımızdaki *Postmodern Tartışmanın Neresindeyiz?* başlıklı yazımıza bakılabilir

(3) Alıntılayan: Server Tanilli; *Voltaire ve Aydınlanma*, s.208, Cem Yayınevi, İstanbul 1994

(4) Bu alıntı ve bu paragraftaki diğer alıntı ve göndermeler için bkz. I.Kant; *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* (1784).

(5) Metot Üzerine Konuşma, s.3, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1962.

(6) İnsanda hazır olarak ancak bio-psişik çekirdekler olduğu ve bunların eğitim yoluyla geliştirileceği biçimindeki düşünceler için bkz.: Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeyi Giriş*, s.177 vd., İstanbul 1968.

(7) Bu konudaki düşüncelerimizi çepeçevre ortaya koyduğumuz *Eğip Bükmeyen Bir Eğitim Nasıl Olanaklıdır?* başlıklı yazımıza bakılabilir: dipnot: 2'de adı geçen kitapta.

(8) Bkz. G.W.F. Hegel; *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie III*, s.294-299, Suhrkamp Verlag 1971.

(9) Alıntı ve göndermeler için, *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat. Schelling Felsefesinde Bir Araştırma* (s.25 ve 78-79) adlı kitabımıza bakılabilir: Kabalcı Yayınevi 1995.

(10) Paul K. Feyerabend; *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.147-8, Ayrıntı Yayınevi 1991

(11) *Yönteme Hayır*, s.232, Ara Yayıncılık, 1989.

(12) Edgar Morin; *Avrupa'yı Düşünmek*, s.103, Afa Yayınları 1988.

(13) Bkz. Max Horkheimer-Theodor W. Adorno; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, s.64, Kabalcı Yayınevi 1995

(14) *Wilhelm Diltheys Gesammelte Schriften*, II. Band, s.243, Verlag von B.G. Teubner, Leipzig u. Berlin 1914.

(15) Paul K. Feyerabend; *Akla Veda*, s.22, Ayrıntı Yayınları, 1995.

(16) a.g.y., s.11

(17) *Yaban Düşünce*, s.25, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

(18) Avrupalılaşmanın çağdaşlaşmaya dönüşebilmesi konusundaki düşüncelerimiz için dipnot:2'de belirtilen kitaptaki *Kimlik Karşısında Kişilik* başlıklı yazıya bakılabilir.

Genç Marx mı Geç Marx mı?

Ali Osman AYANOĞLU

İnsancıl'da bir süredir, öznellik-nesnellik dualitesiyle özetlenebilecek yüzyılların felsefi tartışması, özellikle Marksizm üzerinden, gündeme geldi. Genel kanı - yaygın olduğu üzere- Marx'ın o çok ünlü "insan tarihi dönüştürür ama verili koşullar içinde" savını destekler şekilde bir özne nesne uzlaştırımıydı.

İnsan tarihi dönüştürür ama verili koşullar içinde'den hem nesnel hem de öznel (özne-nesne uzlaşımını savunanlar da özneci bir konumdadır) anlayışlar destek alabilir. Bilindiği gibi bir eseri okuyanın nasıl okuduğu oldukça önemlidir. "Masum okuma yoktur." Mesela 11. Tezden Althusser yeni bir felsefenin değil, yeni bir bilimin müjdesini aldığını söylerken, Gramsci, yeni bir felsefenin, eylem felsefesinin müjdesini alır. Kuşkusuz her iki bakış da Marx'ta kendini bulur ama her ikisinin de "doğru " olduğunu söylemek ne kadar "doğru"dur?

Öznellik nesnellik dualitesi üzerine oturan felsefi tartışma Marksistler arasında Genç Marx-Geç Marx dualitesini de gündeme getiriyor. "Öznellik"in ağır bastığı yaklaşımlar genç Marx'ı yani yabancılaşma, yabancılaşmış emek, kişi, insani öz, özgürlük, irade'yi, "nesnellik"in ağır bastığı yaklaşımlar ise geç Marx'ı, yani üretim biçimi, üretici güçler, üretim ilişkileri, altyapı, üstyapı, ideoloji, sınıflar, sınıf savaşımı'nı veri alıyor. Bir de bu iki yaklaşımın arasında olduğunu söyleyen, dolayısıyla tüm bu terimleri kullanan ve Marksizmin bir uzlaşmanın ifadesi olduğunu belirtenler de var. Bu savı ne kadar ciddiye almak gerektiği tartışma götürür.

Özne-nesne dualitesi üzerine oturan ayrıntılı tartışmalardan Gramsci-Lukacks-Korsch ve Althusser aracılığıyla hepimiz haberdarız. Batı Marksizmi bu konuda oldukça gelişkin durumdadır. Fakat bu satırlarda batı Marksistlerini temel alan geniş bir tartışma yapmak olası değil. *İnsancıl* dergisinde çıkan birkaç yazı üstünden tartışmak daha yerinde görünüyor. Böyle bir tartışmanın daha somut sonuçlara varabilme gibi bir avantajı da var.

Ayrıştıranlar "Olgucu" Birleştirenler "Marksist" mi?

Bülent Topbaş'ın Ekim, '97 *İnsancıl*'ındaki "Tarihsel Hafiflik" adlı yazısı Metin Kayaoğlu'nun Ocak 97 *İnsancıl*'ında yayınlanan "Özne Kategorisi Üzerine Birkaç Not" adlı yazısını hedef alıyor ve Metin Kayaoğlu'nun nesnellik savunusunu (Marx'ın ilk kez tarihi öznesiz bir süreç olarak tanımlayan kişi olduğunu söyleyişini) Platoncu bir akıl'ın, olguculuğun göstergesi olarak algılıyor. Yazara göre Marksizm insan iradesi dışında yasalar aramaktadır. İnsan iradesi dışında yasalar arayan olguculuktur. "Ne tarihi ne de tarihçiyi 'ben'den koparmak mümkündür. Tarih veya genel olarak bilimler, yanlılık, gerçekçilik ve bilimsellik diyalektiği içinde değerlendirilebilir ancak." (*İnsancıl* dergisi, Ekim 97, s.4)

Aslında tarih'i özneyle buluşturan yazar, "kuralların, kalıpların içine sığamayacak kadar zengin...", herşeye kadir bir tarihsel materyalizm tasarladığı için "Platoncu kafalara" uygun görünen düzenli şemaları yaşamın diyalektik gelişimi yönünden anlamsız buluyor. Dolayısıyla kendisini tanımlama yapmak, yani ayrıştırma yapmak derdinden kurtarıyor ve her derde deva diyalektikle (1) herşeyi birleştiriyor, sorunları çözüyor. (Sinan Kutlu'nun Kasım 97 *İnsancıl*'ında çıkan "nasıl Bir Gerçekçilik?..." yazısının "gerçekçilik"i de aynı sorundan muzdarip.)

Her şeyi birleştirme, diyalektiğin o çok meşhur herşeyin birbirine bağlı olduğu savını durmadan yineleme eğilimindeyseniz artık ayrıştırmanız çok zorlaşır ve üstüne üstlük ayrıştıranları Platoncu veya olgucu diye mahkum etmeniz bir o kadar kolaylaşır. Oysa teori dünyasının ürünlerini gerçekle sürekli karşılaştırma (birleştirme) çabası, böyle bir girişim, asıl olguculuk ve ampirisizmin ifadesidir. Mesela Bülent Topbaş gibi özne-nesne birlikteliğini savunan Sinan Kutlu "... ve bilimin doğruluğunu da kılgıda, yaşamın içinde sınayabilirim." (*İnsancıl Dergisi*, Kasım 97, s.8) derken cidi bir olguculuğa düşmektedir. Ama nedense "yapısalcı Marksistler" derken kastettiği Althusseryen bakış açısını olguculukla suçlamakta, bir nesnenin ussal etkinliğe gerek olmadan bilgisinin edinilebileceğini söyleyenler arasında yapısalcı Marksistleri de sayarak anlaşılmaz bir hata yapmaktadır.

Althusser bilgi nesnesi-gerçek nesne ayrımını yapıp aralarına net bir çizgi çizerek ne bilgi'yi gerçek içinde eriten ampirisist idealizm ne de gerçek'i bilgi içinde eriten kuramsal idealizme düşmemek gerektiğini vur-

gular. Althusser'e göre Ekonomi Politikçiler doğrudan gerçek nesneyi nesne almaları nedeniyle ampirisizme düşmüşlerdir. Düşünmek için gerçekle değil kavramlarla haşır neşir olmak zorunluluğu vardır ve kavramların gerçek nesneden ayrımı göz önünde tutulmak durumundadır. Spinoza çember düşünü ile gerçek nesne olan çemberi birbirine karıştırmamak gerektiğini söylerken çok önemli bir ayrımın farkındadır. Bu nedenle "köpek kavramı havlamaz" der.

Althusser bilgi nesnesinin bilgi üretiminin ham maddesi olduğunu söyler. "Gerçek nesnenin bilgisini veren somut birlikte-duruş (co-presence) değil, bilgi nesnesinin karmaşıklığının bilgisidir." (2) ve gerçekle bilginin arasında bir sınır vardır. "Bu sınır ilke olarak aşılamaz, çünkü bir sınır olamaz, çünkü bir şeyin konseptinin soyutu ile bu şeyin ampirik somutu arasında, bir sınır konsepti kullanımını gerekçelendirebilecek, ortak bir türdeş uzay (tin ya da gerçek) yoktur" (3). Bilgi ile gerçeklik arasında hiç çekinmeden ortaklık kuranlar ise idealizme düşmek durmundadırlar.

Mesela; Sinan Kutlu birkaç naif örnek vererek Nesnelcileri mat edebileceğini düşünmektedir. Böyle bir çabanın sonuca ulaşması olanaksızdır ve böyle bir çaba ciddiye de alınamaz. Sinan Kutlu nesnelciliği eleştirirken bir ağacın sulanma ve budanmasını örnek veriyor ve bu işin özneden bağımsız, nesnel süreçlerin ürünü bir şey olamayacağını belirtip devam ediyor: "Oysa, o ağacı sulamada beni dışardan güden bir etken değil, kültürüm, kişiliğim, eğilimlerim, kalıtsal özelliklerim, duyuş ve düşünce biçimlerim, benim öznel seçimim belirleyici olur." (*İnsancıl Dergisi*, Kasım 97, s.9) Bu yaklaşıma aynı kulvarda çok basit bir cevap verilebilir: "Peki tüm bu kişiliğin, kültürün, vb. nesnel incelemelerden uzak belli belirlenimlerin ürünü olmayan şeyler mi?" Ama bilinir ki nasıl Sinan Kutlu'nun cevabı Nesnelciliği mat etmiyorsa bu cevap da öyle öznelciliğin reddi için kanıt olamaz.

Birleştirme değil ayrıştırma önemlidir dedikten ve gerçek olguculuğun ne olduğuna ve bu olguculuktan nasıl kurtulunabileceğine değindikten sonra tekrar Bülent Topbaş'ın eleştirisine dönülebilir. Herşeyden önce yazar ayrıştırıcı bir çaba içinde olmadığından bilimle felsefeyi birbirine karıştırmaktadır. Lenin'den bu yana bilindiği gibi (Materyalizm ve Ampriokritisizm) bilim kavramlarla felsefe kategorilerle düşünür. Kavramlar her geçen gün değişir dönüşürken, kategoriler değişmez dönüşmezler. Onlar mutlaktır. Bu nedene felsefenin bir tarihi ve nesnesi yoktur. Oysa yazar Altyapı-Üstyapı kavramlarıyla felsefenin özne-nesne, irade-belirlenim kategorilerini birbirine karıştırıyor ve hepsini peşpeşe (hiçbir ayrım yapmadan) kullanabiliyor. Dolayısıyla Altyapı-Üstayapı'ya da, Özne-Nesne'ye de bir bütünün iki ayrı görünümü niteliği yükleniyor. Özne-Nesne birbirini tamamlayan (Altyapı-Üstyapı ünlamında) bir bütünlük değildir. Felsefede ya öznelcisindir ya nesnelci, ya özne vardır ya da nesne ve bir zamanlar çok yerinde belirtildiği gibi (Bilinemezcilik için Lenin belirtmiştir) arada kalanlar bataklığın içindedir. Elbette bu söylenenlerden Aristo mantığı çıkaranlar ve yazıyı diyalektik olmamakla eleştirenler çıkacaktır. Bu kişiler desteklerini Sinan Kutlu'nun yazısından alabilirler. Çünkü ona göre nesnelciler hem olgucu, hem metafizik ama daha materyalist, öznelciler ise idealist ama daha diyalektik. İkisini uzlaştıranlar ise diyalektik materyalisttir! (Diyalektik ve metafizik'in ontolojik, materyalizm ve ideaalizmin ise epistemolojik olduğu ise ayrı bir eleştiri konusu...) (4)

Tarihselci Hafiflik

İnsanın dışında yasalar aramanın olguculuk olduğunu Bülent Topbaş'ın öne sürdüğü daha önce belirtilmişti. Yazar bizden bağımsız gerçek dünya ve onun yasaları hakında ne düşünüyor acaba? Suda eşit dağılma eğiliminde olan moleküller insana ne kadar bağımlıdır? Net bir şekilde öznelci-tarihselci olan bu yaklaşım cesur olmalı ve Gramsci gibi 'bilim bir ideolojidir, bir üstyapıdır. Ya da bilim tarihsel bir kategoridir." [5] demelidir. Ve bilinmelidir ki bu söylem doğal olarak "Herhangi bir doğal şey, ben onunla ilgilenmeden önce bir "hiç"tir, ancak ve anak ben onunla ilgilenirsem o 'varlık' olabilir"e kadar uzanır: Materyalizm reddi! Eğer böyle bir netlik oluşursa bilimin tarihsel olup olmadığı tartışmasına ayrıntısıyla girilebilir.

Tarih ve tarihçiyi 'ben'den koparmak mümkün değildir diyen Bülent Topbaş tarih konusunda değil ama tarihçi konsunda haklıdır. Çünkü bizzat tarihçi söylemi problemlidir. Tarihi beyninde taşıyan adam, tarihin ondan sorulduğu adam anlamına gelen tarihçi söylemi bilime özneyi, tarihselliği katmaktadır. Bilimi kimse beyninde taşıyamaz. Her birey (bilim adamı da olsa) ağzını açtığı anda deyim yerindeyse ideoloji kusar, kusmak zorundadır. Yazarın da belirttiği gibi "tarihçi de bu anlamda hiçbir zaman tribünde geçmişin tören alayını izleyip nesnel bir şekilde aktarmaya çalışan biri olamaycaktır" (*İnsancıl Dergisi*, Kasım 97, s.4) Ama yazar tarihsel insanla tarihsel olmayan bilimi karıştırmaktadır. Böyle bir karışıklığı bir zamanlar Stalin yapmış ve Genetik Bilimindeki kimi bulgular Proletaryanın çıkarlarına aykırıdır diyerek "genetik"çileri Sibirya'ya sürmüştür. Althusser'in yerinde belirttiği gibi "tarih bilgisi, şeker bilgisinin tatlı olmasından daha fazla tarihsel değildir." (6)

Tarihselci bir bilim anlayışı ister istemez herşeyi

içeren bir "hiçlik"e varır. Bülent Topbaş'ın bilimsellik, öznellik, tarafsızlık, irade, belirlenim içerip diyalektik bir ilişki içine giren (her nasıl oluyorsa) tarih bilimi bunun örneğidir. Oysa tarih bilminin olduğu yerde tarih felsefesinin sesini kısması gerekirdi. Ne mümkün! "Tarih bilimi felsefedeki özne-nesne ilişkisinin diğer bir ifadesi olan theoria-historia karşıtlığının bir mücadele alanı olmuştur." diyen yazar tarih felsefesini tekrar marksizm içine sokma çabası içindedir; diyalektik adına!

Bir Yanılsama: Özgürlük

Felsefi dualiteleri bir bütünün iki parçası olarak tarih anlatımında kullanma çabaları Sinan Kutlu ve Bülent Topbaş'ta oldukça belirgin. (Her ne kadar tüm bu özne-nesne bütünlüğünü savunanlar bir çeşit "salınım" ve gerilimden bahsetseler de... Mesela Bülent Topbaş belirlenim ile iradecilik arasında bir çelişki olmasa da bir gerginliğin olduğu ortadadır derken bu ikiliğin uzlaşmazlığını utangaçça kabullenme eğilimindedir.) Özne-nesne bütünlüğü yaklaşımı; yani insan tarihi değiştirir (özne) ama verili koşullar altında (nesne) söylemnin birbirini yadsımazmış gibi savunuluşu ister istemez özgürlük-zorunluluk, rastlantısallık-determinizm, düşünce madde dualitelerinde de devam ediyor. Yazının başında da belirttildiği gibi tüm bu felsefi tartışmalar özellikle Marksizm içinde Genç Marx-Geç Marx ikilemiyle gündeme gelir. Ve özne nesne bütünlüğünü savunan öznelciler Marx ve Engels'ten çok rahat destek bulabilirler. Marx ve Engels'in özellikle erken yapıtları olmak üzere Kapital'deki metaların fetişizmi, geç yapıtlarda da kullanılmaya devam edilen yabancılaşma ve zorunluulktan özgürlüğe geçiş, temel desteklerdir. Fakat bu destekler farklı şekillerde (tarzlarda) kullanılmaktadır. kimileri Gramsci gibi cesur davranıp açıkça "Kapitale karşı devrim" derken, kimileriyse ne şiş yansın ne kebap diyerek bataklığı seçmektedir.

Marx'ın öznelci edinimine Bülent Topbaş Kant'ta Marx bularak katılıyor. Bu güne kadar tarihin kör güçler tarafından yapıldığını belirten ve insanlık tarihinin anak insanın aklıyla tarih yapılmaya başlandığında gerçek insanlık tarihi olacağını söyleyen Kant, yazara göre Marks'ı öncelemektedir. Ama ne yazık ki bu Marx Marksist değildir.

Klasik özgürlük-zorunluluk dualitesinin zorunluluktan özgürlüğe geçiş şeklinde anlaşılıp açıklanmasını reddeden yaklaşımlar Marks ve Engels'te (tüm ısrarlı zorunluluktan özgürlüğe geçiş yazılarına rağmen) baskındır. Özgürlük kavramının idealist-kurmaca içeriği Marks ve Engels'ten çok önce çağının lanetli filozofu, ilk ideoloji kuramcısı Spinoza tarafından saptanmıştır. Spinoza'ya göre özgürlük bir yanılsamadır. Kendini merkeze koyan insan, kendini nesne olarak görmek istememektedir. O kendinin özgür olduğunu hissetmek istemektedir. "İnsanlar o halde, özgür olduklarını düşünmekle yanılmaktadır ve bu kanı, yalnızca onların kendi eylemlerinin bilincinde olup bu eylemleri belirleyen nedenlerin bilincinde olmamalarından ibarettir. Onların özgürlük düşüncesi, o halde, eylemlerine hiçbir neden tanımamalarından başka bir şey değildir. Çünkü onlar insan eyleminin isteme dayandığını söylerler; ama bunlar hiçbir düşünceye karşılık olmayan sözcüklerdir." (7)

Nasıl Bir Öznelcilik?

Son olarak her iki yazarda da zorunlu bir sonuçla idealizme varan yaklaşımın net sonuçlarını verdiği noktalara değinmek gerekirse... Bülent Topbaş, "ancak tarihin öznesi 'dünya tini' değil maddi ilişkilerin koşulladığı bir bilinç durumu olarak kendini aşan bir akıldır." (*İnsancıl Dergisi*, Kasım 97, s.5) sözleriyle açıkça kendini aşan bir 'akıl'ın öznelliğine işaret etmektedir. (Eğer yazar sadece bu bölümde Genç Marks'ı anlatıyor ve ona katılmıyorsa şimdiden özür dilerim ancak ben yazarın bu görüşe katıldığı yolunda bir yaklaşım saptadım. Metin Kayaoğlu'na katılan ve 'özne' kategorisinin reddini savunan bir birey olarak bu yaklaşıma karşı olacağım açıktır.) Ve elbette "maddi ilişkilerin koşulladığı" bir 'akıl'dan bahsedilerek Marksist kalmaya çalışmaktadır. Fakat bu nesnellik sonuçta o 'akıl' a kurban edilmektedir.

Sinan Kutlu ise Lukacs'a oldukça yakın bir öznelciliğe yönelmektedir. Öznellik (birinci tarz) ve nesnellik'e (ikinci tarz) karşı çıkıp benimsediği üçüncü tarzı açıklarken şöyle demektedir: "Emekçi sınıflar, yani insanlığın büyük çoğunluğu, gelişimin önünü tıkayan nesnel koşulların -kapitalizm-bilincine vardığında, bulunulan tarihsel evreye uygun yaşam biçimini -sosyalizm- kurma yolunda eyleme geçecek, böylelikle de nesne özne birlikteliği demek olan gerçeklik kendisini dönüştürecektir." (*İnsancıl Dergisi*, Kasım 97, s.) Yani emekçi sınıflar gelişimin önünü tıkayan nesnel=yabancılaşmış koşulları görecek, bu koşulların yanlış, olmaması gereken koşullar olduğunu düşünecekler ve öznel tavırlarıyla ama akıllı davranıp tarihsel evreye uygun olanı yaparak, eyleme geçecekler ve gerçekliği değiştirip özne ile nesnenin birlikteliğini sağlayacaklar. Aynen Mahir Çayan'ın Suni denge'yi bozan, tüm belirlenmişliklerden azade devrimcileri sayesinde sistemin güçsüzlüğünü görüp eyleme geçecek olan kitleler gibi... Peki ya nesnel koşullar, üretim ilişkileri ve üretici güçler çelişkisi, altyapı-üstyapı vb... Hiç önemli değil! Önemli olan o herşeye kadir bilinç'in tarihi dönüştürmesi ge-

rektiğini görmesinde. Öyle ise Hegel'in yanlışı nerededir? Oysa Marks akılla devrim ve akıllı devrim olamayacağını göstermesiyle diğerlerinden ayrılmıştır.

Sonuç Yerine

Tarihte özne arayanlar zorunlu olarak bir bilincin öncelliğine varıyor. Bu bilinç belki tanrı değil ama insan oluyor, o kadar... Tarihte özne arayanlar bilimi sömürmek durumunda kalıyor ve bu sömürü için desteği Genç Marx'ın kategorilerinden alıyor. Tarihte özne arayanlar diyalektiği tüm sorunları halleden, herşeyi birleştiren bir sihirli değneğe dönüştürüyor. Nesnellik savunusu ise Genç Marx'ı yani felsefeyi (idealizm); yabancılaşma, insani öz şeyleşme vb. reddediyor. Nesnellik savunusu yeni bir *bilime*, bu bilime işaret eden ve bu bilimden beslenen, politikayı vurgulayan, kural dışı sistematik olmayan bir *felsefeye* ve Marksist *politikaya* yöneliyor. Bu üçlünün oluşturduğu bir bütünsellik olarak Marksizme bakıyor. Nesnellik savunusu Geç Marx'ı savunuyor. Marksizmin diğer tüm rakiplerinden farkını sağlayan temel ayağının bilim olduğunu vurguluyor ve bilimin tarihsel olmadığını söylüyor. Nesnellik savunusu ayrıştırmanın önemini ısrarla vurguluyor ve sürekli böyle bir kaygı taşıyor.

(1) Yazarların diyalektiği kullanış şeklinin eleştirisinden diyalektiğin doğası gereği "her derde deva" olduğu, dolayısıyla yararsız olduğu savının öne sürüldüğü düşünülmemelidir. Söz konusu olan yalnız diyalektiğin ele alınışının eleştirisidir. Bu konuda yerinde bir serimleme ve araştırma için Bkz. : Kay Saleh, *"Diyalektik Sorunsallar"*, Çev.: Sina Güneyli, Teori ve Poltika 8 Güz 97

(2) L. Althusser; *Kapitali Okumak*, Çev. Celal A. Kanat, belge yay., 1. Baskı, İst. 1995, s.151

(3) A.g.e. s.259

(4) "Diyalektik" konusunda önemli bir tartışma için bkz: K.Salleh, "Diyalektik Sorunsallar", Çev.Sina Güneyli, Teori ve Politika, Güz 97

(5) Gramschi'den Aktaran Jacques Texier, *Gramsci ve Felsefe*, Çev.: Kenan Somer, Ank. 1985, Birey ve Toplum yay., s.59

(6) L. Althusser, A.g.e., s.148

(7) Spinoza'dan aktaran: Tülin Bumin, *Tartışılan Modernlik;* Descartes ve Spinoza, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı,., İst. 1996. s.72-73

TEDİRGİNSİN

tedirginsin oluşlara
insanlara tedirgin
sanki...
kocaman olan sen değil
minik bir güvercinsin
hernasılsa...
tepeden tırnağa doğallık
baştan sona çelişkisin

yaşam bir türküdür
notaları yazılmamış
saklı kalmış sözcüklerde
nice anlamlar var
sözcüksüz kalakalmış
asma yaprağının gölgesinde

buğulu camlarda anılarım
saçlarıma dolaşık
bana benim türkümü söyle
bak gör nasıl?..
canevinden tutmak isterim

yalnız değil çelişki
çoğul ve sarmal durur
insan yüreğinde
heryerde yaşama içkin
görünmüyor çıplak gözle

yıldızları karanlıkta avlayan
teleskopu olmalısın gündüzlerin
görmelisin prangaları
ne de (çok) ağır
ağırır kale kilitleri
bağlanmışsın...

yüreğin çırpınan serçe kanatları
tedirginsin
yüzünde yorgun bir gülüş
anlaşılan
çocuk olamadan olgunlaşmışsın

Osman BOZKURT

Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politiği

İ.Melih BAŞ

Giriş

İnsancıl dergisiyle tanışıklığımız oldukça eski olmasına karşın, Cengiz Gündoğdu ile Radyo *Umut*'ta yaptığım 'Yeşil Kuşak' programına davetim üzerine tanıştık. Hoş bir söyleşi olmuştu. Özellikle söyleşinin A. Gorz ile ilgili bölümü oldukça ilginçti! Program sonrasında, *İnsancıl*'da ekolojik kriz olayına toplumcu bir bakış açısıyla nasıl bakılması gerektiği konsunda bir tartışma boyutu getirebilmek amacıyla katkıda bulunmak için bir renk (ekoloji yeşili) oluşturmaya karar verdik. Bu ilk yazıda son günlerin popüler kavramlarından biri olan sürdürülebilir kalkınma kavramından söz etmeye çalışacağım.

Sürdürülebilir Kalkınma (SK) kavramı, son dönemde herkesin istediği anlamı yüklediği ya da her yere çekilebilen bir kavram olmaya başlamıştır. Aslında "çevre" ve/veya "ekoloji" konularında ekonomi-politik bakış açısından genelde bir kavram ve dolayısıyla anlam kargaşası yaşanmaya başlamıştır. Bu farklılıklar üzerine ilginç bir ele alış, London School of Economics and Political Science'dan Yvonne Rydin ile King's College London'dan George Myerson'un birlikte yazdıkları "Çevre Dili Yeni Bir Retorik" adlı çalışmalarında yer alıyor. Her ne denli bu ele alışta katılmadığımız yerler varsa da, SK kavramı konusunda tek bir tanım olmadığı, farklı perspektifler olduğuna ilişkin somut bir örnektir.

Tablo 1 Sürdürülebilir Kalkınma (SK) Perspektifleri

Yaklaşım	Bolluk benzeri	Sosyal seçim	Yeni ekonomi	Büyümenin sınırları
Gelişme	Cari büyüme	Marjinal değişim	Esaslı değişim	Sıfır büyüme
Çevresel Koruma	Olumlu geri besleme	Değişim hadleri zorunlu	Cari olumsuz geri besleme	Büyumeye kesin sınırlar
Eşitlik	Yeniden bölüşüm olanaklı	Yeniden bölüşüm büyümeye bağlı	Y.B SK için ön koşul	Y.B. şimdi olanaklı
Anahtar figürler	Schimtt -Hoiney	David Pearce	Tearce Ekins	Meadows Daly

Sürdürülebilirlikspektrumu .... Zayıf..... ....Güçlü.....

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabileceği, "farklılık sürdürülebilirliğin zayıf-güçlü spektrumunda yayılıyor ve güçlü sürdürülebilirlik, ekosistemin önceden önlem alınarak korunması ve tüm doğal sermayenin bakımı" olarak nitelendiriliyor. Zayıf sürdürülebilirlik daha çok 'kritik doğal Sermaye'nin korunmasına odaklanıyor ve yaşam sistemlerinin kendi içinde bir derecelendirme ve ikame olanaklarını göz önüne alıyor. David Pearce ve arkadaşlarının *Londra Çevre Ekonomisi Okulu*, açık bir biçimde zayıfça bir sürdürülebilirlik ölçütü benimsiyor. Oysa yeni ekonomi yaklaşımı daha güçlü bir sürdürülebilirlik ölçütüne eğilimli gözükmektedir. (Rydin ve Merson, 1996).Sürdürülebilirlik ve SK ile ilgili ölçme konusunda da farklı bir takım yaklaşımlar mevcuttur: "kullanılan kısmın kullanılmayan kısma oranı- Hılton, 1994; doğal varlıklar stokundaki değişim-Willis ve Benson, 1993; doğal varlıklarda azalma- Adger, 1993... vd." (Rydin ve Myerson, 1996).

Türkiye'deki Kimi SK Paradigmaları veya Kavrayışları

Türkiye'de de bu konuda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Kimlerin siyasal yelpazenin neresinde "yer aldığı", çevre/ekoloji paradigmalarıyla ilgili kişilerce bilinmekte veya aşağıda sunulan potpuriden anlaşılabilmektedir:

1 "Eğer biz, çevreyi kirleten öder prensibini ilk adım olarak uygulamayı kabul edip, bu konuda adımlar atarsak, diğer adımlar arkasından gelir" (Orhan Uslu, 1988).

2. "Rio Zirvesi'nin Çevre Manifestosunun 16. md.sinde şöyle belirtiliyor:... 'Kirleticinin prensip olarak çevre zararlarının masraflarını karşılaması göz önünde bulundurulmalı ve fakat kamu çıkarını göz önünde bulundurarak ve dünya ticaretini ve yatırım faaliyetinin zarar görmesi engellenerek bu yapılmalıdır.' İşte kirletenin ödemesi ilkesi böyle bir ilke! Bu insanlarla alay etmektir. Yatırımcılık ve dünya ticareti çok yaşasın! (H.Yeşil, 1996).

3. "Özellikle sermaye kesiminin SK tartışmalarına

baktığımız zaman bu sakın kapitalizm anlamında olmasın" (Oktay Ekinci, 1996)

4. "Sanırım SK tezi bir kenara atılmamalı, muhakkak bir yerinde yakalamak gerekiyor" (Can Hamamcı, 1996)

5. "Çağdaş çevrecilik akımı, toplumda her türlü çatışmayı reddeden, ahenge, dengeye ve barış içinde birlikte yaşamaya dayanan bir kavramdır." (Ruşen Keleş, 1997)

6. "İnsanı şekillendiren iç yapılar olarak ideolojilerin sürekliliği ortadayken, Raymond Aron, Edward Shils ve Daniel Bell gibi yazarlarla başlayan ve günümüze değin süren ideolojilerin sönmesi tezi, büyük ölçüde yapılan tanımlama biçimlerinden kaynaklanan bir durum" (Ufuk Uras, 1993).

7 "Gelişmekte olan ülkelerin çevre sorunlarının çözümünde rol üstlenen bir diğer kurum da Dünya Bankası'dır. Banka kentsel çevrenin niteliğinin yükseltilmesi ve doğal çevrenin korunması için yöntemler geliştirmekte, ekonomik yardımı çevre koşuluna bağlamaktadır" (Ruşen Keleş, Can Hamamcı, 1997).

8. "Burada bir parantez açıp, Dünya Bankası'nın başdanışmanlarından L. Summers'ın önerilerini anımsatmak gerekiyor. Summers, çevre kirliliğine yol açan sanayilerin yoksul Güney ülkelerine transfer edilmesi gerektiğini savunarak, zehirli atıkların azgelişmiş ülkelere gönderilmesinin günahı yoktur diyor ve önerisini 12.12.1991 tarihli bir memo ile DB içinde yayıyor" (Temel Demirer ve Ö. Orhangazi, 1997).

9. "Bu nedenle, uluslararası şirketleri politikalarını gerçekleştirici bir örgüt karakterinde olan Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların onayladığı bir kalkınma planının sürdürülebilir kalkınma ve çevre anlayışı, bu güçlü azınlığın çıkarı açısından anlaşılmalıdır" (İrfan Erdoğan ve N. Ejder, 1997).

10. "Doğaya ve doğanın yıpranmasına parasal ölçüler biçilimesinin nedeni de anlatılıyor, burada... ölçümleme nasıl tahlil edilebilir? Ölçme için en elverişli araç da 'para' O halde doğa ile ilgili herşeye parasal değer biçilmelidir. Hollanda'da, Almanya'da, ABD'de bu ölçülmeler yapılmış bile. Sonra da değerlendirmenin ortaya çıkardığı sorun ve konular teker teker anlatılmış. Bu tartışmaların yeni ekonomi teorilerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynayacağını sanıyorum" (A.Başer Kafaoğlu, 1992).

11. "Yaşam Parayla Ölçülmez" (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'nın Nükleer Santral Basın Bildirisi'nden Cumhuriyet gazetesi'nin manşeti, 31.10.1997).

12. "... Hocam Ahmet İnam'ın açtığı Teknoloji dersinde, teknolojinin Batılı insanın doğaya tahakküm fikrinin bir ürünü olduğu yolunda bir fikirle karşılaştım... Markism ve ekofeminizm gibi bazı bakış açıları çalışmamın kapsamı dışında kalmıştır..." (Hasan Ünder, 1996).

13. "Marksist anlayışta, insanın doğayı kontrolü, yabancı halk üzerinde bir galip gibi, doğanın dışında duran biri gibi, doğanın üzerinde hüküm sürme değildir" (İrfan Erdoğan, 1997).

14. "Serbest piyasa çevreciliğinin bu üç temel ilkesi yani kişisel çıkar dürtüsü, mülkiyet hakkının varlığı ve bilginin subjektifliği, kaynak kullanımında siyasi iktidarın ve bürokrasinin ağırlığını azaltmaya yöneliktir. Sürdürülebilir gelişme yaklaşımı ise,.... doğal kaynak kullanımında siyasi ve bürokratik kontrolün artmasını savunmaktadır... Bu iki yaklaşım arasında topyekün bir tercih yapılması mümkün ve yararlı görünmemelidir..." (Vural Fuat Savaş, 1997).

15. "Kendilerine özgü tarzları ile Türkiye gündemine giren Yeşil -ekolojist örgütlenmelerin varlığı, ülkemizde çevreci anlayışlar arasında da bir ayrım yaratıyor. En genel ve kaba hatlarıyla bu ayrımın bir yanını çevreciliğin bir tür modern muhafazakarlık olarak algılanışı (görüş sahibi Türkiye Çevre Vakfı Gn. Skr. Engin Ural), diğer yanını ise yeşil ekolojistler oluşturuyor (karşıt görüş Ruşen keleş) "(E.Y. Özdek, 1993).

Yukarıda verilen potpuri daha da uzatılabilir. Dikkatli izleyiciye SK paradigmaları ve bunları algılayışlar konsunda yeterli mesaj verilebildiğini ve Sn. Özdek'in yukarıda alıntı yaptığımız doktora çalışmasında daha da ayrıntı bulunabileceğini belirtmekle yetiniyoruz.

SK'dan Eko-Toplumcu Paradigmaya Doğru

Konunun etik-mühendislik-iktisat üçgeninde ele alınması için öncelikle gereksinim kavramının sorgulanması istek kavramından ayırd edilmesi gerekiyor. Ne, Ne Kadar, Kimin için, Niçin, Nasıl ve Nerede üretilecektir? Bunların serbest piyasa çevreciliği ile ya da bunun Neo-Keynesgil versiyonu olan SK ile veya da SK paradigmasının David Pearce ve arkadaşları tarafından Britanya için üretilmiş kılıflı versiyonu ile çözülmesinin olanaklı olmadığı kanısındayız.

Çözümün gereksinim olgusunun özellikle Malinowski'nin yaklaşımları ışığında ele alınması (ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Melih Baş, 1994) ve ardından eko-toplumcu bir toplumsal tasarımın ipuçları için çalışmalar yapılması gerekiyor (bu konudaki kişisel yaklaşımım Toplumsal Araştırmalar Vakfı'nın Ekonomiye Soldan Bakış adlı Sempozyumunda sunulmuş olup, ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Melih Baş, 1995).

Yukarıda anılan bildirimizden birkaç başlık aşağıda sunulmuştur.

a. Özdeksel gönence dayalı ve teknolojinin gelişmesine sorunları çözücü bir rol yükleyen, üretici güçler kuramının kaçınılmaz sonucu olan açık uçlu büyü-

me yerine doğal yaşamın niteliksel düzeyini arttırmayı amaçlamak;

b. Küçük, özerk hem siyasal hem ekonomik özyönetimli yerleşim birimleri oluşturmak; (yapıtasarıcılık alanında uzman kimi ilerici aydınların, sorunun çözümünün kent tasarımında yattığı düşüncesinde direnmelerini ve "kentleşmeme" yaklaşımına soğuk bakmalarını Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi adlı yapıtlarındaki kent yanlılığının etkisine bağlıyorum);

c. Küçük ve özerk yerleşim birimlerinde yaşayan küçük topluluklarda yönetimin doğrudan (temsili değil) demokratik katılımlarla karar verme süreçleri oluşturmak ve bunu sıfır sıra erk ilkesiyle çalışan, kendini yöneten takımlar aracılığıyla somutlaştırmak;

d. Albert ve Hahnel'in katılımcı ekonomi yaklaşımlarındaki gibi, tasarımın birçok kez yinelenmesi, üretim ve tüketim danışma kuralları gibi yeni tasarımları benimsemek;

e. Gerekli olduğunda kişilerarası veya topluluklararası ağ iletişiminin kurulmasını sağlamak;

f. Kovboy ekonomisi mantığı yerine uzay gemisi ekonomisi mantığına dayalı yetinme ekoomisini benimsemek; kendine yeterli tarımın odak noktası alınmasıyla piyasa için üretimden kendi için üretime doğru gitmek;

g. Piyasa eonomisinin istek yapıcıları aracılığıyla oluşturduğu ve kışkırttığı yapay isteklerden gerçek gereksinimlere dönmek ve bunların doğal ve yerel olanaklarla karşılanmasını örgütlemek (üstelik gereksinimlerin sınırsız olduğu safsatasını da yadsımak);

h. "İyelik" yoluyla değil de "olmak" yoluyla mutlu olma biçimini benimsemek;

i. 3R ilkesine (Reduce, recycle, reuse) gerçekten uymak; (AZALT, GERİYE KAZAN, YENİDEN KULLAN)

j. Sınai teknoloji fanatizmini bırakıp, olanaklı düzeyde basit, temiz, sıfır hatalı ve risksiz teknolojilere yönelmek;

k. Canlı cansız tüm varlıkların hem kendi içlerinde hem de birbirelri arasında farklıların eşitliği temeli üstüne yapılanmak;

vb.

Sonsöz:

Aslında herşey daha kaliteli bir yaşam için ise kuşkusuz yaşam kalitesi kavramının da tanımlanması gerekiyor. Bu konuda kanımızca ülkemizde bizim cephede fazla işlenmemiş bir konu. Bu konulara derginin gelecek sayılarında girmeyi düşünüyoruz; eğer tartışmaya diğer dostlar da katılırsa 'bir elin nesi var, iki elin sesi var' özdeyişindeki gibi ses çıkartmış oluruz.

KAYNAKÇA

Baş, İ.M. (1994): İstek mi Yoksa Gereksinim mi? Özellikle Malinowski, *Ağaçkakan, 2 (17-18): 8-11.*

Baş, İ.M. (1995): Demokratik ve Katılımcı Bir Ekonomi Arayışı Panel Bildirisi, *Ekonomiye Soldan Bakış Sempozyumu Bildiriler Kitabı çinde,* İstanbul, Alan Yayıncılık.

Demirer T ve Ö. Orhangazi (1997): *Koyunlar, Kurtlar, Köpekler,* İstanbul, Alan Yayıncılık.

Ekinci O. (1996): *Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara, TMMOB.

Erdoğan İ. ve Ejder N. (1997): *Çevre Sorunları,* Ankara, Doruk Yayınları.

Hamamcı C. (1996): *Sürdürülebilir kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara, TMMOB.

Kafaoğlu A.B. ve Kafaoğlu T.B. -çevirenler- (1992): *Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap,* Yazan: David Pearce, İstanbul, Boyut Yayınevi.

Keleş R. ve Hamamcı C. (1997): *Çevrebilim,* Ankara, İmge Yayınevi.

Keleş R. (1997): Çevre ve Siyaset, *İnsan Çevre ve Toplum,* Ankara, İmge Yayınları.

Myerson G. ve Rydin Y. (1996): *The Language of Environment A New Rhetoric,* Londan, University College London Press Ltd.

Özdek Y.E. (1993): *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı,* Ankara, TODAİE.

Savaş V.F. (1997): Doğal Kaynak Kullanımında İki Alternatif: Sürdürülebilir Gelişme ve Serbest Piyasa Çevreciliği, *Doğal Kaynak Kullanımında Alternatif Yöntemler yeni Yaklaşımlar,* Ankara, Friedrich-Naumann Vakfı.

Uras U. (1993): *İdeolojilerin Sonu mu?,* Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Uslu O. (1988): *Çevre ve Kalkınma İlişkileri Toplantı Konuşmaları Kitabı,* Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Ünder H. (1996): *Çevre Felsefesi,* Ankara, Doruk Yayınları.

Yeşil H. (1996): *Doğa ve İnsan,* İstanbul, Dönüşüm Yayınları

Afşar TİMUÇİN
DESTANLAR
Şiir
Fiatı: 350.000 TL.
BirYay Gazete Bayilerinde

İnsanileşme Sürecinde Kadın - Erkek Sorunu -1-

Berrin TAŞ

İnsanlığın tarihinde kadının ve erkeğin konumuna bakıldığında ilginç görüntülerle karşılaşılır. Kadın ya ana tanrıça olarak göklere çıkarılmış. Ya da yerden yere vurulmuş. Kadının insanlık tarihi içindeki yeri yüceltilmeyle aşağılanma arasındaki çizgide kendine bir yön aramayı sürdürüyor. Kadının yolculuğu nereye... Kendi yaşamını yönetme hakkını elde etmeye. Ne demek kendi yaşamını yönetme hakkı. Şu kadın kendine erkeğin değerleriyle bakıyor. Kadın kendine şöyle bir dikkatle baktığında gördüğü erkeğin kendisinde görmeyi istedikleridir. Erkeğin kadını görmek istediği konum, kendi yaşamını yönetme hakkını kullanabilen kadınların oluşturduğu bir topluluk değildir. Tarih boyunca erkek kadını nereye yerleştireceğine bir türlü karar verememiş. Kimi zaman aylık kanamalarını... doğurganlığını... memelerinden süt gelmesini hayvanlarla özdeşleştirdiği kadından korkmuş. Öyle ya avlanırken gözlemlediği dişi de doğuruyor... kanıyor... emziriyor. Kadında da aynı süreçler yaşanıyor. Erkeğin bu süreçler arasında özdeşlik kurması anlaşılabilir. Kimi zaman belki de bu korkunun farklı bir yansıması olarak kadını yüceltmiş. Gerçekte kadının yeri yüceltmeyle aşağılama arasındaki insani yerdir. Tanrıçalık insanüstü ne idüğü pek de anlaşılamayan anlamsız bir yüceltmeyi temsil eder. Aşağılamaysa belki de abartılan bir takım değer yüklemelerin çöktüğü yerde gündeme gelir. Hayır ne biri. Ne de öteki. Kadının da tıpkı ötekiler-erkekler- gibi yanlış yapma hakkı vardır. Yüceltilen tanrıça beğenilmeyen herhangi bir davranışından ötürü ya da iradesi dışında gelişen sonuçlardan sorumlu tutulur. Bu sonuç aşağılamaya giden yolun başlangıcıdır. Sözgelimi kadından sağlıklı oğlan çocuklar doğurması beklenir. Erkek eğer beklediği sonucu alamazsa kadını aşığılar. Kadın bu oğlan çocuk doğurma eylemini başarabileceği halde başarmak istememiştir ona göre. Ya da bir kadın yemek pişirme ve evi toparlama konusunda isteksiz olabilir. Bu da aynı kadının beceriksizlikle... tembellikle... pasaklılıkla suçlanmasının nedenidir.

Durumu tersine çevirebiliriz. Kadın erkeğin beklentilerine yanıt veremediğinde -bu kaçınılmaz- saldırısını hazırlar. Kadının da erkekten eve ekmek getirmesini beklemeye hakkı vardır. Kazara erkek iş bulma ya da kadının gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalırsa saldırı mekanizması devreye girer. Milyarlarca yılın alışkanlığıdır bu. Ekonomiyi sağlamak... evin ekonomik çatısını kurmak erkeğin görevidir. Bu görevdeki en ufak bir aksama erkeğin küçümsenmesini... aşağılanmasını getirir. Kadın kendisine yöneltilen suçlamaların öcünü almak üzere harekete geçer.

Erkek-dişi farklılaşması biyolojik evrimin bir ürünüdür. Bu farklılaşma insan topluluklarının biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bugün de erkek ve kadının birbirlerine yükledikleri görev insanlığın milyarlarca yıllar ötesinden taşınan görenekleridir. Şaşırtıcı durumsa şu. İlk ekonomik farklılaşmadan bu yana -erkeğin avcılıkta, dişinin toplayıcılıkta uzmanlaşmasından- kadın ve erkeğin yaşam karşısında ve birbirleri karşısındaki rolleri pek değişmedi. Anımsayalım nedir bu roller. İlkel dönemde türü korumak için barındıkları alanın yakınında otlarla beslenen ve bebeklerin korumasından sorumlu dişi daha sonraki milyarlarca yıllık süreçte evden.... çocuklardan tek başına sorumlu bir konuma gelmiştir. Böylelikle bugünkü kadının da asıl görevi belirlenmiş oluyor. Kadına evin düzenin.. kocanın ve çocuğun rahatını sağlamak düşer. Kadın ev ve evle ilgili bir çok sorundan sorumludur. Erkeğin eve getirdiğini dönüştürerek yaşamın sürdürülmesini sağlayan emekçidir kadın. Misafir ağırlamalar... akraba ziyaretleri... kocanın akrabalarıyla iyi geçinme zorunluluğu kadının tartışılmaz görevleri arasındadır. Erkekse eskiden avcılıkla sağladığı ekonomik egemenliğini şimdi de evin ekonomisinden tam sorumlu olarak sürdürüyor. Erkek kadına yaşanacak mekanı sağlamakla görevlidir. Evin... ev dışındaki sorunların çözümünü erkek bulur. Bu erkeğe egemenlik alanı yaratırken kadına daraltılmış bir yaşantı ve dünyaya kapanmış kapılar oluşturur. Kadının sorumluluk alanı kadına yaratıcılığını geliştirme olanaklarını kısıtlarken erkeğe kendini geliştirebil-

me koşullarını hazırlayan bir zemin yaratır. Erkeğin sorumluluk alanı kadının üzerinde egemenlik kurmaya dönüşür. Kadın ve erkeğin yaşamı paylaşmadaki rol dağılımı kişilikleri ve kişisel gelişimleri etkileyen bir baskı oluşturur. Bugün gelinen noktada cinsler arası eşitsizlik kanıksanan bir sonuçtur. Bu sonuç biyolojik evrimin ortaya çıkardığı cinsel farklılaşmanın kadına getirdiği açmazdır. Oysa bugün yaşadığımız çağ kadına da erkeğe de ayakta kalabilmenin... dünyayı her iki cins için de yaşanılır kılmanın koşullarını veriyor. Sorun milyarlarca yılların kalıplarından kurtulabilme formüllerini yaratabilmektir. Toplumsal dönüşümler insanlığın zorlandığı... tıkandığı noktalarda gerçekleşebilir. Bana göre kadın erkek eşitsizliğinin temelinde yatan nokta kadın ve erkek rol dağılımının kesin çizgilerle benimsenip kabullenilmesi. Kişilikler bu cinsiyete özgü rol dağılımına göre şekilleniyor. Böylece cinslerarası uçurum açılıyor. Günümüzde klasikleşen rollerin dışında kendini vareden bireylerin oluşturduğu topluluklar kadın - erkek eşitliğinin- temelinde eşitlikçi bir dünyanın- yapıtaşları olarak itici bir görev yüklenecekler. Aydınlanma kalıpların dışına çıkmanın çekirdek düşüncesiyle kültürel yaşamlarımıza sinen bir sevinçli pırıltı olabilir. Bu pırıltı insanlık tarihi içindeki kadın ve erkeğin geçirdiği çeşitli evreleri kavramakla genişleyebilir. Bu açıdan ilkel topluluğa doğru kısa bir yolculuk sorunumu anlatmakta yardımcı olacak.

GÜL

Sevdalı bir güldü
Cenazenin çelengine taktılar
Ağladı yol boyunca durmadan
Sonunda kendini yola attı.
Çocuklar top oynuyorlardı
Kırmızılı bir kız
Koştu aldı sevdalıyı
Götürdü dudaklarına
Attı koynuna.

Müştak ERENUS

Afşar TİMUÇİN

DÜŞÜNCE TARİHİ
Genişletilmiş 2.Basım
Fiatı: 3.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

Opera Zehra Yıldız'sız Kaldı

Özcan ÖZMAN

Sanat dünyasından bir yıldız geride ışıklı bir iz bırakarak sonsuzluğa kaydı. Neden? Neden ölüm onu bu kadar erken buldu? Onu tanıyanların, sevenlerin bu sonu içlerine sindirebilmeleri çok zor. Sanatçılığını insan kişiliği ile sarmalayan ender bir operacı idi.

Zehra'nın iyi bir eğitimi vardı. *İstanbul Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu*'nun İşletme bölümünü bitirdiği gibi *Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı*'nın Opera bölümünden de mezun oldu. İstanbul'un Teşvikiye semtinde büyüyen, çocukken keman çalarak müzik dünyasına adım atan, Onbeş, onaltı yaşlarında opera ile tanışınca etki alanına giren bir çocukluk döneminden sonra meslek seçimini tamamen bilinçli olarak yapmıştı. Yani tesadüfen opera sanatçısı olanlardan değildi.

İstanbul Devlet Operası'na sanatçı olarak atandığı günlerde çok gençti ve elbette sahne deneyimi yoktu. Ama pırıl pırıl yeteneği nadide bir müevherin ışıltısıyla kendini ele veriyordu. Konservatuvar'da şan eğitimini Atıfet Usmanbaş ile yapmıştı. Opera'da çalışmalarına Belkıs Aran ile devam etti. Daha sonra Ottavio Gallo ile sürdürdü.

O, opera sanatının devamlı çalışmak, öğrenmek, önemli opera sahnelerini izlemek, kafasını ve yaşamını müzik ile doldurmak, beslemek olduğunu bilenlerdendi. Eşi de opera sanatçısı olduğu için operayı kolayca bir yaşam biçimine dönüştürmüştü.

Mesleğine bu kadar bağlı olan sanatçı opera kadrosuna alındığı 1982 yılından dünyamızdan ayrıldığı günlere kadar sevgili, saygılı, insancıl, alçakgönüllü kişiliğini hep korudu. Başarma azmi hiç bir zaman insanı küçülten bir hırsa dönüşmedi. Sahne ve meslek arkadaşlarını ezmedi. Kibirlenip tepeden bakmadı. Sanatın gönül rahatlığı ve sevgiyle üretileceğinin bilincindeydi. Zehra Yıldız 1982 yılında Johann Strauss'un "Venedik'te Bir Gece" operetinde "Barbara" rolü ile sahneye adımını attı. Sonra J. Offenbach'ın "Hoffmann'ın Öyküleri" de "Julietta", J. Strauss'un "Yarasa" operetinde "İda", Verdi'nin "La Traviata"'sında "Flora" adı geçen eserlerde üstlendiği küçük partiler layık olduğu rollerdeki başarılarına iyi bir hazırlık oldu. İstanbul seyircisinin sesini ve sanatçı kişiliğini farkedebileceği ilk rolü 1985 yılında Puccini'nin "Madam Butterfly" operasında "Cho Cho San" oldu. Ardından, gene Puccini'nin "Sour Angelica"sında "Sour Angelica" Derken,Verdi'nin "Otello" operasında "Desdemona" rolü ile Zehra anlayan, anlamayan ya da anlamak istemeyen herkese inkar edilemeyecek bir sanatçı olduğunu kanıtlıyor. 1988-89 sezonunda F. Poulenc'in "İnsan Sesi"ni söylüyor. İşte ilk kez bu operayla Leyla Gencer Zehra'yı tanıyor. Üzerinde durulması gereken bir sanatçı olduğunu farkediyor. Leyla Gencer'in zaman zaman Opera'da düzenlenen seminerlerine, çalışmalarına katılanların başında Zehra geliyor. Gencer'e hayranlığı, saygısı ve öğrenme tutkusu ile her anı, her sözü değerlendiriyor.

Leyla Gencer Zehra için verdiği ölüm ilanının acısını duyururken "Operamızın en değerli sanatçısı yeri doldurulmayacak bir çocuğunu kaybettik. Acım sonsuz" derken, bizler onun ne demek istediğini çok kolay anlıyoruz. Evet, bizler onun ne demek istediğini çok kolay anlıyoruz. Evet,çocuğu gibi onun sevgisini yüreğinde hissederdi. Çünkü onca deneyimi ile Zehra'nın içtenliğini, öğrenmeye, uygulamaya açık azmini kavrar, onunla üst düzeydeki sanatçılara özgü diyaloğu rahatlıkla kurabilirdi. Zehra büyük usta'nın önerisine göre değiştirdiği bir müzik cümlesini veya tek bir notanın tonunu istendiği gibi vermeyi denerken masum ifadeli gözleri ile onaylanıp onaylanmadığını araştırırdı. Onun gözlerinin ardındaki çocuksu masumiyeti Leyla Gencer eminim içinde hissederdi. Kendi geçtiği yollardan geçmeğe hazırlanan, dünya sanatçısı olmaya aday bir kişiyle çalışmaktan, müziği paylşmaktan mutluluk duyardı.

İşte, bu genç sanatçımız ilk defa 1984 yılında İtalya'nın Treviso kentinde düzenlenen "La Bohem" operası uluslararası yarışmasında "Mimi" rolü ile ilk beş soprano arasına girdi. 1987 yılında gene İtalya'nın Parma kentinde yapılan uluslararası "Verdi" yarışmasında finale kalarak bir yıl süre ile Verdi Akademi'sinde burslu eğitim aldı. Siena'da uluslararası "Ettore Bastianini" şan

yarışmasında gümüş madalya kazandı. İtalyan hükümetinin verdiği bursla G. Simionalo ve A. Stella gibi ünlü sanatçılarla çalıştı. Konserler verdi. TV programlarına katıldı. Uluslararası İstanbul Festivalinin açılış konserlerinde Beethoven'in 9. Senfonisi'ni, Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosunu, R. Strauss'un "Son Dört Şarkı"sını ve G. Mahler'in 4. Senfonisi'ndeki soprano partisini seslendirdi. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ve İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası ile de konserler verdi. Geçen yıl Pergolesi'nin "Stabat Mater"ini seslendirdi. Bulgaristan ve Romanya'da yapılan opera festivallerinde "Maskeli Balo" ve "Madam Butterfly" operalarında rol aldı. Verdi'nin "Maskeli Balo" operasındaki "Amelia" rolünü İstanbul'da da seslendirdi. G. Rossini'nin "II. Mehmet" operasında "Anna Erisso" rolünü üstlendi. Bu operanın müzik danışmanı Leyla Gencer idi. Daha sonra da sırasıyla şu rollere sesini verdi. R. Wagner'in "Uçan Hollandalı" operasında "Senta", Verdi'nin "Aida"sında "Aida", R.Strauss'un "Salome"sinde "Salome", son olarak da Puccini'nin "Tosca" operasında "Tosca"

Zehra Yıldız 1993 yılından bu yana Almanya'nın çeşitli operalarına konuk sanatçı olarak davet edildi. R.Wagner ve R.Strause'un eserlerindeki yorumuyla opera eleştirmenlerinin büyük övgülerini aldı. 1995-96 sezonunda "Uçan Hollandalı" operasındaki "Senta" rolü ile "Opernwelt" dergisinde yılın en başarılı sanatçıları arasında gösterildi. 1994-95 sezonunda "Aida" ve "Salome" operalarındaki yorumuyla Kültür Bakanlığı'nın "Yılın en başarılı kadın opera sanatçısı ödülünü aldı. Almanya'da söylediği "Uçan Hollandalı", "Salome", "Fidelio" operalarının yanısıra eğer acı olay yaşanmasaydı 31 Aralık 1997'de Heildeberg'de Beethoven'in 9. Senfonisi'ni söyleyecekti. 1998 yılında da R. Strauss'un "Elektra" operasına "Chrysothemis" ve R. Wagner'in "Tanhauser"inde "Elisabeth" rollerini yorumlayacaktı.

Zehra Yıldız doğa vergisi sesi ile yeteneğini, aklıyla birleştirmeyi bilerek kullanan sanatçılardandı. Opera, meslek ve yaşam displini asla gevşetilmeden sürekli çalışma gerektiren zor bir sanat. Ülkemizde ellibeş yıllık geçmişi olan bu sanat dalında Leyla Gencer'den sonra Zehra Yıldız övünç veriyordu.

Pekiyi, Zehra Yıldız neden önemli bir opera sanatçısıydı? Opera sanatçısı olmanın birinci şartı güzel sesin yanısıra saatına adadığı özverili bir yaşam... İşte bu nitelikleri Zehra'yı farklı kılan. O, Batı'nın opera dünyasındaki en iyi örneklerini kendine model aldı. Kendini Batı düzeyinde bir yarışa hazırladı. Ülkemizde opera sanatının daha çok benimsediği yüz yıl öncesinin operacılarını anımsatan abartılı tavırlarını denemeye bile kalkışmadı. Gözü devamlı orkestra şefinde, partisini doğru ezberleyip, tehlikeli sesleri kırmadan, kazasız belasız rolünü sürdürmeyi yeterli bulan, yüksek seslerde kolarını iki yana açıp alkış alarak müziğini noktalayan tipik sopranolara hiç benzememeyi en başından aklına koydu.

Yeni bir esere hazırlanırken bestecinin yaşadığı dönemin müzik karakterini ve bestecinin kişilik özelliğinin, müziğine yansıtıklarını, üslubunu araştırmayı ihmal etmeyenlerdendi. Rolünün karakterini inceler, benliğinde taşımak için çalışırdı. Çok güzel müzik cümleleri yapar ve yorumunu cümlelere katardı. Teknik sorunları aşmış bir sanatçı olarak kolayca sesiyle oynardı. Her müzikte, çetrefil, yorumcuyu zorlayan yerler varır. İşte bu zorlukları Zehra sabırla ilmek ilmek çözer sesine yerleştirirdi. Dinlerken o müşkülün su gibi akıp gittiği izlemini verirdi.

O, çok zor olan her sopranonun kolay kolay altından kalkamayacağı Wagner ve Strauss operalarını güçlü sesi, sağlam tekniği ve müzikkalitesi ile rahatça yorumluyordu. Belki iki, üç yıl sonra Almanya'da özellikle bu operalar için aranan bir soprano olarak onun adını duyacaktık. En layığı bulunmadıkça Almanların Beethoven'ı, Wagner'i, Strauss'u kimselere emanet edemeyecek kadar tutucu ve titiz oldukları bilinir. Sanırım başta Almanlar olmak üzere müzik dünyası bu bestecileri Zehra'ya emanet edecek ve böyle bir yönlendirmeye gideceklerdi. Ölüm töreninde, salonda bulunan gençlerden biri sahneye çıktı "Yedi yıl önce üniversite eğitimi için İstanbul'a geldim. Hiç opera görmemiştim. Tesadüfen Maskeli Balo operasına gittim. Ben bir müzikle, sesle ağlayacak kadar duygulanılacağını düşünemezdim.

Temsilden sonra ayaklarım beni Zehra Yıldız'ın yanına götürdü. Sonra onun söylediği operaları hiç kaçırmadım. Ağlamadığımı gördüğü zaman "Yoksa bugün beni beğnmedin mi?" diye şaka yapardı" dedi. İşte o böyle bir sanatçıydı

Ölümünden kısa bir süre önce rastladığı bir arkadaşına "Hangi iklimdeyim, hangi ülkedeyim, hangi mekandayım, hangi anı yaşıyorum ayırdında değilim" demiş.

Ne acıdır ki bugün biz herşeyin ayırdındayız. Opera dünyasının güzel insanı, gözü yaşlı sevenlerine sesini armağan ederek sonsuzluğa yol alıp gitti...

İlkokul Günlerimiz Ya Da Bir Dönemin Başlangıcı

Afşar TİMUÇİN

Okulumuz köyden bozma bucağın epeyce dışındaydı. Camlarının çoğu kırık olan odalarda üşüyerek ders yapardık. "Köy tedrisatlı" bir okuldu bu. Odaları az olduğu için ikinci sınıfla üçüncü sınıf aynı odada derse girerdi. Öğretmenlerimiz sabahları "Odun getirmediniz mi?" diye keserdi yolumuzu. Odun getirmek daha çok biz bucakta oturanların, memur çocuklarının ve yerli çocuklarının göreviydi. Kilometrelerce uzaktaki köylerden gelen çoğu çıplak ayaklı çocuklar odun getirecek durumda değillerdi. Onlar küçücük ayaklarını doğrudan kara basa basa okula gelirlerdi, jandarma korkusuna. Boyunlarında "cüz kesesi" dedikleri torbaya kitaplarını doldururlardı. Hemen hepsi gün boyu ağzına bir lokma ekmek koymadan ders yapıp akşam inerken köylerinin yolunu tutarlardı. Ben öğle tatillerinde, akşam annemden azar işitmeyi göze alarak, sefertasımı açmadan sırada oturur, sefertasımı iyiden iyiye gizlemeye çalışırdım. Sefertasımda çok kişiyi doyurabilecek kadar yiyecek yoktu elbette. Bilirdim, akşam annem kıyameti koparacaktı. Kötü bir anı olarak kalmıştı o bende: bir gün sefertasımı açmış, yemeğimi yemeğe koyulmuştum, o ara üstümdeki gözleri gördüm.

Daha çok son sınıfı anımsıyorum. Sınıfta bakanlar kurulunun cafcaflı listesi asılıydı. Hepimiz bakanlarımızın adını sular seller gibi öğrenmiştik. Öğretmenimiz sorar: "Adalet bakanı?" Yapıştırırdık: "Falanca..." İlkyaz yüzünü gösterip havalar ısınır gibi olunca okulun arkasındaki çayıra yayılırdık. Teneffüslerde en büyük zevkimiz topraktan fışkıran taze otları yemekti. Hangi otun yenilebilir olduğunu hangisinin zehirli olabileceğini bilenler çocukluğu geride bırakmaya başlamış kız arkadaşlarımızdan bazılarıydı. Otu yolup onlardan birine götürür görüşünü alırdık:

- Kız Keyni, bu yemlik mi?
- Kadriye kız, yenir mi bu?

Otların çoğuna *yenir* onayı verilirdi. Hademe zili havada sallamaya başladığında iyice otlamış, azçok karnımızı doyurmuş olurduk. Sabahtan akşama kadar okuduğumuz ve kantini falan bulunmayan bu okulda otlar bizim için kurtarıcıydı.

Bucağın yerli çocukları biz yersizleri yani memur çocuklarını pek sevmezlerdi. Köylü çocukları gibi bucağın çocukları da çok şeyden yoksundular. Üstelik memur çocukları aptalca bir hava içinde köylü ve bucaklı çocuklara hor bakarlardı. Öyle ya bizim en azından toplarımız vardı, hatta bisikletlerimiz vardı. Biz lastik topu oynardık, onlar kıl topu *kullanırlardı*. Sonra bizim ayakkabılarımız da vardı, hatta kış aylarında çoğumuz potinliydik. Memur çocukları bu ayrılığın cezasını biraz ağır öderlerdi, durmadan bir bahaneyle öbürlerinden sopa yerlerdi. Köylü olsun bucaklı olsun, yerli arkadaşlarla benim aram iyiydi. Hatta beni kendilerinden sayarlardı. Bu yüzden üstümün başımın biraz daha derli toplu olması bile onları tedirgin etmezdi. Meşin futbol topumu onlarla paylaşırdım, şöyle bir tur atıp gelmek isteyene bisikletimi verirdim. Gönlünde hep bir takım ayrıcalıklar gezdirmiş olan annem benim bu tutumumdan hoşlanmazdı.

Cumhuriyet bayramı başta olmak üzere bütün resmi bayramlar bizim için büyük bir sevinç kaynağıydı. Halay çekme heyecanıyla bütün çocuklar erkenden okulun bahçesinde toplanırlardı. İlk işimiz aramızda para toplayıp, gidip Abdallardan bir davulcuyla bir zurnacı getirmekti. Abdallar "hu" denilen taş taş üstüne koymakla oluşturulmuş küçücük barınaklarda oturur, davulculuk, zurnacılık, ayıcılık, maşacılık gibi işler yaparlardı. Yerleşim alanları bizim okulun daha da ilerisindeydi. Biz bir "hu"ya başımızı sokup birilerini aramaya kalktığımızda içerden seslenirlerdi: "Girmeyin, bit sarar!" Abdallar garip insanlardılar. Okumamış olmakla övünürler, bir hainin adını anar gibi hüzünle, biraz da öfkeyle "Aramızdan bir tek Hacı Kuruş beşi bitirdi" derlerdi.

Davul ve zurna ilk ezgiyi patlatırken halay düzenine geçerdik. Başı Cemil çekerdi. Okulun kabadayısıydı o, aynı zamanda efendisiydi. Kimse onunla en başa

geçme tartışması yapmazdı. Cemil kendiliğinden başı alır, yanına hemen beni çağırırdı. Ben halay çekmeyi sevmezdim ama arkadaşlarımı da kırmak istemezdim. Bu ikiliden sonra herkes bildiği gibi dizilirdi artık. Saat dokuza doğru öğretmenlerimiz gelip tören kıtasını oluştururlardı. Her seferinde en başa Cumhuriyet'in simgesi olarak beyazlar giydirilmiş bir memur kızı koyulurdu. Biz ayakkabılı ve azçok iyi giyimli beş memur çocuğu krapon kağıdından yapılmış kedibasamaklarıyla ona bağlanırdık. Cemil, bayrağı beline dayamış olarak bu altılının önünde yer alırdı. Bizim arkamızda da çarıklılardan ayakkabısızlara kadar uzanan bir genişlikte asıl kıta yer alırdı. 27 Mayıs'da oluşturulacak olan "Tesanüt Kıtası"nın ilk biçimi gibiydik.

Okulun bahçesinde oyun havaları çalan davul-zurna ekibi biz yürüyüşe geçer geçmez İzmir Marşı'na ya da Annem Beni Yetiştirdi'ye davranırdı. Zaman zaman öğretmenlerimizin girişimiyle başlatılan hep bir ağızdan marş söyleme girişimimiz hep hüsranla son bulurdu. Zaten uygun adım yürüyemediğimiz için ikide bir durdurulur, çıplak kafalarımıza şaplağı yerdik. Özellikle çıplak ayaklıların bu tören işini çokça ciddiye almadıkları kesindi. Kafalara inen şaplaklar davul ve zurnanın sesinden pek duyulmazdı. Nereye gidiyorduk böyle? Bucak Müdürlüğü'nün önüne gidiyorduk. O küçük taş binanın önüne geldiğimizde Bucak Müdürü kapıdan ağır ağır çıkar ve bize hiç dinlemediğimiz, kendisinin de pek önemsemediği bir söylev verirdi. Önemsediği tek şey asık suratlı olmaktı.

Bucaktaki Halkevi'nin bir geniş kitaplığı, bir de tiyatro salonu vardı. O salonda zaman zaman, özellikle ders yılı sonlarında bizler "müsamere" yapardık, bir de bazı demiryolu memurları oyun sahneye koyarlardı. Gözümün önünde onların oyunundan bir sahne kalmış. Sonunda anne dayanamayıp oğlunun kendisine attığı bıçağı bilinçsizce şöyle bir fırlatıyor, bıçak oğlanın eline değiyor, anne büyük bir acıyla kıvranarak merak içinde soruyor: "Kesildi mi ellerin?" Mehmet Emin Yurdakul'un bu oyunu gözyaşlarıyla alkışlanıyordu. Bazen o salonda gelip geçici bir hokabazın gösterilerini izlediğimizi anımsıyorum. Birinde hokkabazın biri beni sahneye çağırmış, karnımdan kovaya şarıl şarıl çay akıtmıştı.

Sonra birden garip bir değişiklik oldu. Biz çocuk aklımızla olup biteni pek iyi kavrayamadık doğrusu. Abdallar, daha çok bizim halaylarımıza ve üç gün üç gece süren yerli düğünlerine müzik yetiştiren Abdallar bundan böyle heyecanlı topluluklara ritm tutmaya başladılar. Bir şeyler oluyordu. Bir gün bucağın alanında bir kalabalık gördüm. Önce müzik yoktu. Ben ayı ya da yılan oynatıyorlar sandım. Abdallar ikide bir orada ayı oynatır beş on kuruş toplarlardı. "Kızım, göster bakalım kaynanalar gelinlerine nasıl kızar?" Ara sıra da trenle bir yerlerden yılancı gelirdi. İki bavul dolusu yılanla bucağa iner, bir süre kalır, orada burada yılanlı gösteriler yapıp para toplar, giderdi. Kalabalığa doğru ilerledim. Ortaya bir adam almışlardı. Bu poturlu, soluk benizli, donuk bakışlı, belki adını bile doğru dürüst söyleyemeyecek olan adam milletvekili adayıymış. Şaşırmadım dersem yalan söylemiş olurum.

Değişim birdenbire oldu. Birkaç ay içinde Halkevi'nin kitaplığındaki kitapları bakkallara sattılar. Artık aldığımız leblebileri, keçiboynuzlarını, kabak çekirdeklerini o kitapların sayfalarına sarılmış olarak alıyorduk. Bucağın tek dondurmacısı Maarif Dayı tezgahını o kitaplardan kopardığı kağıtlarla siliyordu. Halkevi'nin kapısına kilidi vurdular. Bir süre sonra bina tanınmaz oldu. Benim kalabalığın ortasında gördüğüm o poturlu köy ağası da milletvekili oldu. Toplumsal histeri asık yüzlü bir yönetimi gidermek isterken toplumsal değerlerin ortasına baltayla inmeye kadar vardırmıştı işi. İnsanlar ne olacağını hiç düşünmedikleri bir geleceğe doğru yırtına yırtına bağırarak koşuyorlardı.

İşte 14 Mayıs 1950 Devrimi diye adlandırılan dönüşüm böyle bir dönüşüm oldu. Birilerinin kurtuluş saydığı bir çöküntü dönemi işte böyle başlatıldı. On yıl boyunca yurdun altından girip üstünden çıkanlar, onu dünya sermaye güçlerinin kucağına atanlar işte böyle bir havada geldiler. Eskiçağ'ın tiranları gibi halktan yana görünüyorlar, büyük bir heyecanla ceplerini dolduruyorlardı. Hiçbir değer tanımayan kuşaklar işte bu hava içinde yetişti. "Önce ekmekler bozuldu" der yazarımız. Hayır, önce ekmekler bozulmadı. Ekmekler zaten bozuktu. Önce ahlak bozuldu. Ahlak bozukluğu o kadar yaygınlaştı ki ahlaklılar ya da daha doğrusu son kalan üç beş ahlaklı vatan haini yerine konuldu. Çok kötü günler yaşadık. Bugün yaşamakta olduğumuz günler o günlerin zehirli sürgünleridir.

Zaman zaman geçmiş günlere dalarım, özellikle o ilkokul günlerime. İkide bir aklıma yerli yersiz şu soru takılır: Hacı Kuruş beşi bitirdi de ne oldu?

Afşar TİMUÇİN
AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR
Öykü
Fiatı: 400.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

Tarihin Işıldağı

Suçsuz İlkelden Suçlu Uygara

Bir Amerikalı, bir süre önce "tarih bitti" dedi.

Tarih bitti denmesi gerekiyordu. Çünkü tarih bir anlanmada korkutucudur. Işıldağını tuttu mu içinde yalapşap yaşayan tırılları gösterirverir. Bunun için birçok kişi karşı çıkar gibi yaptı ama, tarih bitti denmesine sevindi. Tarihsizlikte yalapşap yazar, şair, düşünür, dilci, ressam, sinemacı oluverdiler.

Tarihin aslında insan eylemi olduğunu çabucak unutmuştu bu yalapşapçılar. Aydınlanmanın başladığı bu toprakları cehaletin merkezi durumuna getirmek için yapışkan sünger gibi ortalığı kapladılar.

Bıkmadan usanmadan bu cehalete karşı mücadele eden *İnsancıl*, insan eylemini göstermek için bir sayfa daha açıyor. Adnan Özyalçıner, tarihinin ışıldağıyla yapışkan süngerin üstüne yürüyor *İnsancıl*'da.

Adnan ÖZYALÇINER

Bitip tükenmek bilmeyin ormanlar, azgın ırmaklar, yalçın, sarp tepeler, alabildiğine yüksek dağlar ve sonsuz denizlerle kaplıydı dünya o zamanlar. Gözalabildiğine bir yeşillikle uçsuz bir mavilik egemendi yalnızca. Doğa, fırtınalar, şimşekler yağmurlarla çalkanırken sık ormanlardaki yüksek ağaçlar, köklerinden sökülürcesine sallanırdı. Karaları çevreleyen denizlerse bu sırada kabarır, uğultusu ormanları bir uçtan ötekine doldururken dalgalar dağ doruklarına kadar yükselirdi. Karalarla denizler birbirine katılırdı. İşte o zaman böğürtülerden durulmazdı.

"Ben, zavallı küçük yaratık, bir hayvan gibi titrek, tedirgin, her an tetikte, hayatımı kurtarmak için her an delice bir koşu koparmaya hazır durumda, yıllar, belki de yüzyıllar boyu dolaştım durdum ormanlarda. Ormanda yaşayan her türlü vahşetin kurbanı olabilirdim çünkü, ava çıkan canavarlardan kaçarken, aklımızın alamayacağı türden korkular geçirirdim."(1)

İşte bu küçük, zavallı yaratık; insan ortaya çıkmazdan önceki yarı maymun, yarı insandan başkası değildi. Ağaçların üstünde sürü halinde yaşayan, yaprak ve ot yiyerek geçinen binlercesinden biriydi. Yaşama savaşından başka hiçbir amacı yoktu. Ölmemek için azgın canavarlardan korunması gerekiyordu. Yaşamak için de savaşması. Bütün bildiği "bitmez tükenmez ormanlar"la "dehşet dolu karanlıklar"dı. Ateşi bilmiyordu daha. Gerekli de değildi. Aydınlıktan hoşlanıyordu elbette. Düşmanını ya da avını daha iyi seçebildiği için. Ama gecenin de aydınlatılabileceğini düşünemiyordu. Eti tatmıştı. Ama piştiğinde daha lezzetli olacağından habersizdi. Ağaçtan göçeceği karanlık mağarayı ateşle aydınlatmaksa işine gelmezdi zaten. Düşmanlarından mağaranın derinliklerindeki karanlıklara sığınarak korunabiliyordu.

İnsan öncesi yaratık bu durumdayken aynı uçsuz bucaksız ormanın bir başka kesiminde ok kullanmasını bilen, derme çatma da olsa küçük saz kulübelerde oturan, avlanarak geçinen ilk insan topluluğu yaşıyordu. Avladıklarını pişirerek yiyordu bu topluluk. Çünkü ateşi bulmuştu.

Ateşin ortaya çıkışı çeşitli söylentilere dayanır. Kimine göre ilk insan, ormanda bulduğu iki kuru dalı, birbirine sürterek odunların kızışmasından elde etmişti ilk kıvılcımı. Kimine göre yıldırım ormanda bir ağacı tutuşturmuştu. Gökyüzünden yeryüzüne indirilen bu kutsal ateşi söndürmeden sürdürmeyi başarmıştı ilk insan. Yıldırımla yeryüzüne indirilen bu ilk ateş, Prometeus'un Olimpos'un ölümsüzlerinden çalıp ölümlülere sunduğu kutsal armağandan başkası olamazdı. Ama Zeus, Olimpos'un yüce tanrısı neden cezalandırmıştı Prometeus'u? Kafkas dağlarında zincire vurdurup bitip tükenmez bir biçimde, her seferinde yeniden büyüyen karaciğerini niçin kartallara gagalattırmıştı? (Bunun cevabını yirminci yüzyıl acı bir biçimde verecektir bize: Küçücük bir kıvılcımın ateşleyeceği milyonla bomba kıtalararası yangınlar çıkaracak, dünyanın yarısını tutuşturacaktı. Atom, Hidrojen bombaları, Kobalt ve Napalm'le milyonlarca insanı bir anda yok edeceği gibi doğayı zehirleyerek gelecek kuşaklara da hayat hakkı tanımayacaktır.) Kimbilir belki de ilk insan, ilk kıvılcımı bir çakmak taşından üretmişti.

İnsan öncesi yaratığın ateşle karşılaşması şöyle ol-

du: "Adamların çevresinde oturmuş oldukları ateş pek çekici bir şeydi doğrusu. Sarkık-Kulak'la birlikte saatlerce oturup alevleri ve dumanı seyrettik. En çok beğendiğimiz de, yeni yakacak atıldığı zaman yukarı doğru uçuşan kıvılcımlardı." (2)

Adamlar, ateş küllendikten sonra çekip gitmişlerdi. İnsan öncesi yaratık, o zaman ateşi yakından görmeye gitti. hâlâ ışıldayan bir koru aldım elime. Aldığım gibi atıverdim, korkunç bir çığlık koyuverdim. (...) İkinci gelişimizde daha dikkatli davrandık, korları ellemeye kalkmadık. (...) Dün geceki adamların ateşe nasıl odun attığını gördükten sonra bizim de aynı şeyi denemeye kalkacağımız belli bir şey. Önce ufak tefek dallar attık ateşe. Başarı! Odun birden parlayıp çatırdaya çatırdaya yanmaya başladı. (...) Biz farkında olmadan tabandaki kuru otlarla ağaç diplerindeki alçak çalılar da ateş almıştı. (...) Bir başka ağaç daha tutuştu, böyle böyle derken en az yarım düzine ağaç cayır cayır yanmaya başladı." (3)

İnsan öncesi iki yaratığın çıkardığı bu ilk yangın, yarım gün koşturmuştu onları. Yarım günlük koşudan sonra yangından kurtulmuşlardı ama düşmanları olan Ateş-Adamlarının köyüne varmışlardı.

Ateşi öğrenmişlerdi ama bu, onların ve "ahali" diye adlandırdıkları kendi sürülerinin sonu oldu. Ateş Adamları oturdukları mağaralarının ağzında ateş yakarak dışarı çıkmalarını sağlıyor, sonra da oklarıyla teker teker avlıyorlardı her birini.

İşte böylece, ateşe egemen olan ilk insan topluluğu, dünyaya da egemen olmayı başarmıştı.

Ateş, gerçekte uygarlığın kuruluşunda, yaygınlaşmasında en önemli ögelerden biriydi. Tehlikesini de birlikte getirmişti ama. Önce barutu ateşleyerek uzaktan da insanları öldürebileceğini göstermişti. Sonraları petrolü ateşleyerek ışık saçmış, motorları çalıştırmış, ama petrolü toprağın derinliklerinden çıkarıp işleyenlere dirlik getirmemişti. Tersine egemen güçlerin elinde baskı aracı olmuş, hakkını isteyenleri yakıp kavurmuştur. Günümüzde küçücük bir elektrik çakımı füzeleri uzak dünyalara fırlatırken aynı küçük çakım, Atomu, Hidrojeni ateşlemektedir. Hakkını arayan, egemen güçlerin, belli sınıfların elinde toplanan uygarlıktan payını isteyenler, bir ulu yangının ortasında kavrulup gitmektedir. Tıpkı Ateş-Adamlarının insan öncesi yaratıkları yokedişi gibi. Yalnız Ateş-Adamları insan öncesi yaratıkları avlarken suçsuzdu. Çünkü bilinçli bir yoketme eylemi değildi onlarınki. Yaşamak için başvurdukları içgüdüsel bir davranıştı.

Oysaki günümüzde bilinçle davranmasını bilir insanoğlu. Bilimsel yöntemler geliştirmiştir doğru düşünmek için. Yüzyıllar boyu düşünürler, peygamberler yoluyla kutsal kitaplardan başlayarak milyonlar, milyarlarca kitap aracılığıyla bu bilinç ve doğru düşünce artan bir hızla bilenmiştir.

Ne yazık ki, bilimsel yöntemlere dayalı doğru düşünce, bilinçli davranışlar, tarih boyunca egemen güçlerin işine gelmemiş, halkı kandırmalarına engel olduğu için kızdırmıştır onları. Bu yüzden düşünürler, yazarlar, daha önce de peygamberler; sürüldüğü, işkence edildiği, öldürüldüğü gibi kitaplar ve kitaplıklar da yakılmıştır. Yakın tarihte Yahudileri topluca yakarak yoketmekle gösterdiği insanlık dışı davranışa kitapları da yakarak örneklik eden Hitleri hatırlamak, özgür düşüncenin ezilmeye çalışıldığı faşist İspanya'yı, susturulan aydınları düşünmek yeter sanırım. Buna rağmen özgür düşünceye engel olunabilmiş midir? Hayır! Dünyanın çeşitli kesimlerinde etiyle olsun,düşüncesiyle olsun baskıya direnen güçler örnektir buna. Özgür düşünmesini bilen tek insan kalıncaya kadar da sürecektir bu direnç.

Bizde de eylemsel bir kalkışmanın bütün suçunu kitaplara yükleme eğilimi çıkarcılarca sürekli olarak körüklenen aykırı bir durum yaratmıştır. Kitapçılarda serbestçe basılıp satılan kitaplar, okurların kitaplıklarına girince suç delili gibi toplatılmış, bu yüzden, geçici bir süre için de olsa aydınların zaman zaman tutuklanmalarına yol açmıştır. Kitaptan korkmak, halkın aydınlanmasından korkmak demektir. Halkın aydınlanmasından da demokrasiye bağlı hiçbir yönetici korkmaz. Çıkarlarını tehlikede gören kimi kesimler, bu korkuya kapılır ancak. İşin daha korkunç yanı, bu türlü düşünmeyen yöneticileri de saptırarak ortalığı bulandırmaya çalışırlar. Nitekim Köy Enstitüleri de aynı çıkarcıların yaygaralarının sonucu kapatılmamış mıydı?

İki kuru dalı birbirine sürterek ateşi bulan ilkel, sürtüşmenin kaç derecelik bir kızışma sonucu ateşi yarattığını bilmiyordu. O yalnız, dalları birbirine sürtmesini ve dallardan birinin tutuşacağı anı sabırla beklemesini biliyordu.

Oysaki günümüzün uygar insanı, suyun kaç derecede kaynadığını, ateşi de çeşitli durumlara göre ayarlamasını biliyor. Silahını ona göre ateşliyor, bombayı bilerek atıyor, çıkarttığı yangının kaç metre karelik bir alanı yakıp kül edeceğini, kaç insanı öldürebileceğini kılı kılına hesaplayabiliyor. Buna dayanarak önceden istitasitkikler düzenlemeye kalkışmasına bile şaşmamak gerek.

İşte bilgisiz ilkel karşısında bilgili uygarın tüyler ürperten soğukkanlı tutumu.

Bu çağdaş durumdan hareket eden Ray Bradbury

gelecek kapitalist-burjuva toplumlardaki kitap yakımı olayını anlatıyor Fahrenheit 451'de(4). Fahrenheit 451'in anlamı şu: Su nasıl 100 santigrat derecesinde buhar oluyorsa alev makinesi de, fahrenheit 451 derecesinde yaktığı her şeyi kül edip ortadan kaldırıyor.

"Yakmak bir eğlenceydi" diye başlıyor kitap. Dünya egemenliğine oynayan gelecek kapitalist toplumda yangın söndürücülüğü ortadan kalkacak, itfaiyecilerin işi yangın çıkarmak olacaktı. İtfaiyeci Montag da bunlardan biriydi. Simsiyah miğferi, ateşe dayanıklı ceketiyle tam bir itfaiyeci. Yani yangın çıkarıcı. Kitap yakıcısı. "İyi iş. Pazartesi günü Millay'ı, çarşamba günü Whitman'ı, cuma günü Faulkner'i yakarsın, hepsini kül haline getirirsin, sonra külleri yakarsın. Resmi sloganımız bu." On yıl, gözünü kırpmadan bu düzende çalışır Montag. İtfaiyecilik kurallarını harfi harfine uygulayarak: "1720 yılında kolonilerde İngiliz yazarlarının etkisinde kalınarak yazılmış kitaplar imha edildi. İlk itfaiyeci Benjamin Franklin. Kural 1. Alarma hemen cevap verin. 2. Yangını hemen başlatın. 3. Her şeyi yakın. 4. Derhal itfaiye merkezine haber verin. 5. Diğer alarmlar için hazır bekleyin." Ama günün birinde kitapları yakılan bir kadın, bütün uyarmalara rağmen evini, kitaplarını bırakmaz ve birlikte yakılır. O gün, Montag'ın içine kurt düşer, karısına şunları söyler o gece: "Kitaplarda bir şeyler olmalı, bizim tahayyül edemeyeceğimiz bir şeyler olmalı ki kadın da kitaplarıyla beraber yanmaya razı oldu. Sebepsiz yere neden kendisini yakmış olsun. (...) Dün gece on yıldan beri kullandığım petrolü düşündüm. Ayrıca kitapları da düşündüm. Bütün bunları bir adam yapmış olmalıydı. Bir adam bunları yazana kadar ömrünü harcamış olmalıydı. Ve bütün bunları şimdiye kadar hiç düşünmemiştim. (...) Düşüncelerini kağıtlara geçirmek belki bir adamın bütün hayatına maloldu. Bütün bir hayat iki dakika içinde yanıp kül oluyor." Montag'ın bu bocalaması karşısında kurulu düzenin temsilcisi itfaiye yüzbaşısı Beatty'nin cevabı katı ve kesindir: "Yazarlar, şeytanî düşüncelerle doludur; daktiloları kilit altına alırlar. (...) Bir kitap dolu bir tabancaya benzer. Onu yakmalıdır. Yani, tabancanın mermilerini boşaltmış oluyorsun. (...) Uygarlığımız öylesine geniş ki azınlıklar tarafından tedirgin edilmesine imkân verilmemelidir. (...) Derisinin rengi değişik olan insanlar küçük siyah Sambo'yu sevmiyorlar. Yak onu. Beyazlar, Tom Amcanın Kulübesini sevmiyorlar. Yak onu. Birisi tütün ve kanser hakkında bir kitap mı yazmış. Sigara içenler ağlıyorlar mı? Kitabı yak. Huzur Montag. Sükûn, Montag." Ama Montag'ın içine kuşku girmiştir bir kere. Ne olursa olsun kitap edinecektir o da. Bunu yapması da kolaydır. Yaktığı kitaplardan bir ikisini aşırıp eve getirir. Karısına göstermeden sokak kapısının üstündeki havalandırma tertibatının çıkış ızgarasının arasına saklayarak biriktirir. Böylece yirmi kadar kitabı olur. Bir gün karısına açıklar durumu. Karısı çılgına dönerek kitapları saklı oldukları yerden çıkarttırıp yakmak ister. Montag güçlükle engeller onu. Kararını da bildirir: "Dün akşam ne kendimden, ne de diğerlerinden hoşlanmadığımı anladım. Ve itfaiyecilerin yakılması gereken kişiler olduğuna karar verdim. Çünkü Montag, gerçeği anlamıştır, kimin suçlu olduğunun bilincindedir. "Her geçen saat bu uçakların geçişi sıklaşıyor. Bu uçakların her saniye tepemizde dolaşmalarına neden engel olmuyorlar? İki atom savaşı başlatmış ve kazanmıştık. Evlerimizde bu kadar neşeli olduğumuz, eğlendiğimiz için mi dünyayı unuttuk? Biz çok zengin, dünya çok fakir olduğu için mi hiçbir şeye aldırmıyoruz? Söylentiler duyuyorum: Dünya açlıktan ölüyor, fakat bizler çok iyi besleniyoruz. Dünyanın çok çalıştığı bizim de çok eğlendiğimiz doğru mu? Bu sebepten mi bizden böylesine nefret ediyorlar? (...) Belki bu kitaplar bizi inimizden çıkartır. Belki de bizi bunun için kitap okumaktan men ediyorlar!"

Montag, günün birinde kırk yıl önce öğrenci bulunmaması yüzünden Güzel Sanatlar Akademisi'nden atılma İngiliz profesörü Faber'le karşılaşır. Faber'le kitap tutkusu yüzünden dost olur. Faber, korkağın biridir. Montag'a aydın pısırıklığının çağdaş yorumunu yapar sanki. "Bay Montag, şu anda bir korkağa bakıyorsunuz. Durumun böyle olacağını çok zaman önce fark etmiştim. Hiç sesimi çıkartmadım. Suçluları dinletmeyecek şekilde konuşmalar yapmalı, çevremi kandırmaya çalışmalıydım. Fakat konuşmaktan kaçındım ve kendim suçlu oldum. Nihayet itfaiyecileri kullanarak kitaplarla beraber binaları yakmaya başladıkları zaman homurdanıp geçmekle yetindim. Ama o zamanlar benim tarafımı tutan kimse yoktu. Şimdi ise geç oldu." Ardından da şu değişmez gerçeği açıklamadan edemez: "İyi yazarlar genellikle hayatın gerçeklerine dokunurlardı. Bu bakımdan kitaplardan neden bu kadar nefret edildiğini, korkulduğunu anlıyor musunuz? Hayatın gerçek yönlerini veriyorlar. Gönlü rahat olan insanlar sadece kukla gibi insanlardan hoşlanırlar. Entellektüel ve zeki kimselere tahammül edemezler." Bütün bunlardan sonra Montag, dünyayı yeniden değiştirmek, haksızlığı ortadan kaldırmak amacıyla yakılan değerli kitapları yeniden basıp yaymayı önerir Faber'e. Artık onca "ölmenin iyi yollarından biri de tehlikedir. Kaybedecek şeyin olmadığı zaman istediğin kadar tehlikeye girebilirsin." Düzenini kurmuştur Montag. Kitaplar itfaiyecilerin evlerinde saklanacak sonra da ihbarlar yapılarak bütün

bu itfaiye merkezleriyle itfaiyeci evleri yine kendilerince yakılıp kül edilecektir.

Ama Montag'ın bu tehlikeli girişimlerini yüzbaşı Beatty dikkatle izlemiştir. O yüzden de kendi evini, evindeki kitapları Montag'a yaktırır yüzbaşı. Montag, alev makinesini "ateşten uçuşan kuşlar gibi havalanan" kitaplara, evinin duvarlarına tutarken yüzbaşının: "İşin bittiği zaman tutuklusun" dediğini işitir. Ama Montag, evini kendi eliyle yaktıktan sonra alev makinasını Beatty'ye döndürüp iki arkadaşının gözleri önünde acımadan yakar. Yüzbaşının bu kaçınılmaz sonu, Montag'ın özgür yaşantısının ilk adımıdır. Beatty'den kurtulan Montag, itfaiyeci arkadaşlarını başına vurup onları da bayılttıktan sonra kaçacaktır. Çimenlerin üstünde makine-köpeğin hışırtıyla yaklaştığını duyar birden. Alev makinesiyle onu da etkisiz hale getirir ama köpek iğnesindeki uyuşturucuyu elektrik donanımı kısa devre yapıp bir metal yığını haline gelmeden önce bacağına akıtmıştır. Montag, yüzbaşının daima söylediği bir şeyi uygulamıştır bu davranışıyla: "Bir problem çok can sıkıcı oldu mu, at fırının içine." Montag, bahçe kapısının yanına sakladığı dört kitabı koltuğuna sıkıştırıp topallayarak uzaklaşır ordan. Artık kaçış başlamıştır. Radyo, sürekli olarak yayın yapmaktadır. "Polis dikkat! Aranıyor: Kaçak şehirde dolaşıyor. Devlete karşı suç ve cinayet işlemiştir. Adı: Guy Montag. Mesleği: İtfaiyeci. Son görüldüğü yer..."

Sirenlerin sesi, geceyi biçmektedir. Montag ışıklardan karanlıklara sığınarak kaçmaya çalışır. Ama nereye? Kendi de bilmez. Polis helikopterleri peşindedir. Önce Faber'in evine uğrar. Faber, ırmağa doğru gitmesini öğütler. Irmağı izlerse eski tren yoluna çıkabilirdi. Herşey artık hava yoluyla yapıldığı için tren yollar ıpaslanmaya bırakılmıştır. Bu demiryollarının çevresinde hareket eden kamplar olduğunu duşmuştu Faber. İçlerinde Harvart mezunları bile varmış. Onlara katılmasını söyler. Bir yandan da kendisiyle ilişki kurmasını ister. Tanıdığı emekli bir basımcı vardır. Onunla buluşacak ve daha önce düşündükleri yeniden kitap basımı ve yayımını gerçekleştireceklerdi. Mekanik köpeğin izlemesine şehir halkının da aramaya katılmasına rağmen Montag, hepsini atlatarak ırmak boyuna ulaşır. Halkın yasalara olan güvencini sarsmamak için Mekanik köpeğe, televizyonda, suçsuz biri Montag yerine parçalattırılmış, düzen korunmuştur. Montag, ırmak boyunda bir kamp ateşiyle karşılaşır. "Alevler göz kırparmış gibi kaybolup tekrar görünüyordu. Sanki nefes alışlarıyla ateşi söndürecekmiş gibi korkarak durdu. Fakat ateş yerinde kımıldamadan duruyordu. (...) Alevleri arada sırada yükselip alçalan bu parlaklığın Montag için bambaşka bir anlamı vardı. Ateş yakmıyor, ısıtıyordu. Ateşin böyle görünebileceğini şimdiye kadar hiç düşünmemişti. Ateşin aldığı kadar verebildiğini hayatı boyunca tahmin bile etmemişti. Hattâ kokusu bile çok değişikti."

Montag için kampta yepyeni bir yaşantı başlıyordu. Kamptaki her adam ayrı bir kitaptı. Biri Platon'un Cumhuriyet'i, öteki Marcus Aurelius. Bir başkası Kutsal Kitaptı. Bu insanların bütün amacı, günün birinde gerekli görülebilecek bilgileri saklamaktı. Gezici olduklarından orda burda anlatacaklardı. Dinletemezlerse çocuklarına aktaracaklardı bilgilerini. Hepsi ayaklı kitaplar gibi dolaşıyorlardı. Yollarda binlercesi vardı. Daha binlerce olacaklardı. "Eski yollarda dolaşıyor, dağlarda yatıyoruz ve şehir halkı bize dokunmuyor. Arada sırada durdurulup aranıyoruz, ama üzerimizde suç olabilecek bir şey taşımıyoruz."

Böylece insanoğlu, yenilmezliğini bir kere daha kesin bir biçimde ortaya koymuş oluyordu. Yeni baştan canlandırdığı ateşler yakmıyor, ısıtıyordu.

(1,2,3) Ademden Önce, Jakc Londan, Çev.: H.Pınar Kür, Bilgi Yayınevi, 1971

(4) Fahrenheit 451, Ray Bradbury, Çev.: Reha Pınar, Okat Yayınevi, 1971

SÖZCÜKLER

tılsımla saçılır
uzakları getirirken
şaşırırsınız gücüne

bademleri toplarsınız
bir adım ötede
acı çıkar birinden biri

AVLU

geçiyoruz durmadan avluyu kabartarak
gömülü hazineleri kışkırtıyor naftalin
güvelere görünmeden havalanırken töz
yünüdür eğireceğimiz, insan doğamızın

Nuray Gök AKSAMAZ

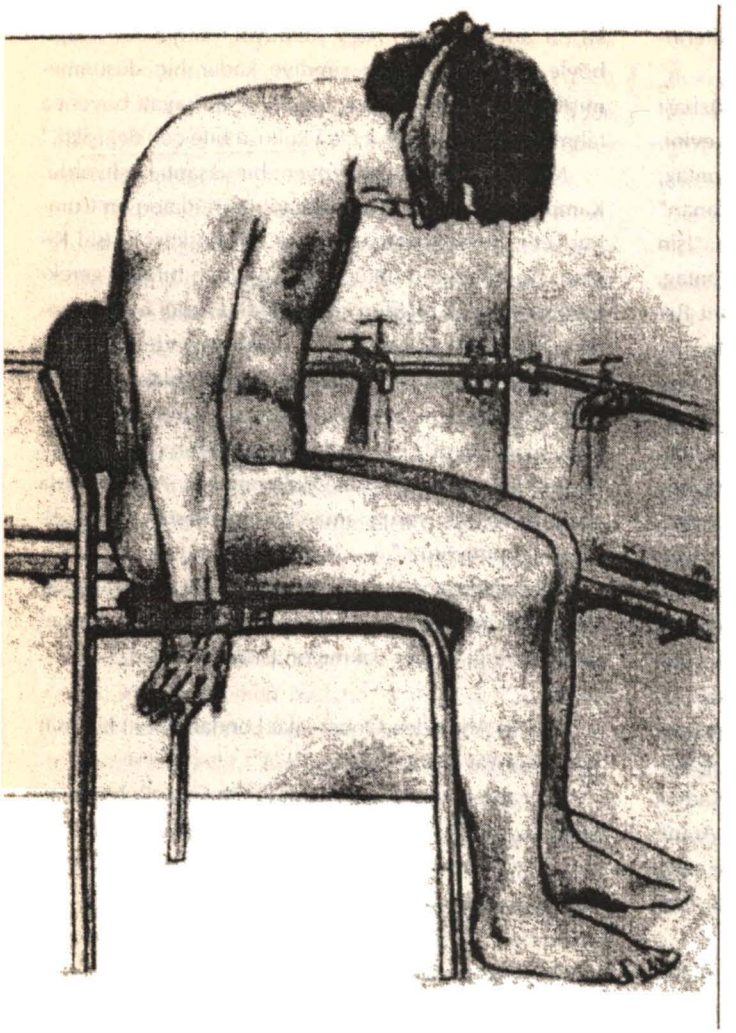

KESİK KESİK

17 ağustos 1973

Sık sık kesiliyorsa başlattığımız konuşma
susuveriyorsak birden
bir sözcüğün yarısında,
tükendiği için değil
konuşacağımız şeyler.
Araya giren bu sessizlik
söylememek için hiçbir şeyi
nereye varacağını bilmeden.
Çünkü bir tek sözcüğün değeri
satmaya da yetiyor bir insanı, kurtarmaya da
öyle uzun ve karanlık bir sorgudayız ki
atmışlar yaşamın bütün köprülerini
girmişler dünya ile aramıza
ve günışığını görmemiz yeniden
ya direnirsek mümkün ya konuşursak!

Kemal Özer

İşkence ve İnsan Hakları

Okan AKHAN

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 5. Maddesinde "hiç kimse işkenceye, acımasızca insani olmayan onur kırıcı cezalara ya da işlemlere uğratılamaz" denilmektedir. *Dünya Tabipler Birliği Tokyo Bildirgesi*'nde "İşkence; kendi başlarına ya da herhangi bir otoritenin emri ile hareket eden bir ya da birden çok kişinin, bir diğer kişiyi bilgi vermeye, bir itirafta bulunmaya ya da diğer herhangi bir nedenle zorlamak için kasıtlı, sistematik ya da nedensiz olarak gerçekleştirdiği fiziksel ya da mental acı doğuran işlemler" olarak tanımlanır.

Bireye bu tür acı vermenin temel amacı bir yanıyla bir kişinin egosunu, ben-saygısını tahrip etmek ve kişinin özgüvenini ortadan kaldırmak, bir diğer yanıyla da bu organize şiddetin yarattığı atmosfer içerisinde toplumu suskunlaştırmaktır. Bu yolla otorite karşısında boyun eğmeye ve teslim olmaya hazır bir toplum amaçlanmaktadır. Bu nedenle "işkence" ve "Hukuk Devleti" "Demokrasi" kavramları bir arada var olamaz ve işkencenin sistematik uygulandığı bir toplumda, demokrasiden bahsedilemez.

Sistematik işkenceyi doğuran birçok neden (tarihsel, kültürel, psikolojik vs.) olmasına karşın, temel neden politiktir. İşkence uygulamalarının yarattığı sonuçlar, otorite açısından statükonun devamının sağlanmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. İşkencecinin kimliği işkencenin en önemli ayırıcı özelliklerinden biridir. İşkenceci bir kamu görevlisi veya bu sıfatla hareket eden herhangi bir kimsedir. Dolayısiyle, işkence olgusu doğrudan kamu göreviyle, yani devletle bağlantılıdır. Bu nedenle işkencenin sistematik olarak uygulandığı ülkelerde devlet görevlilerinin ve siyasal iktidarların işkence karşısındaki tutumları önemlidir. Bu uygulamaların son bulması için temel koşul, siyasal iktidarların işkence karşıtı bir politik tavır alma gerekliliğidir. Ne yazık ki sistematik işkence uygulamalarının olduğu toplumlarda, siyasal iktidarlar işkence iddialarını inkar etmeye çalışmakta ve bu uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik ciddi bir çabayı gündeme getirmemektedir. Hatta birçok ülkede işkencecileri cezalandırma yerine onları koruyarak, daha etkin görevlere getirmektedirler (Örneğin; emniyet müdürlüğü, valilik, hatta bakanlık gibi). Bunun örneklerini işkencenin sistematik uygulandığı birçok ülkede görebiliriz. Örneğin; bazı Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ülkelerinde veya ülkemizde son birkaç yıldaki gazete sayfalarında en çok adı ve resmi basılan kamu görevlilerinin kariyerlerinin trendinde. Böylece baskı ve şiddet uygulayıcıları cezadan muaf tutulmakta (impunity) ve hatta ödüllendirilmektedir.

İşkence yaygın olarak işkence yapanla-işkence gören kişiler arasında geçen bir süreç olarak algılanmaktadır. Ancak bu eksik bir değerlendirmedir. Çünkü bu yaklaşım işkencecileri daha fazla cesaretlendirmekte, işkence görenleri yalnızlığa ve bir tür çaresizlik duygusuna itebilmektedir. Aslında işkence sadece işkence görenle işkence yapan arasında yaşanan bir ilişki biçimi değildir. Bunların yanısıra bir üçüncü unsur, işkence olgusunun içinde var olduğu toplumdur. Bütün bu uygulamalar toplumun tanıklığında yaşanmaktadır. İşte bu tanıklık bilinci bir tutum olarak ortaya konulduğunda ancak, işkencenin önlenmesinde etkin bir sonuç alınabilir. İşkencenin varlığı ve sonuçları bu üç unsurun oluşturduğu vektörel bileşke tarafından belirlenmektedir.

Uluslararası Af Örgütü'nün verdiği rakamlara göre en az 100 ülkede sistematik işkence uygulanmaktadır. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin yayınlanmasından bu yana ortaya çıkan işkenceye karşı uluslararası sözleşmelere karşın, işkence uygulamaları yaygın olarak sürdürülmektedir. Bu sorun olanca ağırlığıyla yaşanmasına rağmen, ülkemizde işkence iddialarının kamuoyuna yansıması artık sokaktaki insanda ne yazık ki şaşkınlık ve heyecan yaratmıyor. Türkiye'de bugüne nasıl gelindiği irdelendiğinde, işkence sorununun Cumhuriyetin çok öncesine kadar uzandığı gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde işkenceli sorgulama iddiaları özellikle 12 Mart 1971 döneminde yoğunlaşmış ve yaşanılan işkenceler sonradan bu döneme ait yazılı eserlerde dile getirilmiştir. 12 Eylül 1980'den sonraki dönemde ise 650 bin kişi gözaltına alınmış, bunlardan yaklaşık 210 bini hakkında dava açılmıştır. Bu dönemde gözaltına alınanların çok büyük bir kısmı-

na işkence uygulandığı bağımsız uluslararası kaynaklar tarafından belirtilmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması, siyasi partilerin ve 23 667 dernek ve benzeri kitle örgütünün kapatılması, basına sansür uygulanması, filimlerin ve kitapların yasaklanması, binlerce kamu görevlisinin işten atılması veya sürülmesi ve benzeri anti-demokratik uygulamalar bu dönemin temel uygulamaları olmuştur. Temel İnsan Hakları ihlalleriyle sistematik işkencenin birlikte gittiği bu dönemde, işkence iddiaları nedeniyle 5 bin 602 dava açılmış ve toplam 9 bin 337 kamu görevlisi yargılanmıştır. Bu görevlilerden 2 bin 394'ü işkence uyguladıkları sabit görülerek mahkum olmuştur. Erken 80'li yılların politik koşulları, işkenceyi teşvik eden ve işkenceciyi koruyan yasal mevzuat ve uygulamalar göz önüne alındığında, bu sayıların varolandan daha düşük olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ancak benzeri uygulamaların günümüzde de yaygın olarak sürdürüldüğü *"İşkenceyi ve İnsanlık Dışı Cezaları Önleme Avrupa Komitesi"*nin 1992 ve 1996 raporlarında, *Af Örgütü*'nün 1996 raporunda, *Human Rights Watch/Helsinki*'nin 1997 raporunda ve ülke içindeki İnsan Hakları Kuruluşlarının yıllık raporlarında belirtilmektedir. İşkenceye karşı maddeler içeren ve devletlere yükümlülükler getiren birçok uluslarüstü insan hakları belgelerini Türkiye Cumhuriyeti imzalamıştır. Ancak bu belgelerin imzalanması işkenceyi önlemekten çok, uluslararası politik ilişkilerde malzeme olarak kullanmaya yönelik bir işleve sahiptir.

1980'den bu yana ülkemizde işkence görenlerin sayısının 1000000 civarında olduğu varsayılmaktadır. Bu hesapla ülkemizde yaşayan her 60 kişiden birisinin son 17 yıl içinde işkence gördüğü anlaşılmaktadır.

İşkencenin yalnızca birey üzerinde değil, ailesi ve yakın çevresi üzerinde de olumsuz etkiler yaptığı bilinmektedir. Bir aileyi ortalama 5 kişi kabul edersek her 12 aileden birisinde bir kişinin işkence gördüğü gerçeğiyle karşılaşırız. Dolayısıyla, ülkemizde bir kısmı fiziksel problemlere de sahip en az birkaç milyon insanın işkenceyle psikolojik travmaya maruz bırakıldığını söyleyebiliriz. Böylesine yaygın ve sistematik uygulanan işkencenin siyasal, hukuksal ve toplumsal düzeyde yol açtığı problemlerin yanısıra, binlerce işkence gören insanda fiziksel ve psikolojik sekel yaratmaktadır. Böylece yol açtığı sonuçlarıyla sistematik işkence, ülkemizde halk sağlığını tehdit eden nedenlerden biri haline gelmektedir. Eğer işkencenin yarattığı travmayı bir hastalık olarak kabul edersek toplumumuzda sıklığı yaklaşık %2 civarındadır. İşkence görenlerin ailesi ve yakınlarını da düşündüğümüzde bu oran bir kaç kez büyümektedir. İşkencenin en önemli nedeni politik olduğundan, ortadan kaldırılması politik bir mücadeleyi zorunlu kılar. Bu nedenle işkencenin bireyler üzerindeki olumsuz etkileriyle başetmenin en etkili yolu, koruyucu hekimlikte olduğu gibi işkencenin önlenmesidir. Ancak, politik mücadelenin yanısıra, işkenceye bağlı fiziksel veya ruhsal problemleri olan kişilerin tedavi edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle işkenceye karşı politik mücadeleyle, işkence görenlerin tedavi edilmeleri süreci insan hakları hareketinin biribirinden ayrılamaz iki boyutudur.

Ülkemizde bu soruna duyarlı olan bir grup hekim ve insan hakları savunucusu 1990 yılında, işkence görenleri tedavi etmek ve insan hakları ihlallerini belgelendirmek amacıyla Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nı kurmuştur. Hekimlerin İnsan Hakları ihlallerine duyarlılık göstermesi tıbbi etik ilkelerinin bir gereğidir. Bireyin beden ve ruh sağlığına yapılan bir saldırı olan işkence, tıp mesleğinin var oluş nedenlerine de aykırıdır. Ayrıca, hekimlerin doğrudan veya baskıyla bir çok ülkede işkence sürecinde yer almaları, tıp örgütleri ve hekimleri "işkence ve sonuçlarına" karşı daha duyarlı olmaya yöneltmektedir. Bu anlayışla, TİHV Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana'da işkence görenleri tedavi etmek amacıyla 4 merkez kurmuştur. Bu merkezlerde hekim, psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı ve tıbbi sekreterlerin oluşturduğu ekipler çalışmaktadır. Ayrıca, her merkezin çalışmalarına, tıbbın değişik dallarında uzman olan hekimlerin oluşturduğu gönüllü gruplar aktif olarak katılmaktadır. Her merkezde başvurular yürütme kurullarınca değerlendirilmekte, etik kurallara uygun bilimsel düzeyi yüksek bir hizmet verilmeye özen gösterilmektedir. Tedavi merkezlerinde bu güne kadar 3200 işkence gören kişi tedavi edilmiştir.

Merkezlerde tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin yanısıra, işkence ve işkencenin fiziksel, ruhsal ve sosyal etkileri üzerinde araştırmalar da yapılmaktadır. Bu araştırmalardan öncü nitelikli olan bir kaç araştırmanın sonuçlarından kısaca bahsetmek istiyorum. İlk araştırma falaka ve dayak sonucu kemiklerde ortaya çıkan değişikliklerin sintigrafi ile saptanmasıdır. İkinci araştırma ise, elektrik işkencesine bağlı doku değişikliklerinin saptanmasına ilişkindir. Bir diğeri ise testis travmalarına bağlı değişikliklerin sintigrafi ile saptanmasıdır. Ayrıca TİHV insan hakları ihlallerini belgelendirerek, düzenli olarak günlük ve yıllık rapor halinde Türkçe ve İngilizce olarak yayınlamaktadır. İşkencenin sistematik olarak uygulandığı bir toplumda siyasal, hukuksal, sosyal ve tıbbi düzeylerde ortaya çıkan sorunların çözümü için gösterilen çabalar, o toplumda "demokrasi" için gösterilen çaba anlamına da gelmektedir. İşkencenin endemik olduğu ve politik rüzgarlara bağlı olarak epidemiler yaptığı bir toplumda, işkenceyi eredike etmek bir karşı duruşu ve çok boyutlu bir çabayı gerektirmektedir.

İşkencenin Onursuz Yüzünden Yansımalar *

M.Nejat GACAR

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin 5 Ekim'den bu yana Türkiye'de olduğunu ve yurdu bir baştan bir başa gezdiğini (denetlediğini) duyuruyor haber bültenleri. Anlaşılan o ki, rapor bu kez de pek içaçıcı değil... Böylesi haberler karşısında, iki farklı duygulanım içinde bocalayıp dururum ne zamandır. Bir yandan işkence ve işkencecileri lanetlerken, diğer yandan bize insanlık dersi verenlerin, işkence'nin gelişim süreci içindeki dün ve bugün'lerini düşünüp, hençeremi yırtarcasına "Benim ülkemde işkence yok. İnsan haklarına saygılı bir ulusuz biz." diye bağırmak gelir içimden. Gelir de bağıramam ki... Fısıldayamam bile... Geçirdikleri o iğrenç deneyimleri günümüze taşıdıklarını bile bile, gerek okyanus ötesinden gerekse burnumuzun dibinden gelen işkence kokularını duya duya, yine de susmak zorunda kalırım. Onların denetçi, bizim denetlenen olmamıza söyleyecek pek de fazla bir şey bulamam. Ama yine de hiç adaletli gelmez bu durum bana.

"Bir kimseye maddi ve manevi olarak yapılan aşırı eziyet" diye tanımlıyor sözcükler işkenceyi. Eziyet'ten öte sözcük bulamamaktan olsa gerek, pek yetersiz kalıyor bu tümce işkence'yi tanımlamakta.

Boyutları son derece esnek bir kavram... Cezalandırma, suçlama, suçun saptanması, konuşturma, istenmeyen bir eyleme yönlendirme ve daha pek çok nedenle başvurulan bir yöntem. Buna bir de hastalıklı beyinlerin öç alma ve güç gösterme dürtüleri eklenince, uygulama alanı daha da bir genişliyor.

İşkence'nin onursuz tarihi, insanlık süreci kadar eski. Öyle ya, saçından sürüklenen Homo-Erektikus dişisi (Ateş ve yardımcı araç kullanan ilkel insan)'nin mutlu olduğu söylenebilir mi? Eski Yunan, işkencenin insan onuruna gölge düşürdüğünü ileri süren ilk medeniyetlerden birisi. Ancak yabancı ve kölelere uygulamakta bir sakınca görmemişler. Ama onları bu nedenle suçlamak pek doğru değil. Tanrılarından öğrenmişler ne de olsa işkence öğretisini... İnsanlar da yararlansın diye tanrıların ateşini çalan Prometheus'un çekisini çoğumuz biliriz. Çıplak bir kayanın üzerine zincirlenip, hergün yeniden gelişen karaciğerini bir kartalın nasıl yediğini... Hergün iki akbaba tarafından ciğeri yenen Tityos'u da biliriz. En azından sürgit çekilen acının nasıl bir işkence olduğunu... Ya da Tantalos'un çekisini okumuşuzdur bir yerlerde... Tanrılar sofrasından insanlara götürmek için nasıl yiyecek ve içecek çalıp, cezalandırıldığını... Gümrah su kaynaklarının, meyva ağaçlarının ortasına zincirlemişler Tantalos'u. Dili, damağı kuruyup da kaynağa eğildiğinde, çekiliverirmiş su, yerin derinliklerine. Karnı acıkıp da ağacın dalına uzandığında, dal çekiverirmiş kendini geriye... Bolluk içinde açlığı yaşatmışlar Tantalos'a.

Romalılar, bir adım daha ileri götürüp, yalnızca suçlulara değil sanık, tanık ve de kuşkulandıklarına bile uygular olmuşlar işkenceyi. Ve eski Roma'dan Ortaçağ'a, Engizisyon Roma'sı, İspanya'sı ve daha pek çok Avrupa ülkesine sıçramış işkence. Belki de en parlak dönemine ulaşmış... Geçer akçe olup, yasal statü kazanmış 1252'de. Ve kutsanmış işkence... Din adına... Devlet adına... töreler adına kutsanmış... Sevgiye giden yolda bile kullanılmış...

Her ülke ve çağ'da kendine özgü donanım ve tekniklerle günümüze kadar gelmiş. Aç/susuz bırakmak, hücre, dayak, falaka, farklı biçimlerde askıya alma, tuz basma, tırnak sökme, boğma girişimi, tecavüz (doğal ya da şişe, cop benzeri araçlarla kişiye, zaman zaman da kurbanın gözleri önünde bir yakınına.), cinsel organları ezme ya da burma, sigara söndürme, elektirik akımı verme, pislik yedirme gibi fiziksel (bedensel) işkence, günümüzde yerini psişik (ruhsal) olanına bırakmaya başlamış. Amaç iz bırakmamak... Kanıt olmayan ama çok daha büyük büyük hasar bırakan yöntemler geliştirilmiş...

Tıp başta olmak üzere, insan ve insanca değerleri yüceltme adına can bulmuş bütün meslek ve bilim dalları da bulaştırılmış bu pisliğe... Hitler Almanyası ve Pinochet Şili'si başta olmak üzere, pek çok ülkede tutuklu ve hükümlüler denek olarak kullanılmış yıllarca. Bedenleriyle katkıda bulunmuşlar işkence öğretisine...

1740 yılında Prusya, 1772'de İsveç, 1786'da Toskana, 1788'de Fransa'da yasaklanmış işkence. Türkiye

Subhas Mukarci (d.1919)

BİR ŞİİR İÇİN ANCAK

Bir şiir yazılacak.
O şiirin uğruna
öfkeli bir alev gibi kuduracak mavi gökyüzü
ve huzursuz fırtına
kanatlarını çırpacak denizin üstünde
bulutların düğüm düğüm dumanlı perçemleri
çözülecek ve
gökgürültüsü dolduracak ormanı,
kökler nasıl da korkacak
topraktan sökülmenin utancını duymaktan,
şimşek nasıl bakacak geriye
göz kamaştıran ışığının ortasından
yok edici göz kendini gözetleyecek
kanın kırmızı aynasında
ve her yerde yıkımı görecek.
Ve işte şiir o zaman yazılacak.

Bir şiir yazılacak.
O şiirin uğruna
birisi dualar yapıştıracak duvarlara geleceğe kalacak
sonra da ölüm korkusunu idam edecek
adım adım ilerlerken geçittekiler:
göklere rüzgârlar yankılanacak türküsüyle
sonsuz güzellikler
ve sonsuz sevgi dolu gelecek dünyanın.
ve işte şiir o zaman yazılacak.

Türkçesi: Yurdanur Salman

Ataol Behramoğlu ile Özdemir İnce'nin hazırladığı Dünya Şiiri Antolojisi adlı eserden alınmıştır. (Sosyal Yayınlar)

Cumhuriyeti Anayasası ile de yasaklanmış. Anayasa'nın 17. maddesi "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz." der. İşkence karşısındaki bu tavrımızı, pek çok uluslararası belgeye imza koyarak da göstermişiz. Özetle, yurdumuzda da yasal olarak suç kapsamı altına alınmış işkence. Peki, suç kapsamına alınmış da kökü kazınmış mı bu iğrenç eylemin? Kan çiçeklerinin kökü kurumuş mu? Ne gezer... Tüm şiddetiyle sürüp gitmekte. Daha da süreceği kesin...

Ta ki, insan haklarına saygılı, bilimsel gelişme ve eleştiriye açık yaratıcı beyinler iş başına gelene dek... Böylesi bir kuşak iş başına gelene dek, hem kurbanın hem de işkencecinin ruhunda kara bir leke olarak sürüp gidecektir İŞKENCE...

*Yazarın yakında Gerçek Sanat Yayınları'nda çıkacak olan "Düşün Sarnıcından Sızanlar" isimli kitabından.

İşkenceyi Durduralım

Hüseyin DUYGU

Kimi şeyler vardır ki yaşanmadan tam anlaşılmaz. İşkence de böyledir, yaşayanlar ne anlama geldiğini iyi bilirler. Çocuğu işkence gören anne yaşadığı sürece işkencenin ne anlama geldiğini çok iyi bilir. Çocuğu işkencede olan annenin çektiği acıyı da işkence görenler anlarlar.

İşkence kurbanları, bir gece bir ülkede darbe olursa polis ve jandarma karakollarının işkencehaneye dönüşeceğini önceden görürler, gördükleri için de insanın insana ettiği kötülüğü düşünürler. Onlar her türlü işkencenin yaşamboyu derin izler bıraktığını da çok iyi bilirler.

İşkence kurbanlarının çoğu sağlıklı bir yaşama kendiliğinden kavuşamazlar. İşkencenin izleri çok derindir. Sopanın, elektrik akımının, insan çığlıklarının etkisi insanları yaşamları boyu bırakmaz. İşkence anısı unutulmaz, demirbaştır. İşkence kurbanları kendilerine yapılan işkenceyi herkesle de konuşamazlar. Eskisinden daha fazla dostluğa, dayanışmaya ve sevgiye gereksinimleri vardır. Onların ailelerinden başka da dostları vardır. Doktorlar, psikologlar, hukukçular, insan hakları savunucuları, sanatçılar ve şairler işkence kurbanlarının dostlarıdır.

İşkence kurbanlarının çoğu günlük yaşama uyum sağlamada güçlük çekerler. İşkencenin etkileri yalnızca bireyi değil, tüm ailenin yaşamını olumsuz yönde etkiler. Bu durumda işkence kurbanının profesyonel yardıma gereksinimi vardır. Bu yardımı da ancak işkence kurbanlarını tedavi eden merkezler verebilir. Çünkü sorun bir insanın tekrar yaratılması kadar güçtür.

Dünyada ilk kez işkence kurbanları rehabilitasyon ve tedavi merkezi (RCT) 1984 yılında Kopenhag'da kuruldu. Doktor İnge Genefke liderliğindeki bu merkezde 100'den fazla profesyonel çalışıyor. Bu tedavi merkezinin uluslararası kolu IRCT, 70 dolayında ülkenin doktor ve psikologlarıyla ilişkide. Bugüne kadar çeşitli ülkelerde 60 dolayında tedavi merkezi açmayı başaran IRCT, Türkiye'de de İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi şehirlerde işkence kurbanlarına yönelik rehabilitasyon ve tedavi merkezlerinin açılmasına öncülük ederek, bugüne kadar içinde "Alternatif Nobel Ödülü" dahil çok sayıda uluslararası ödül almıştır.

Danimarka'da RCT dışında, ETİCA ve OASİS gibi çok ciddi merkezler de dünyanın her yanından gelen işkence kurbanlarına hizmet veriyorlar.

İşkence niye yapılır? Bu soruya tam yanıt vermek çok güç. Bence sistematik işkenceye başvurmanın üç ana nedeni var. Birincisi öç almak, ikincisi kişiyi zorla konuşturmak, üçüncüsü ise kişiliğine saldırmak, ruhsal ve bedensel sağlığını bozmaktır.

Türkiye'de eskiden beri politik muhaliflere sistematik işkence uygulanmaktadır. 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte cezaevleri, emniyet binaları, jandarma karakolları birer açık işkencehaneye dönüştürülmüştü. Çıkarılan yasalarla, kurulan mahkemelerle, işkenceciler korundu ve ödüllendirildi. İşkenceye kimi doktorlar da katıldı. Zaman zaman işkence kurbanlarına "sağlam raporu" verip işkenceyi ört-bas ederek, zaman zaman da işkenceye bizzat katılarak işkence suçuna ortak oldukları yaşanan olaylarla saptandı. İşkenceci doktorlar işkencede öldürülenlere "normal ölüm" raporu verdiler. İşkenceye katılan, sağlam diş çeken ve isimleri belirlenen 62 Türk doktoru, uluslararası kara listeye alındılar. Tıbbın temel öğretisi olan "insana zarar vermeme" ilkesini çiğneyerek kanlı para kazanan doktorların yanı sıra, kimi yargıçlar da mahkemelerde dile getirilen işkence iddialarını duymamazlıktan gelerek işkencecilere yardımcı olmuşlardır. Tamamen kanıtlanan işkenceler bile mahkeme tutanaklarına "kötü muamele" olarak geçmiştir.

İşkencenin önlenmesi için Türkiye'nin çeşitli uluslararası sözleşmelere imza koyması, ne işkenceyi, ne faili meçhul cinayetleri ne de yargısız infazları durdurdu. İşkenceyi nasıl durduracağız? Bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin bilinçli mücadelesiyle işkenceye dur demek olanaklı. Dünyanın her yerinde demokratik güçler, sanatçılar insan haklarını temel alan mücadeleyi günlük çalışmalarına katmak zorundalar. Bence insan hakları ve işkenceye karşı mücadele yaşamın her alanında politik proje olarak düşünülmek ve örgütlenmek durumundadır.

Daha M.Ö. 190 yılında Romalı şair Terentus, "insanla ilgili olan hiçbir şeye kayıtsız kalamam" diyor. Günümüzde de her türlü baskıya, işkenceye duyarsız kalmak, susmak; baskıcı yönetimleri desteklemek ve bundan sonra da yapılacak işkenceye destek vermek anlamına geliyor.

Nâzım Hikmet, kendisinin de yaşadığı onur kırıcı cezalara, işkencelere tüm gücüyle karşı koyarken, öte yandan bütün insanlığın gelecekteki güzel günlerine olan inancını yitirmez:

Harikulade bir beşik olacak dünya/siyah/beyaz/sarı/bütün çocukları/sallayan/mavi atlas döşeli bir beşik..."

Nâzım Hikmet'in sözünü ettiği dünyada işkencecilere de işkence edilmeyecek.

Şiir ve Evrensellik

Kemal ÖZER

Şiirin evrensel olması gerektiğinden sık sık söz edilir. Kimilerine göre bu, her şeyden önce yerel olmakla sağlanır. Kimilerine göre ise, evrenselliğe ancak birtakım "evrensel izlek"leri işlemekle ulaşılır. Bu tür izleklere örnek olarak da hangi çağda hangi toplumda olursa olsun insanların sürekli yüz yüze bulunduğu aşk, ölüm, yalnızlık vb. kavramlar gösterilir.

Öte yandan, şiirin tür olarak kendine yabancı öğelerden arındığı, arınması gerektiği de zaman zaman ileri sürülür. Kimilerince bu o denli aşırıya götürülür ki, izlekler şöyle dursun, sözcüklerin barındırdığı olağan iletişim olanakları bile bu arınmaya engel sayılır. Böyleleri için, şiirin "bir şey söylemesi" de, şiirden "bir şey istenmesi" de kabul edilemez.

İçinde bulunduğu sanat ortamında bu yaklaşımlar çeşitli vesilelerle her ozanın karşısına çıkar, bir hesaplaşmaya girmesine neden olur. Her hesaplaşma da bir tutum belirlemeye ya da belirlenen tutumu bir kez daha gözden geçirmeye yol açar.

Benim için, şiirlerimin başka bir dile çevrilmesi böyle bir vesile olmuştur her zaman. Hangi şiirlerimin çevrilmek üzere seçildiği, bunların başka bir dilde, başka bir toplumda insanlara ne vereceği merakımı çekmiştir hep. Çevirinin yalnızca bir dil sorunu sayılamayacağını bildiğim için, niye o şiirlerin çevrildiğini, yapılan seçimle onların içerikleri, iletileri arasında nasıl bir bağıntı bulunduğunu araştırmak bana heyecan verici görünmüştür.

Geçen yıl şiirlerimin Danimarka'da çevrilmesi ve kitap olarak yayınlanması benim için yalnız yeni bir vesile değil, bu konuda iyi bir fırsat da oldu. Hele kitaptan dolayı Danimarka basınında birtakım yazılar çıktıktan ve bu ülkeye çağrılıp Kopenhag'da bir şiir akşamına katıldıktan sonra...

Şiirin "bir şey söylemesi"ne, şiirden "bir şey istenmesi"ne karşı çıkanlarla aynı düşüncede değildim. Tam tersine, şiirin bir toplumsal dolaşıma çıkmasını, insanların gereksinimlerini karşılamasını istiyordum. Üstelik bu işlev, yalnız güzellik yaratmakla, estetik tat vermekle sınırlı kalmamalıydı.

Beklentilerim, tek tek şiirleri olduğu kadar, onların bir araya geldiği kitapları da kapsıyordu. Şiirler, tek tek söylediklerinin ötesinde, kitap olarak da "bir şey söylemeli"ydi. Böyle bir beklentinin, onları yalnız yazıldıkları dönemle sınırlayacağı, dolayısıyla evrenselliği engelleyeceği görüşüne ise katılmıyordum elbette. Bugüne değin yaptığım gözlemler, bu görüşün doğru olmadığını, bir şiirin yazıldığı dönemden sonraki günlerde de işlevini sürdürdüğünü, hatta ozanın bile öngöremediği yeni ayrıntılar, yeni anlamlar edindiğini göstermişti. Bir sevda şiiri, örneğin canına kıymaya niyetlenen birini bundan vazgeçirebiliyordu.

Danimarka'ya giderken, bütün bunların yanısıra, bir takım yeni sorular da götürmüştüm kafamda. Yazıldığı dilin, yazıldığı toplumun dışında bir şiirin işlevi ne olabilirdi? Başka bir toplumda, başka koşullarda yaşayan insanların beklentisi ne olabilirdi o şiirden? Kaldı ki, çevrilen şiirler çeşitli kitaplardan seçilip bir araya getirilmiş, yeni bir kitap oluşturmuş, bir araya gelmekle yeni "bir şey söyleme" olanağı elde etmişlerdi.

Götürdüğüm sorulara ilişkin kimi yanıtlarla döndüm Danimarka'dan. Evet, çeşitli kitaplardan seçilmişti şiirler, bir araya gelmekle yeni bir kitap oluşturmuş, dolayısıyla yeni "bir şey söyleme" olanağı elde etmişti. Şiirler benimdi, ama onları bir araya getiren ben değildim. Çevirmenler böyle bir toplam ortaya koymakla hem o şiirleri okumuşlar, hem de onlarla "bir şey söylemek" istemişlerdi.

Çevirmenlerin okuduğu, sonra da "bir şey söylemek" için bir araya getirdiği toplama, iki 'özne'li değişik bir cümle denebilirdi. Hem ozanı, hem de ozanın dile getirdiği 'özne'yi, duygularını yaşarken bile toplumsal ortamın dışında kalmayan, siyasal tavır takınmayı temel alırken bile duygulara sırt dönmeyen o çağdaş 'özne'yi konuşturmak istemişlerdi. Gazetelerde kitap için çıkan yazılar, ortaya konan bu iki 'özne'li cümlenin okunduğunu ve kavrandığını gösteriyordu. Yan yana gelen şiirlerin yaydığı sıcaklık duyulmuş ve çıkan yazılardan birinde bunun "yaşama, dolayısıyla şiirin yansıtma gücüne duyulan içten ve sürekli güvenin so-

nucu ortaya çıkan bir sıcaklık" olduğu vurgulanmıştı. Bir başka yazı ise, "gözlerini hiç ayırmıyor dünyadan: çeşitli bağlamlarda, durduğu yerin bilincinde" diye nitelemişti ozandaki 'özne'yi.

Ozanın bir dilde yazdığının, çevirmenlerin bir başka dile aktarıp bir araya getirdiğinin dışında, şiirlerin özel koşullarda ortaya çıkan bir toplumsal işlevi daha olmuştu. Bilindiği gibi, Danimarka göçmen işçilerin yaşadığı bir ülkeydi. Türkiyeli göçmen işçiler bir kimlik sorunuyla, Danimarka toplumu çeşitli kültürlerin bir arada yaşayacağı bir bütünleşme sorunuyla yüz yüzeydi. Her iki sorunun da insanları birbirine tanıtacak, yaklaştıracak ilişkilere gereksinimi vardı. İşte kitap bu gereksinimin giderilmesinde, çeviri yoluyla kurulan köprünün biraz daha ilerlemesinde ek bir işlevi yerine getirmişti.

Danimarka'dan dönerken yalnız bu gözlemleri getirmedim yanımda. Kitabımın yayınlanması, edebiyat dünyasının dışında ilginç bir tanışmaya daha neden oldu. Şiirlerimi okuyup benimle tanışmak isteyenler arasında iki de doktor vardı. Üstelik bunlar, bir işkence kurbanlarını sağaltım merkezinin kurucusu uzmanlardı. Bu alanda Danimarka'nın önemli bir yeri olduğunu ve Türkiye'den de bu ülkede sağaltım görenler, iyileşenler olduğunu biliyordum. Ama şiirlerimin bu alandaki uzmanlarla bir gün beni tanıştıracağı aklımdan geçmemişti.

Bu alanda çalışan üç merkez vardı. Benimle tanışmak isteyen İnge Lunde ve Jörgen Ortmann bu merkezlerden *Etica*'nın kurucularıydı. Daha önce çalıştıkları merkezden ayrılıp 1989'da burayı kurmuşlardı. Evlerinde onlarla buluşmaya giderken, beni götüren arkadaş, onlarınkini ötekilerden ayıran en önemli özelliğin, bilinen sağaltım yöntemlerinin yanına kültürü, sanatı da katmak olduğunu söylemişti. Bunu duymak beni rahatlatacak yerde daha da heyecanlandırdı. Neler konuşulacaktı acaba? Nasıl bir sonuç çıkacaktı bu buluşmadan?

Tanışma cümlelerinin hemen ardından, heyecanlanmakta haklı olduğumu gösteren bir soru geldi. Ortmann, gözlerimin içine bakarak "Öyle bir ülkede nasıl yaşıyorsunuz?" dedi. Yüksek sesle düşünmeye çalıştım nasıl yaşadığımı. Savaşlarda cepheler vardı, bir de cephe gerileri. Cephelerde, savaşın sıcak kesimi belirlerdi yaşamı. Cephe gerilerinde ise, insanları ayakta tutan dayanaklar çökertilmek istenirdi. Yılgınlığa, umutsuzluğa, bunalıma düşürülerek yapılırdı bu. Öte yandan, cephe kadar cephe gerisinin direnmesi de önemliydi. Ve bu direncin temelinde, "*düşmana inat bir gün fazla yaşamak*" yatardı. Bundan da, cephe gerisi koşullarında nasıl her gün yıkılanı yerine koyuyorlarsa, insanın önce kendi yaşamını her gün yılgınlığa, umutsuzluğa, bunalıma karşı savunması gerektiği anlaşılmalıydı.

Konuşmamızın ikinci aşamasında, işkencecilerin kimliği üzerinde duruldu. Polislerin de köken olarak halktan geldiğini belirten yazılardan, sorguda dizine çarptığı kurbanına "pardon" diyen işkenceci ayrıntısına değin, geniş bir yayılış alanı olan yanılgının altı çizildi. Üzerinde durulması gereken, işlevin belirlediği kimlikti. Bu bilinçle bakılmazsa, tıpkı iftar yemeği veren, hayır işlerine para ayıran kapitalistin "iyi insan" diye nitelenmesinde olduğu gibi bir karışıklıkla yüz yüze gelinebilirdi. Bu bilinçle bakılmazsa, şiirin sözünü ettiği üzere, aramıza karışan bir işkenceciyle *"Otobüse biniyoruz aynı duraktan belki,/belki karşılaşıyoruz bir köşeyi dönerken, /ilerlese göz tanışıklığı biraz daha/ selâmlamak zorunda duyacağız kendimizi."*

Söz sırası İnge Lunde'ye gelince, sanatın yaşamdaki yerini gündeme getirdi. Duvarları resimlerle donatılmış bir salondaydık ve sanatın her türü yaşam için kullanılmalı diyordu. Sağaltım yöntemleri arasında müzik ve resmin eski çağlardan beri kullanıldığı biliniyordu. Ama Lunde'ye göre, şiir de kullanılabilirdi. Kitabımı açtı ve *"Kesik Kesik"* başlıklı şiiri gösterdi. Onu okuduktan sonra benimle tanışmak istemişti. Bir sorgu şiiriydi bu. 17 Ağustos 1973 tarihi vardı başlığının altında. 12 Mart Türkiye'sindeki bütün bir cephe gerisinin psikolojisiyle örülmüştü. Bütün bir cephe gerisi de sorgudaydı. Susmakla konuşmak arasında duruyordu herkes. *"Çünkü bir tek sözcüğün değeri / satmaya da yetiyor bir insanı, kurtarmaya da."*

Evlerinden ayrılırken, sağaltım çalışmaları sırasında bu şiiri de kullanacağını söyledi Lunde. Ben de ona, işkenceyle insanlıktan çıkarılmak istenmiş insanları yeniden yaşama döndürme çalışmasına kendini adayanlarla tanışmanın cephe gerisi koşullarında bize güç kaynağı olacağını söyledim. Ve, tıpkı onun bana yaptığı gibi, gözlerinin içine bakarak Ortmann'a sordum: "Danimarka'da da işkence var mı?". Gözbebeği seyirmedi "var" derken. Hatta bu işe başlamadan önce, cezaevlerinde doktorluk yaptığını, karşılaştığı olayların ardını bırakmadığı için de işten attıklarını ekledi.

Onlarla tanışmış olmak, şiirin evrenselliği konusunda tutumumu bir daha gözden geçirmemi sağladı. Ve gördüm ki, şiirin toplumsal dolaşıma çıkması gerektiğini ileri sürerken, sınırının nerelere değin uzanacağı konusunda hâlâ bilmediğim şeyler var.

İslam Dünyasında Şiir Geleneği: I

Gülnihal KÜKEN

İslam öncesi Arapların 'cahiliye' denilen döneminde dinsel ve felsefi düşünceye çok az yer ayrılıyor ve felsefeleri bir dizi anlamlı sözle dile getiriliyordu. Eski Araplarda her ne kadar yazılı edebiyat mevcut değilse de, onlar zengin kelime hazineleri ile şöhret kazanmış bir dile sahiptiler. Bu bakımdan dilin zengin kaynaklarını başarılı ve estetik bir şekilde kullanabilen şairler ve şarkıcılar halk arasında büyük bir saygı görüyorlardı. İslamdan önceki dönemde yazılmış olan şiirlerden ve Kur'an'dan elde edilen delillere bakıldığında, eski Arabistan'da çok tanrıcılık (politeizm) inanışı hakimdi. Her kabilenin kendine ait bir tanrısı olmakla birlikte eski Araplar; Allah adını verdikleri yüce bir Tanrı'nın varlığına da inanıyorlardı... Allah kelimesine Kuzey Arabistan yazıtlarında rastlanmaktadır ve bu yazıtlardaki pek çok şahıs adlarının içerisinde geçmektedir. İçinde büyük bir ilah olarak Allah adının zikredildiği müşrik (Allah'a ortak koşan) Araplara ait çok sayıda şiir mevcuttur. Allah kelimesi, kendi aralarında sürekli olarak kullandıkları pek çok deyimlerde de görülmektedir. Kur'an bizzat putperestlerin Yüce Varlık olarak Allah' ı kabul ettiklerine şahitlik eder. Bununla birlikte onların günaha düşmeleri, taptıkları diğer tanrılardan dolayıydı. Bu, Peygamberin amansızca savaş açtığı şirkti (müşriklik, ortak koşma). Her halükarda dikkat edilmelidir ki, Kur'anî tektanrıcılık, En Yüce Varlık için bütünüyle yeni bir ad bulmak ihtiyacını hissetmemiş, o zamanlar kullanımda olan Allah terimi benimsenmişti....(1)

İslam öncesi Araplar Allah adını verdikleri Yüce Yaratıcıya özellikle bir tehlike anında dua ederler fakat tehlike geçince onun varlığını unuturlardı; çünkü inançları fazla sağlam değildi ve dolayısıyla bu konudaki tavırları oldukça zayıftı. Eski Arapların kaderci eğilimleri de vardı. Çöl yaşamının kendine has ortamı Araplar arasındaki kaderci eğilimlerin gelişmesini yoğunlaştırmıştı. Bu bakımdan kader dogmasının İslamiyet ile birlikte Araplar arasında yaygınca kabul edilmesi şaşırtıcı değildir. İnsan hayatındaki olayların kader tarafından belirlendiğine ve bundan kaçınmanın imkansız olduğuna inanan eski Araplar, olayların gelişiminin dehr veya zaman tarafından belirlendiğini varsayıyorlardı. Arap şairlerinin sık sık kullandıkları 'surûf eldehr' (zamanın şekillendirdiği değişiklikler) tabiri insan yaşamındaki değişiklikleri ifade ediyordu. Bu tabir atasözleri ve deyişlerde de çok kullanılmaktaydı. Bununla birlikte kader dehr anlamından ayrı tutulmaktaydı. (2)

İslâm öncesinde şiir kabile savaşlarını tahrik edip yönlendirirken İslamiyet ile birlikte şairlere ayaklarını yere daha sağlam basma imkanı sağlanmıştı. İman, dünya kardeşliği, insan hakları ve yükümlülüklerinin teminat altına alınması gibi amaçlarla, övünme ve körü körüne taraftarlığa karşı çıkılınca, şairler de doğal olarak kendilerini daha özgür hissettiler ve herhangi bir ahlak idealini ayırmadan, Peygamberin şahsına yönelik hakaretleri de yağdırmaya ve onun hasımları arasında yer almaya başladılar. Hz. Muhammed'in şahsına yönelik saldırılarını, şiir sanatını bir silah olarak kullanmakla gerçekleştiren şairler, aslında İslamiyetle birlikte kaybettikleri eski görkemli günlerinin bir ölçüde öcünü alıyor gibiydiler. Şiirin ve şairlerin düşünce ve amaç bakımından ahlaka uygun olmadıkları ve bu yüzden de topluma rehberlik edemeyecekleri inancının İslamiyetle birlikte yayılması dolayısıyla şairler İslam öncesi sahip oldukları mevki ve hakimiyeti kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları için İslam geleneğine karşı çıkmışlardır.

İslamın ilk devirlerinde şiirdeki serbesti, şairin kişisel karakterinden ayrı olarak yorumlanıyordu. Şairlerden 'yapmadıkları şeylerden yapmış gibi sözederler' diye bahsediliyordu. Toplumdan gördükleri hoşgörü üzerine, zamanla şairler kendi kişisel karmaşık hayatlarının savunuculuğunu yapmaya başladılar. Böylece şiirlerinde İslamiyetle birlikte gelen ahlaksal değerleri önemsememeğe, ölümden sonraki hayata inanmamaya ve inancı zayıflatan temaları işlemeye başladılar. Bu türden şiirler özellikle Bağdad'da sünni Araplara rakip olan İranlı şairler tarafından kaleme alınmış, İran entellektüel kibarlığının ve kültürel üstünlüğünün, Iraklılara karşı kibirli bir gösterisi amacını taşımıştır. Bu yüzden Şair Beşşar'ın (ö. 784) şiirleri, kadın ve şaraptan zevk

alan, sosyal ahlaki sınırlamalar üzerine mizah ve nüktelerle dolu şarkılar derleyen kültürün tipik bir örneğini oluşturmaktadır. (3). İslama saldıran ünlü şairler arasında; Ebu Nuvas, Ebu Azza, en-Nadr bin el-Haris, Ka'b bin el-Eşref gibi isimler bulunmaktadır. Bu şairlerden en-Nadr bin el-Haris; Kur'an'ı 'eski insanların hikayeleri (esatir el-evvelin) şeklinde yorumlayarak, Rüstem ve İsfendiyar'ın hikayeleri ile bir tutup halkı Kur'an'dan uzaklaştırmaya çalışmıştır. (4) Felsefi şiir tüm dinlere karşı saldırıya geçen ve vahyi eleştiren Ebu'l Alâ el-Ma'arri (ö. 1057) ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

İslam kültürü, bedevi geleneğinden gelen şiir (poetik) biçiminin etkisi altındadır. Arap-İslam kültürünün ideali; şiir sanatıyla dizeler halinde düşüncelerin ifade edilmesi başlıca dışavurum tarzıdır. Bilginin arı ve güzel bir biçimde, şiirsel yolla sunulması bu kültüre egemen olan düşüncenin yansımasıdır. İslam şairleri duygulu, ölçülü ve biçimli sözlerini bilgileriyle ve kültürleriyle birleştirmişler, çoğu kendi zamanlarında topluma yön veren bilge kişilerdir. Nitekim büyük bir filozof olan ve Batı dünyasını yüzyıllarca etkileyen Farabi (Alfarabius) ve İbn Sina (Avicenna) da kendilerini bu gelenekten kurtaramamışlardır.

Farabi: "Zamanın ters, yarenliğin faydasız;
Her reisin bezgin ve her başın hasta olduğunu görünce;
Evime kapanıp şerefimi kayırmayı kâr bildim.
Yanımda saklı duran ve avucumda ışıldayan hikmet şarabından içerim.
Sofra arkadaşlarım mürekkep şişeleridir, sazım onların şakırtısıdır.
Bu arada dünyadan göçmüş hikmet erbabının sohbetiyle neşelenirim"

derken, İbn Sina; iç dünyasını aydınlatığı şiirlerinde şöyle der:

"Ahmakçasına iptila (düşkünlük) çılgınlığı vardı.
Şu birkaç akılsızda, evrensel bilgelik nazariyesini yalnız onlar anlıyorlar.
Sen de eşek ol-çünkü eşeklikleri o kadar büyük ki kendileri gibi eşek olmayanlara imansız diyorlar" (5)

Kendi yüceliğinin anlaşılamamasından ve yüksek devlet hizmetlerinde de bulunmasın rağmen sık sık hapislerde yatmak zorunda kalan İbn Sina bir beytinde şikayetini şöyle dile getirir:

"Galiba yok bana dar gelmeyecek belde,
Değerim çok, alacak müşteri bilmem ki nerede?"

Filozofların şair olmaları ve düşüncelerin felsefi tarzda şiirsel biçimde anlatılması pek tabiidir ki sadece Arap ve İslam düşünürlerine ait değildir. Nitekim Antikçağ'da Hesiodos (m.ö. 700 civ.) un felsefemsi şiirleri, Platon'un nesir yazılarından önceki şair kişiliği, Ksenophanes (m.ö. 570-475)'in, Parmenides (m.ö. 570-470)'in *Doğaya Dair* didaktik manzum eseri, Empedokles (m.ö. 495-435)'in Arınmalar ve Yaradılış (Tabiat) adlı felsefesini içeren manzum eserleri ve çok daha sonraki çağlardaı Yunus Emre (ö. 1321)'nin, Mevlana (1207-1273)'nın felsefelerini anlatan şiirleri, Malebranche (1638-1715)'ın Meditations'larında şiir ve lirizmin zirvesine yükselmesi; şiirin felsefe dünyasındaki özgün yerinin birer kanıtıdır.

Şair Beşşar bin Burd (?-783):

Şair Beşşar Emevilerin son zamanları ile Abbasilerin ilk zamanlarında yaşamıştır. Emevilerin doğuya doğru genişlemeleri sırasında İran, Horasan ve Toharistan'dan oldukça fazla sayıda Türk ve İranlı harp esiri Basra dolaylarına getirilerek yerleştirilmişti. İşte bu esirler arasından yetişen Beşşar bin Burd (6), bir çömlekçinin oğluydu. İki gözü de doğuştan görmeyen Beşşar, gayet zeki ve sözünü sakınmayan bir kişi idi. Körlüğü hafızasına kudret verdiği ve sevmediği kimseleri görmek aza basından kendisini kurtardığı için, başına gelen hayırlı bir felaket olarak sayardı. Basra'da hicivleri ile herkesi korkutan, şiirleri ile genç kız ve erkekleri zevk ve sefaya teşvik eden bir şairdi. Bazan Basra bazan da Bağdad'da yaşayan Beşşar'ın aşkı terennüm eden ve açık-saçık bir dille yazılmış şiirleri halk arasında yaygın bir şekilde ağızdan ağıza dolaşmaktaydı. Gazel ve kasideleri herkesin ağzında dolaştığı için şöhreti çok yayılmıştı.

Şiirlerini Arapça yazmakla birlikte, Arapları açıkça tahkir ediyordu. Beşşar, Araplara karşı girişilen Mevali Hareketinin yandaşlarındandı. (7). Kendi ifadesiyle şöyle belirtmekteydi: "'Dilim Arapça fakat aslım yabancıdır" (8). Devrinin kendisini anlamadığından şikayet eden Beşşar, İslamiyete şüphe ve alayla bakmış; 'ezan asrında' bulunduğundan şikayet etmişti. (9). Hz. Muhammet'in 'Kim Recep, Şaban ve Ramazan aylarında oruç tutarsa ona allah Cennette (çok büyük) bir saray inşa eder' sözlerine karşılık; 'Vallah, böyle bir saray kış zamanı, rezil (kepaze) bir mekandır' (10), diyerek karşılık verdiği rivayet edilir. 1200 kaside söylediğini bizzat ifade ettiği halde, dine karşı kayıtsızlığı ve herkesi hicvetmek alışkanlığı yüzünden şiirleri muhafaza edilmemiştir. Kendi zamanında Basra'da, büyük bir hoşgörü çevresinde yaşayan Beşşar'ın düşüncelerini karakterize eden şu sözleri söylediği belirtilir: " Kur'an'ın her ayetinden senin şiirlerin daha güzeldir. Her satırın da Kur'an'ın diğer ayetlerinden daha güzeldir..." (11)

Rasyonalist Mutezile kelamcılarından Vasıl İbn Ata (699-748) ile tanışmış, fakat: "Toprak karanlık ve ateş aydınlıktır. Ve ateş mevcut olduğundan beri ona ibadet edilir" dediği için Vasıl ibn Ata tarafından kafirlikle suçlanmıştır. Beşşar bin Burd'un zındık ve Maniheist eğilimli olduğu kabul edilir. Kainatın en kutsal varlığı olarak ateşi kabul eder. O; "... Kur'an'ın dediği gibi balçıktan yapılmış Adem'in önünde secde etmeyi reddederek, ateşten yapılmış şeytana secde etmeyi tercih ediyordu..." (12) Serbest düşünceli bir şair olarak kabul edilmekle birlikte Avesta dininin bütün öğretilerine bağlanmıştı. Zındık olduğu hakkında zamanın halifesi Mehdi'ye defalarca şikayet edilmişti. Ancak Halife Mehdi'ye yazdığı bir kaside bir defasında hayatını kurtarmakla birlikte, Vezir Yakub bin Davud'a söylediği bir hiciv dolayısıyla yine zındıklığı ileri sürülerek Mehdi'ye şikayet edilmişti. Sonunda bizzat Halife Mehdi'nin Basra'ya giderken vakitsiz bir ezan sesi duyması ve bunu araştırdığında, Beşşar'ın sarhoşluk hali ile ezan okuduğunu anlaması üzerine halife ona sopa vurularak cezalandırılmasını istemiştir. Bu esnada 90 yaşlarında bulunan Beşşar ancak 13, bir rivayete göre de 70 sopaya kadar dayanabilmiştir. Dövüldükten sonra vücudu Dicle Nehrine atılmıştır.

Beşşar'ın dili çok sivri idi. Asıl dili olmamakla birlikte Arapçayı gayet iyi kullanırdı. Körlüğü kendisine verilmiş bir lütûf olarak görürdü: "... Görmemek kalbin zekasını kuvvetlendirir. Eşyayı görmekle hasıl olan zihnin işgali körde mevcut olmadığından duygu ve anlayışı artar..." (13) diyerek bir şiirinde şöyle ifade eder:

"Ey insanlar! Kulağım kabileden bir kadını seviyor.

Çok defa kulak gözden evvel sever.

Diyorlar ki görmediğin biri için gevezelik ediyorsun,

Onlara dedim ki; Kulak da göz kadar kalbe söyler ne olduğunu" (14).

Ölümü ile Beşşar'ın sivri dili ile hicivlerinden kurtulan halkın sevincinden birbirlerini tebrik etmeye başlamış oldukları söylenir. (15)

Risalat el-Gufran adlı eserinde Şair Beşşar'ı 'cehennem' bölümünde tasvir eden Ebu'l Alâ el-Ma'arri, aslında Beşşar'ın gerçekten cehennem ehli olduğuna hükmedilemeyeceğini, meseleyi Allah'ın iradesine bırakmanın daha uygun düşeceğini belirtmiştir. (16). Şair Beşşar'ın cehennemlik oluşuna insanları hükmettiren sözlerinden bir bölümünü, *Risalat el-Gufran*'da şöyle belirten Ebu'l Alâ, şaire düşüncelerinden dolayı bir sempati duyar gibidir: Ona göre Beşşar'ın zındıklık fikirleri başkasından alınmıştır. Beşşar'ın kitaplarından birinin içinde şöyle bir notun çıktığını kaydeder: "... Haşmi soyundan gelen filan şahsı hicvetmek istedim. Ama onun Peygambere olan yakınlığından dolayı, sonradan bu fikirden vazgeçtim..." (17).

Ebu'l Alâ, Beşşar ile Sibaveyh arasında geçen bazı olayları şöyle anlatır: "... Beşşar, bir gün aralarında bir ispiyoncunun olup olmadığını sorar. 'Yok' cevabını alınca, şu beyiti söyler: 'Ey Umayya oğulları, uykunuzdan uyanın. Artık Halife, Dâvûd'un oğlu Ya'kub'dur. Halife artık mevcut değil, onu ney ile ud arasında arayın... " (18). Rivayete göre, buna tanık olanlardan Sibaveyh, bu sözü Ya'kub'a ulaştırmıştır. Bununla birlikte, Ebu'l-Alâ, Sibaveyh'in böyle bir karaktersizliği yapmayacak kadar yüksek ahlaklı bir insan olduğu kanaatindedir. (19).

Beşşar bir şiirinde şöyle demektedir:

"Ceylanlara benden selam olsun.

Yeşil çiçekli gölgelerde onlarla vakit geçirdiğim sürece." (20)

"Her akıllı olan öğüt vermez,

Her öğüt veren de akıllı değildir. " (21).

Şair Beşşar'ın, *Risalat el-Gufran*'da cehennemlikler arasında gösterilmesinin en önemli nedenlerinden birini, Ebu'l Ala, daha sonra da belirteceğimiz üzere şu beyitlerine bağlar:

"İblis, babanız Adem'den daha üstündür.

Bunu bilesiniz ey şerirler topluluğu.

Onun aslı ateştir, Adem ise topraktandır.

Toprak ateşin ulaştığı yüksekliğe ulaşamaz." (22)

1- M.M.Şerif, *İslam Düşüncesi Tarihi*, c.1.s.156 içinde (Şeyh İnayetullah, *İslam Öncesi Arap Düşüncesi)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.

2- M.M.Şerif, a.g.e., c.1.s.157

3- M.M.Şerif, İslam Düşüncesi Tarihi, c.3.s.219 içinde (Ş.M.Yusuf, Arap Edebiyatı: Şiir ve Nesir), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991

4-M.M.Şerif, a.g.e., c.3, s.213.

5- Burchard, Sonja Brenties, *İbni Sina (Avicenna)*, s.99, (çev. Oğuz Özügül) Pencere Yayınları, İstanbul, 1979.

6- Brockelmann, c., (GAL), *Geschichte der Arabischen Litteratur*, 1/74, Leiden 1943-1949

7-Nicholson, Reynold, A., A *Literary History of the Arabs*, s.374, Cambridge At the Univesity Press, 1930.

8- Huart, Clement, *Arap ve Arap Dilinde İslam Edebiyatı*, s.89 (çev. Cemal Sezgin), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1944.

9-Kufralı, Kasım, *Beşşar madd. İslam Ansiklopedisi*, c.2/s. 574-576, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979

10- Goldziher, Ignaz, *Muhammedanische Studien*, 11/160, (Ağ. 111, p.30), Halle A.S.Max Niemeyer, 1890.

11-Golziher, Ignaz, *a.g.e.*, s.401, 402.

13- Huart, Clement, *Arap ve Arap Dilinde İslam Edebiyatı*, s.89 (çev. Cemal Sezgin), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1944.

14- Huart, Clement, *a.g.e.*, s.90

15- Huart, Cleament, *a.g.e.* s.90

16- Nicholson, Reynold, A., *A Literary of the Arabs*, s.374. Cambridge, At the University Press, 1930.

17- Ebu'l Alâ el-Ma'arri, Risalat al-Gufran, s.366 (Ceylan, Yasin, Abu'l 'Al Al-Ma'arri Üzerine Bazı Düşünceler, s.51, (İslami Araştırmalar, Cilt. 3, Sayı, 1 Ocak, 1989)

18- Ebu'l Alâ el-Ma'arri Risalat el-Gufran, s.363, (ceylan, Yasin, a.g.m.s.51)

19- 'Şiirde geçen Ya'kub b. Dâvud, Abbasi halifelerinden Mahdi'nin veziridir. (bkz. Ceylan, Yasin, a.g.m., s.51/dn. 43)

20- Ebu'l Alâ el-Ma'arri, *Risalat el-Gufran*, s.364 (Ceylan, Yasin, a.g.m.s.s.51)

21- Ebu'l Alâ el-Ma'arri, *Risalat el-Gufran*, s.364 (Ceylan, Yasin, a.g.m.s.s.51)

22-Ebu'l Alâ el-Ma'arri, *Risalat el-Gufran*, s.365 (Ceylan, Yasin, a.g.m.s.s.51)

23- Ebu'l Alâ el-Ma'arri, *Risalat el-Gufran*, s.219-225, (Ceylan, Yasin, a.g.m.s.50.)

Temel DEMİRER
ÖDP'ye Kenar Notları
Fiatı: 300.000 TL.

*

Yusuf ÇOTUKSÖKEN
Okul Sözlüğünün Eleştirisi
Fiatı: 200.000 TL.

*

Osman BOZKURT
Değiniler
Fiatı: 200.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

ELMALI SOKAK

uçurum kanatlıdır zaman

1/ İğdiş, kırılgan ve som bir acı
beslenir tenle tin arasında
jartiyerinde jilet
zulasında sustalı
sevdasında ayrılık
bir kadın, bitirim ve hep aşk
"dönülmez akşamın ufkunda"
anlatır ve anımsatır eski inceliklerimizi

/...
Seni elmalı sokaklarda sevdim
taze ekşilik ve yeşil çocuk
dişle damak arasında. Polis ve inzibat
kokarken
sarı yapraklarla dövüşen bir parkta beni
bilyeler, tel çemberler ve kocabaş arabaları
çingene ağıtıdır eski oralarda. Oysa içimde
ışık ve ılgıt'ın güvencesi
durmadan öpüyorum onları, durmadan
çoğalarak
gittiğim her park öpücük izleri

Elmaçiçeği öylece duruyor üstünde
hiç giyilememiş gelinliği koruma inadı
ağırkanlı adamların kurumuş nehrinde
deltasını yitirmiş su damlası kalbin,
kırgın ve yalnız kalbin
acıyan, gözkırpan rüzgarlarına
ama ne mümkün hep yenildiğindir aşk

/...
Elmalı sokaklarda aşina dilli
Uzun yollu, kısa ömürlüyüz ne çıkar
devletin dağlarla konuştuğu bir ülkede
uçurum kanatlıdır zaman.

Aydın ŞİMŞEK

Ezilenlerin Ermenice Sesi

Cafer YILDIRIM

Ardı ardına yayınlanan Ermeni yazarların kitapları Türkiye edebiyat gündeminde yeni bir renk, Türk okuru içinse farklı bir esinti oldu. Gerçi bu kitaplar yeni yazılmış değiller, daha önce, Ermenice yayınlanan Marmara gazetesinde tefrika edilmişler. Yeni olan Türkçeye çevrilmeleri ve Türkçe okur alanına girmeleri.

Türkçeye çevrilmiş olan Ermeni yazarlardan biri kenti, diğeri taşrayı anlatan ikisi üzerinde durmak istiyorum: Kirkor Zöhrap ve Hagop Mıntzuri. Bu iki yazarı seçmemin nedeni eserlerinin bende bıraktığı etkilerle birlikte yaşam öykülerinin Türkiye Ermenilerinin tarihsel serüvenini örneklemeleridir.

Erzincanlı bir anne ile Malatyalı bir babanın çocuğu olan Zöhrap mühendislik ve hukuk öğrenimi görmüştür. Atılgan ve mücadeleci bir yapısı vardır. Döneminin önde gelen entelleküellerinden biri olur. Çağdaşı Tevfik Fikret'in insancıllığına benzer bir çizgide eşitsizliğin, adaletsizliğin, dinsel ve geleneksel bağnazlığın karşısına dikilir.

O dinamik, ruhu kabına sığmayan bir kişiliğe sahiptir. Birikim ve donanımıyla birçok alanda kendini ifade edebilecek bir yetkinliktedir. Arenaya iyi bir hukukçu, çalışkan bir gazeteci ve çaplı edebi ürünleriyle çıkar, ileri değerler ve gelişimden yana güçler tarafında yerini alır. Çalışkanlığı, atılgan mizacı, entellektüel düzeyi onu ermenilerin yerel meclisine taşır. Daha sonra Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girer.

Sessiz Gemiler (1911), *Vicdanın Sesleri* (1909) kitaplarından seçilerek oluşturulmuş "Öyküler"de entellektüel birikimle yoğrulmuş sağlam ve güvenli bir anlatımla halktan insanların yaşantısını iyileştirmek, derinleştirmek için çırpınan duyarlığını ve o dürüst insan suretini görüyoruz. Onun öyküleri bütünüyle kent yaşantısı ve bu yaşantının ruhsal arkaplanı, ıstırapları, daha çok da yoksul insanları üzerine kurulu. Kişilerin iç dünyalarının kavranmasındaki başarılı tutum anlatımın psikolojik bir boyut üzerinden yürütülmesinde de kendisini gösteriyor. Zira Zöhrap'ın anlatımında olaylar ve insanlar gerçekçi bir derinliğin duyarlığından süzülüyor.

Zaman zaman Tanzimat edebiyatçılarını, daha çok da Ahmet Mithat'ı andıran bir tutumla kahramanları arasında taraf tutuyor, konumlandığı noktadan topluma didaktik açıklamalarda bulunuyor. Edebiyata toplumsal kaygıların eklemlediği bu tarz ne var ki onda Tanzimatçılarınki denli edebiyatı ezmiyor.

Unutuluşun haketmediği derinliklerine gömülen Zöhrap'ın ürünleri Türkçede bütünüyle basıldıktan sonra kuşkusuz daha başka özelliklerinin varlığı da ortaya çıkacaktır. "Öyküler" onun Ermenice olarak yayınlanmış yirmi iki ciltlik külliyatının çok küçük bir parçasıdır. Fakat bu kadarı bile döneminin zirvesindeki yazarlardan birisi olduğunu görmemizi sağlıyor.

Ne acıdır ki iki serserinin mahmuzlanmış hıncı bu gerçek düşün ve edebiyat ustasını kanlı bir trajedinin karanlığına çekip almıştır. Bir başka usta bu öldürüm yumağının düğümlerini çözücü bilgileri vermekte gecikmez. Falih Rıfkı Atay Zeytin Dağı'nda Zöhrap'la ilgili aydınlatıcı, fakat hazin notlar düşer:

"Cemal Paşa İstanbul'dan Van Harp Divanı'na gönderilen iki ermeni milletvekilini, Zöhrap'ta Varlekes'i kurtarmak için de Talat Paşa ile uzun yazışmalarda bulundu:

-Bunları bırakınız, Lübnan'a göndereyim, hiçbir ziyan olmaz, diyordu.

Talat Paşa Zöhrap ile Varlekes'in tehlikede olmadıklarını temin ediyor yalnız:

-Bir defa mahkemeye gitmeleri lazımdır. Alıkoyamayız diyordu.

Kumandan son şifreyi Baron otelinin alt salonunda ikisine de gösterdi:

Zöhrap ağlamaya başladı, Varlekes kapı önünde benim boynuma sarılmış:

-Ben ne ise, fakat bu adamı göndermesinler, diyordu.

(...)

İkisi de gittiler. Birkaç gün sonra Çerkes Ahmet ve Nazım çetesinin Zöhrap'la Verlekes'i yolda öldürmüş oldukları haberini aldık."

Falih Rıfkı'nın deyişiyle Cemal Paşa olayı hazmedemez. Adana'ya, Afyon'a emirler yağdırır, katilleri ister.

tutuklanacaklarını anlayan Nazım ile Mizan gazetesi yazarı Zeki Beyin de katili olan Çerkez Ahmet kapağı İstanbul'a atmışlardır. Ve yüksek mevkilerde bulunan birçokları tarafından korunmaktadırlar. Cemal Paşanın diretmesi sonucu olmakla birlikte. Talat Paşanın artık bu çapulculardan kurtulma vaktinin geldiğin karar vermesi nedeniyle nihayet katiller Şam'a gönderilir. Günümüzün "şerefli katilleri"nin olduğu gibi banka hesaplarında marklar, dolarlar, tapu kayıtlarında oteller, villalar, yazlıklar, yatlar ve adlarına kurulmuş şirketler yoktur gerçi. Fakat eşyaları arasında kadın yüzükleri, küpe ve mücevher çıkar. Zöhrap'la Varteke'in başlarına Halep yolunda taşla ezmeleri vesilesiyle çok fazla kirlenmişliklerinin kurbanı olarak Şam'da idam edilirler.

Pars Tuğlacı'nın "Ermeni Edebiyatından Seçkiler" kitabında ölüm tarihleri 1915 olan yazar ve şairlerin yaşam öykülerinde şöyle bir cümle dikkat çeker: "1915 yılında İttihat ve Terakki hükümeti tarafından çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında, İstanbul'da birçok Ermeni ile birlikte tutuklanarak gönderildiği taşra yollarında hayatını kaybetti." Tümü şair ve yazar olan Rupen Zartaryan, Rupen Sevag, Levon Larents bunlardan bazılarıdır. Taşra yollarında hayatlarını nasıl kaybettiklerini ise Falih Rıfkı'nın tanıklığından öğrenmiş oluyoruz.

****

Ermenice "kavaragan kraganutyun" Türkçedeki karşılığı "köy" ya da "taşra edebiyatı" olan türün ilk örnekleri Cumhuriyet öncesinde verilir. Hrimyan Hayrık Dede ve Torun adlı eseriyle köy yaşantısına eğilen öncülerdendir. Onun öğrencisi olan Karekin Srvantsdyants ise Anadolu'yu dolaşıp ermeni folklorünün ürünlerini derleyerek bu alana ilişkin edebiyat için bir temel oluşturur. Bu temel üzerinde Melkon Gürciyan (1859-1915), Kegam Der Garabedyan (1865-1918), Hovhannes Harutyunyan (1860-1915) ve Rupen Zartaryan (1874-1915) taşra yaşantısını konu edinen eserler verirler. 1915'te kesintiye uğrayan Ermenice taşra edebiyatı Hagop Mıntzuri ile yeni bir güç ve soluk kazanır.

Mıntzuri "rejyonalist" bir edebiyat yaptığını söyler. Bölgesel toplumsallaşmayı savunan öğretiyi karşılayan kavramın edebiyat paralelindeki tanımı "kendini belli bir bölge ile sınırlayan, konularını o bölgeden seçen edebiyat" olarak yapılabilir. Mıntzuri ise doğduğu, belli dönemler yaşamını sürdürdüğü bölgeyi, Erzincan ve çevresini seçmiştir. İstanbul'daki Ermenice dergi ve gazetelerde yayınlanmış öyküleri daha sonra kitap haline getirilir. Bunlar "Mavi Işık-1958, Turna Nereden Gelirsin? (Armıdan)-1974 ve Yaşamış olduğum Yerler -1984"dir.

Turna Nereden Gelirsin? "Armıdan Fırat"ın Öte Yanı", "Yaşamış Olduğum Yerler" "İstanbul Anıları" adıyla Silva Kuyumcuyan tarafından Türkçeye kazandırıldı.

Armıdan Erzincan'a bağlı bir köydür. Mıntzuri'nin kendi köydüür. Öykülerin bir bölümünün toplandığı kitap adını işte bu köyden alıyor. Ermeni, Türk ve Kürt köylülerin yaşantıları bu yaşantılarla serüveni bir biçimde birleşen ırmaklar, dağlar, mevsimler, tarlalar... anlatılıyor. Şaşırtıcı bir gözlem gücünün biriktirdiği ayrıntılar aracılığıyla sergilenen insanların ve halkların yaşantısı sıcak, insani bir dilin oluklarından mütemadiyen akıyor. Mıntzuri gönlü taşrada kalmış ve kırsalı, kırsala ilişkin olanı belleğine kazımış birisidir. Bu nedenle anlatımı bir fotoğrafın netliğine denk düşüyor. Fakat "fotoğraf değildir bunlar. İçlerinde o vardır."

İstanbul Anıları'nda ise ondokzuncu yüzyılın son çeyreğinde henüz on yaşında iken ayak bastığı İstanbul'u, kentin günlük yaşantısını omuzlayan ekmekçileri, yoğurtçuları, lokantacıları, iş arayanları ve işçileriyle sıradan insanları; kapı aralıklarından görebildikleri ya da ucundan kıyısından bir biçimde tanığı olduğu kadarıyla konakları, konakların görkeminden sızan yaşantıları bir fırıncı çırağının gözünden aktarır.

Onun öykülerine sanayileşme ve şehirleşme ile hayat alanı iyice daralan, giderek çoğu yok olan kırsal geleneklerin, duyarlıkların, davranış ve ruh hallerinin, hatta söyleyiş biçimlerinin günlükleri olarak da bakılabilir.

Zöhrap'ın yaşamını kanlı bir çerçeve ile kuşatan 1915, Mintzuri'ninkinden milat olarak geçer. 1915'te Ermeniler açısından damgasını vuran gelişme tehcir uygulamasıdır. Tehcir Halide Edip Adıvar gibi dönemin çok az aydını tarafından karşı çıkılan İttihat Terakki'nin Ermeni politikasının bir parçasıdır. Bu politikanın hukuksal dayanağı ise Tehcir kanunu ile oluşturulur. 1915 Nisan'ında İstanbul'daki Anadolulu Ermenilerin tehciri başladığında yazarımız Selimiye Kışlası'nda askerdir. Onu, tehcirin açlık, hastalık ve katliamlarla sarmallanan ölüm burgacından kurtaran ise bademciklerinin şişmesi olur. 1914'te Erzincan'da bulunduğu bir dönemde bademciklerinden rahatsızlanır. Ameliyat olmak için İstanbul'a gelir. Ameliyat olur ve aynı gün hemşehrilerinin bulunduğu bir gemiyle geri dönmek ister. Ne var ki Galata rıhtımına vardığında gemi kalkalı yirmi beş dakika olmuştur. Böylece İstanbul'da kalır. "Köyüm" yazısında o bu olayı şöyle anlatır: "Neden İstanbul' a geldim, istemediğim halde? Birkaç kez anlatmışımdır, iltihaplanan bademciklerim yüzünden geldim. Herkes "gitme , gençsin. Yaşın biraz ilerleyince

geçer" dedi. Evden de gitmemi isteyen yoktu. Dinlemedim, geldim. Kararım hemen dönmekti. Bizim iki köyden memlekete dönenler vardı. 'Ben de sizinle geleyim, iki gün bekleyin' dedi. Vapura yetişemedim, kaldım. Seferberlik başladı. Ekmekçi askeri oldum." Mıntzuri o kargaşa yıllarında haki üniformanın güvenliği içindedir. 1915 Mayısında köyüyle mektuplaşması kesilir. İki kez cevaplı telgraf çeker, sonuç alamaz. Üçüncü telfgrafın cevabı yazısında "Burada değiller, bilinmeyen bir yere yollandılar." diye yazar. Yaşamının bu kritik anını o "Savaş Yılları adlı yazısında hüzünlü fakat yakınmasız bir dille anlatır.: Dedem Melkon seksen sekiz yaşındaydı. Annem Nanik elli beş, çocuklarım Nurhan altı, Maranik dört, Arahit iki, Haço dokuz aylık,, Karım Voğuda yirmi dokuz yaşında. Bunlar nasıl yürüdüler? Dedem Suazeg çeşmesine kadar gidemezdi. Gahmıhlı Kürt Temer gelmişti. Lusniklerin, bizim kuzenin halasının çiftçisiydi. Ben bildim bileli onların evinin çiftçilğini yapıyordu. Bizim kadar Ermenice bilir ve konuşurdu. Getirdiği habere göre, ermenileri 4 Haziran'da köyden çıkartmışlar. Demişti ki evlerinin kapılarını, kilise kapısı gibi öpmüş ve ayrılmışlar. Evinizde, sizden birsi ölse, siz de birlikte ölmez misiniz? Artık çalışabilir misiniz? İşlerinizi, içeri dışarı sürdürebilir misiniz? Ben askerdim, emir altındaydım." O askerdir ve parçalanmış bir bütünlükten geriye asker urbasıyla örtülmüş bir kimlikle kalabilmiştir.

Mıntzuri'nin geçmişine yönelik duyarlığı, yaşamının sonuna dek sıcaklığını koruyan Armıdan özlemi ve bir türkü İstanbul'a ısınamamışlığınının ipuçları daha çok bu dramda saklı olmalıdır. Onun daima geçmişin puslarından ayrıntılar ayıklayan tarzı, yaşadığı yerlere bağlılık duygusuyla da bütünleşerek bir vefa karakteri kazanır. 1970'lerde Ermenistan Kültür Bakanlığının davetini kabul etmeyerek yurdunda kalmayı tercih eder. Bu bir anlamda rahat bir yaşam tarzına, geçim kaygısının olmadığı bir geleceğe karşı yapılan tercihtir. Çünkü o hiçbir dönem geçim sıkıntısından kurtulamamış, yaşamını kıt kanaat sürdürmüş birisidir. On beş yıl Üsküdar'da yemcilik yapar. Arpa, saman, kepek satar; daha sonra sekiz yıl bir fırında tezgahtar olarak çalışır. Tokatlıyan otelinde yazıcı, muhasip olur. Otelin kapanıp iş hanı olması Taksim'deki Harutyun Kilisesi'nde ölümüne dek sürecek olan en rahat ettiği ise kavuşmasına da vesile olur. Sekiz yıl çalıştığı bu kilisede yazmak için bolca zaman bulur.

Kendisi yeteri kadar yazamadığına inansa da yazdıkları baş yapıt niteliğnide eserlerdir. O "bir elbiseyi dört, beş, altı yıl giyen; kaldırımların kalabalıklarında herkes gibi yürüyen, fakat hiç kımsenin tanımadığı; vapur veya trende ikinci sınıfla giden; her sabah tıraş olmayan, fakir semtlerde yaşayan, her türlü tasarrufu yapan, pek azının kişisel uğraşları olan" bizleri samimi ve sevgi dolu bir emekle, umutla anlatmış, yüreği ve bilinci bizden hiç ayrı düşmemiş bir yazardır.

Zöhrap ve Mıntzuri özelinde Türkiye'nin kültürel birikimine katkıda bulunmuş, halkların kardeşlik gerçeği ve ülküsünü yüceltmiş, eşitlikçi ve insani bir geleceğin düşünü yakınlaştırmak yolunda emek harcamaktan geri durmamış bütün aydınarı, aydınlık savaşçılarını selamlamak için kendisi de bir aydınlık savaşçısı olan devrimin büyük şairi Yeğişe Çarents'i seçiyorum:

Uzak yakın yoldaşlara, dünyalara, güneşlere,
Ateş gibi ruhlara,
Yalım yalım yanan ruhlu herkese,
Güneş gibi sarısıcak ruhlarına onların,
bu kudurmuş ölüm kalım kargaşasında
kurban giden o canlara selam,selam.

İNSANCIL ABONELERİNE

Ceylan, Gerçek Sanat, İnsancıl, Pencere, Yordam, Scala Yayıncılık, Sis Çanı Yayıncılık, İnsancıl abonelerine elden satışlarda % 50, postayla satışlarda % 40 indirim uyguluyor. Kitap listeleri 86-87. sayılarda duyuruldu.

CEYLAN YAYINLARI'NDAN YENİ ESERLER

- **STALİN**
  Çatışkıların Adamı
  K.N.Cameron *Fiatı: 1.000.000 TL.*
- **MAKARENKO**
  Yaşamı ve Eserler *Fiatı: 1.000.000 TL.*
- **GENERAL ENGELS**
  E.A.Stephanova *Fiatı: 600.000 TL.*
- **LATİN AMERİKA SOLU KENDİNİ SORGULUYOR** *Fiatı: 1.100.000 TL.*
  Marta Harnecker

"Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım"

Güngör GENÇAY

Anıl Meriçelli ile tanışıklığım çok uzun yıllara dayanır. Bu uzun yıllar içinde, aynı heyecanla değişik bahçelerden değişik renk ve kokulu çiçekler derledi. Sonra bunları kendi ses ve sözcükleriyle Türkiye'li okurlar için dillendirdi Meriçelli. Şimdi de bu çiçeklerden büyük bir demet yapıp *Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım* diyerek bizlere sunuyor.

Çeviri şiirlerden oluşan bu kitapta, otuz şairin bir ve de birden fazla şiirleri yer alıyor.

Ahmet Necdet'in ön deyişini "Çeviri Şiir Yazınsal Bir Yaratı mıdır?" başlığı altında incelediği yazıda; şiirin başka bir dile çevrilip çevrilemeyeceği konusu irdeleniyor. Bilindiği gibi, bu konuda sanatçılar, hatta çevirmenler iki görüşte kümeleniyor. Bedrettin Cömert gibi şiirin başka bir dile çevrilemeyeceğini savunanlarla, karşı görüşte olanlar. Ahmet Necdet şiirin başka bir dile çevrilebileceği görüşünü: "çevirmen her şeyden önce bir anlam aktarıcısıdır. Bununla beraber böyle bir aktarıcılığın şiiri çevirmeye yetmeyeceği de açıktır. Anlam ve içeriği başka bir dile taşırken, bu anlam ve içeriğe sıkı sıkıya bağlı kalınması, şiir kadar, şairine duyulan saygının da bir belirtisi sayılmalıdır. Hiçbir şair, söylemediği bir sözün, kendisine aitmiş gibi bir başka dilde söylenmesine rıza göstermez, gösteremez, diyorum. Buna karşılık, bir şiirin anlamını, ona yüzde yüz bağlı kalarak bir başka dile aktarmanın şiir çevirmeye yetmeyeceğini de biliyorum. Burada karşımıza çıkan en büyük güçlük, o şiirin yapısını oluşturan öğelerin çeviri yapılacak dile nasıl aktarılacağı sorunudur. Şaire özgü deyiş, söyleyiş ve anlatış biçimini, o dile nasıl taşıyacağız?...

Çevirmenin işi, bir şiiri bir başka dilde yazmak, yeniden yaratmak mıdır?...

Kimi şair ve yazarlara göre, çevirmenin böyle bir işi, uğraşı olamaz...

Peki, nedir çevirmenin işi ve uğraşı? O, neyin nesiyle uğraşmakta, neyi kanıtlamaya çalışmaktadır?...

Şiire gönül vermiş bir kişi, Baudelaire'i anlamak için fransızca, Whitman veya Eliot'ı tanımak için İngilizce, Dante, Aligheri'ye ulaşmak için İtalyanca, Lorca ile Neruda'dan tad almak için İspanyolca, Mayakovski'nin şiir dünyasına girmek için rusca, Celan'la tanışabilmek için almanca, Mevlana veya Hafız'la buluşmak için farsça... öğrenmek zorunda mıdır? Listeyi uzatabiliriz. Yeryüzünde 6000 kadar dil ve lehçenin varlığını göz önünde tutarsak, dünya şiirine kapı açmak için, çevirenin gücüne ve işlevselliğine karşı çıkmak veya bunun gereksiz bir çaba olduğunu ileri sürmek mümkün müdür?

Kim ne derse desin, başarı derecesi tartışılabilen bir husus oluştursa da, bu satırların yazarı, şiir çevirisinin artistik bir uğraş olduğunu ve bu bakımdan da 'yaratı' ya değğin bazı özellikler taşıyabileceğini düşünmektedir. Buna güzel bir örnek olarak, Orhan Veli'nin Fransız şairi Charles Cros (1842-1888)'den dilimize çevirdiği 'Li Hareng Saur/Çiroznâme'yi ele alalım: Aslı kadar, belki aslından da güzel bir şiir çevirisidir Çiroznâme!" diyerek savunuyor.

Belki her iki görüşte olanların da savlarında haklı oldukları yanlar vardır. Ama bence çeviride çok önemli olan şeylerden biri de, şairin dünya görüşüne ters düşmeden ve söylemek istediğinden, başka bir şey söylemeden şiiri bir başka dile aktarmaktır.

Çevirinin kuru olması, bire bir anlam yüklenmesi ve benzeri yapılandırmalar çevirenin yeteneğine bağımlı olan özelliklerdir.

Anıl Meriçelli, her şeyden önce şair. O nedenle çevirilerinin özünü de şiirle yüklüyor.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan, gençlik yıllarını demiryolu işçiliği yaparak, buğday tarlalarında, mutfaklarda çalışarak geçiren Carl Sandburg'tan yaptığı "Clark Street Köprüsü" adlı şiir çevirisi

Ayakların tozu toprağı
Ve tekerleklerin tozu,
Giden insanlar ve vagonlar
Gün boyunca tekerlekler ve ayaklar.

Toz yok, vagonlar yok
Şimdi...
Yalnız yıldızlar ve puslu bir hava
Yalnız bir polis
İki kabare dansçısı,
Yine yıldızlar ve puslu bir hava.
Ayaklar ve tekerlekler yok artık,
Toz yok, vagonlar yok.
Dolarların sesi
Ve kan damlaları.

Kırılmış kalplerin sesi,
Şarkı söyleyen, şarkı söyleyen sesler
Şarkı söyleyen gümüş sesler
Yıldızlardan daha yumuşak,
Sisten daha yumuşak.
dizeleriyle bir kentin resmini çizer gibidir.

Şiirlerini çevirdiği şairlerin, yaşam öykülerini de veren Anıl Meriçelli, kendi kitabı için: "Güzel bir şiir çevirdiğim zaman, Türkiye'de hiç tanınmayan ya da çok az tanınan bir şairi Türk okurlarına sunduğum zaman yaşadığım heyecanı dostlarım iyi bilir. Ben bu heyecanı okurlarımla paylaşmak istiyorum" diyor.

İnsancıl Yayınları'nın edebiyatımıza kazandırdığı bu yapıtta hem yeni şairlerle tanışacak, hem de daha önce tanıdığınız şairlerle bir merhaba tazelemesi yapmış olacaksınız.

YABA YAYINLARI

TUNA CAD. 11/1 KIZILAY/ANKARA Yaz şma: P.K.404 Ulus (06043) Ank ra
Tel: (0312) 435 08 50-418 69 80 Tel&Fax: 316 64 00* posta çeki 083 852

DÜNYA YAZININDAN ÇEVİRİ KİTAPLAR DİZİSİ

ŞIIRLER/Baudelaire, çev: Abdullah Rıza Ergüven	.250.000
FRANSIZ ŞIIRI/ çev.haz: Abdullah Rıza Ergüven	.500.000
NEFZAVI'DEN ÖYKÜLER*	
ORTAÇAĞ OYKÜLERI /antoloji, çev.haz.: Yaşar Günenç	.250.000
DEĞIŞIM / Fransz Kafka, çev.Vedat Günyol 8.bs.	.350.000
ULYSSEES / James Joyce. çev.: Yaşar Günenç, 3.bs.	.400.000
ERZURUM YOLCULUĞU / A.Puşkin. çev.: Zeki Baştımar, 2.bs.	.350.000
DONEK /Jack London, Çev.: Ahmet Goran	.500.000
AMERIKA AMERIKA / Elia Kazan. çev.: Ozay Süsoy, (sine roman)	.450.000
EDEBIYAT KURAMI - Rus Biçimciliği/Boris Eichenbaum. çev.: Sedat Umran	.450.000
SOLGUN ATEŞ/Vladimir Nahokov. çev.: Yaşar Günenç (karşı roman)	.850.000
ETIK-Yeni Değerler ve Özgürlük/Howard Selsam. çev.: Yüksel Demirekler	.500.000
YAŞAYAN MÜMYA/Antonin Artaud, çev.: Yaşar Günenç, (seçmeler)	.350.000
TAVASIN/Hallac-ı Mansur, çev.: Yaşa Günenç (Mushaf'a Reş ekiyle)	.350.000
DE PROFUNDIS /Osca Wilde, çev.: Yaşar Günenç (Mektup Roman)	.500.000
DARBE/Edward Luttwak, çev.: Edip I.Polat, (uzman gözüyle darbeler)	.600.000
KOYLULER /Anton Çehov, çev.: Zeki Baştımar, (uzun öykü)	.500.000
KARA ILKBAHAR/Henry Miller, çev.: Yaşar Günenç, (roman) yeni çıktı	.350.000
ACI DUYGULAR /Stefan Zwcig, çev.: Z.Yamaç. H.Topuzoğlu (roman) yeni çıktı	.400.000
LE HORLA-Saplantı/Guy de Maupassant, çev.: Ceyhun Ergüven, (öykü) yeni çıktı	.550.000
CEMILE/Cengiz Aytmatov, çev.: Şerif Hulisi, (roman) yeni çıktı	.350.000

HALKBİLİM-KÜLTÜR DİZİSİ

EĞIN TÜRKÜLERI /Enver Gökçe. önsöz: Pertev Naili Boratav	.350.000
YUNUS EMRE /Abdullah Rıza Ergüven	.350.000
TÜRK HALK YAZINI/Abdullah Rıza Ergüven	.350.000
SONSUZ DEĞIŞIM-Doğa Insan, Fizik ve Doğu Düşüncesi /A.R.Ergüven	.600.000
SANAT VE EROTIZM-örneklerle/Abdullah Rıza Ergüven	.600.000
70 KUŞAĞI ŞIIRIMIZI TARTIŞIYOR/M.Y.Bilen	.500.000
YANITLARIYLA-Kültür, Ed. Söyleşileri/M.Pala (Musa Anter'le son söyleşi)	.500.000
HALKIN CONKU/Aydın Doğan, (halk ed.güldeste)	.900.000

EDEBİYAT DİZİSİ

öykü, roman, şiir

PAZAR GÜNESI/Cemil Kavukçu, (öykü)	.250.000
DENIZE KARŞI/Abdullah Rıza Ergüven, (şiir)	.250.000
HEM UZAK HEM YAKIN/Talip Apaydın (öykü)	.500.000
ILMEKLER SOKULUYOR/Aysin Uğur Kezer, (1977 Milliyet roman ödülü)	.500.000
MARPESSA /Bedii Demirseren, (öykü)	.500.000
YORGUN ÖLÜ/Habib Bektaş, (öykü)	.250.000
PUSLU HUZUN/Nadir Gezer (öykü)	.250.000
ÖLÜM BENI ÇAĞIRIYOR/Yılmaz Güney (gençlik öyküleri) 5.bs.	.350.000
KOR PENCERE/Aydın Doğan (öykü)	.350.000
UMUTLA SOYUNMAK YARINA/Mustafa Yıldız (şiir)	.350.000
ÜRKEK BIR KEKLIK/Zeki Oğuz, (öykü)	.250.000
ÇOĞALAN ADAM/Yaşar Günenç, (şiir, günlük)	.300.000

TİYATRO DİZİSİ

ÖLÜMSÜZ BAKIRELER /Pierre Bourgcade, (fotoğraflı)	.500.000
DELIOĞLAN VE DIĞERLERI /Aydın Doğan (beş oyun)	.500.000

YABA/ÇOCUK KİTAPLARI

Yeşil Balık Dizisi

TIRYAKI BABA/ Anadolu'dan Masallar/Bedii Demirseren	.350.000
GELINCIK/Uzunyayla	.250.000
KLEMENTINE TEYZENIN ARABALARI/Freidrich Feld	.400.000

Alıç Dizisi

ÇOCUKLARA ÖYKÜLER/Avrupalı Yazarlardan	.450.000
HADI BAKALIM MIGUEL/J.Krumgold (Amerika Çocuk Ed.Ödülü)	.600.000
CESUR YENI DÜNYA /Aldous Huxley	.500.000
KAÇIRILAN DOKTOR /Francine Laurent	.350.000
KANATLI ÇOCUK /Hakki Ozkan	.450.000
YALNIZ EFE /Omer Seyfettin	.400.000
BÜYÜK REIS/Raffael Ganz	.400.000
KRAL ULIS'IN SERÜVENLERI/Homeros	.500.000
SNARK'I AVLAMAK/Lewis Carroll	.350.000

Taşra isteklerimiz pasto yoluyla karşılanır. Gönderi ücretlerinin yüksekliği nedeniyle 10.000.000 Liraya kadar olan isteklerde indirim uygulanmaz. On milyon lirayı aşan isteklerde ise okurlarımıza % 20 özel indirim uygulamaktayız. Yurtdışından istekler % 30 oranında PTT ücreti eklemelidirler. İstek listenizle birlikte havale makbuzu fotokopisi ve adresinizi bildiriniz.

Saat Dokuzsıfırbeş

Üstün AKMEN

Zamanlama doğrusu yerindeydi. Atatürk dokuzu beş geçe mi öldü, daha önce mi; Samsun'a varan vapur çürük müydü, sağlam mı tartışmaları dırdırlanılırken, Nezihe Araz'ın Atatürk'ün son üç yüz gününü ve ölümünün öyküsünü anlatan "Saat DokuzSıfırBeş", "Tiyatro Bakış" tarafından sahneleniverdi.

"Sarı Zeybek" adlı begeleselden esinlenerek oluşturulan oyun, tam anlamıyla oyuncuların gelişmiş yaratıcı ruh hallerini unuttukları bir "oyun" Dolayısıyla oyuncuların, yönetmenin (Hakan ALtıner) uygulamada gösterdiği ayrıntıların "carbon copy"si olmaları da kaçınılmazdı. Usta oyncular: Haluk Kurdoğlu'da, Zafer Ergin'de, Sermin Hürmeriç'de, Tomris Oğuzalp'de, Ayberk Atilla'da ve dahi İsmail Hakkı Şen'de bağımsız bir ruh hali içinde değillerdi. Olamazlardı da.

Oyun yazarlığı kuşku yok, yazı türleri içinde pek zor olandır. Özdemir Nutku'nun dediği gibi: "Bir yapıtı okuyan bir okur dilediği gibi sayfa atlayabilir. Ama seyirci oyuncuyu dama taşı gibi istediği şekilde atlatamaz." Nutku'nun bu deyişi, tiyatro için bir özdeyiş sayılmalı. Gelgelelim, Nezihe Araz gene dramatik bir yapı kurmuş. Gene yönetmen gibi kalem kullanmış. "İyi de, Aiskhlos'tan Shakespeare'e, Aristophanes'den Molière'e, Racine'den Ibsen'e tüm büyük oyun yazarları aynı zamanda yönetmen değiller miydi?" diyecek olanlar da çıkacaktır elbette. Ama oyun yazarlığıyla yönetenin aynı kişide birleşmesindeki başarı oranının, genelde alçalan bir çizgi yönünde gerçkleştiği de pek bilinen bir gerçek değil mi? Merak bu ya, sormak gerek: Hakan Altıner neden görevini teslim etmiş yazara.

Böyle olunca "Saat DokuzSıfırBeş'" adlı "müsamere"nin salt yazar tarafından sahneye tırmandırıldığı gözlemleniyor. Ehhh... öyle olunca da, oyun duygu ve davranışlar dışındaki ruhsal süreç ve etkinlikler eyleminin iki ayrı evresinden başka bir anlam taşımamış. Taşımadığı için yaratıcı ile yorumcu arasındaki dostça savaş görünmez olmuş. O yararlı, hatta "mutlak" savaş olmayınca derinlik, ayrıntılar ve giz sinmiş, sindirilmiş. Bu yüzden de ana kural olan, tiyatronun geretirdiği niteliğe uygun yaratıcılık "müsamere" boyunca cılız bir nefesin sancısını çeker olmuş.

Figen Soysal'ın dekoru "eh" dedirten cinstendir. Atatürk'ün gerçek kimlik belgesindeki fotoğrafı neden değiştirilmiştir bilinmez, gene de iyi düşünülmüş Bihrat Mavitan rölyefi ne yazık ki oyunu tamamlayamamaktadır. Ülkenin en önemli tiyatro kostümcülerinden biri olan Hale Eren'in kostümleri bu kere ortanın üzerine çıkamamıştır. Cem İdiz'in özgün müziği, "ağıt-arya" dışında ciddi olarak güme gitmiştir. Ve görülen odur ki; Hakan Altıner, gerçekten kararsızlık içindedir. Bu da, ister istemez oyunculardaki kararsızlığa neden olmaktadır. Oyuncular oyunda mı, sahneleme anlayışında mı, ama bir yerlerde kesin eksiklik olduğunun farkındadırlar. Bu anlamda bocalama kaçınılmazdır. Ne yapmalı? Mustafa Kemal'de Kurdoğlu, Salih Bozok'ta Zafer Ergin'in aşırılığı seçmeleri bu noktada kaçınılmazdır artık. İsmet Paşa'da Ayberk Atilla, beş santim genişliğinde bir buzun üzerinde yürümektedir sanki.

Oyun, işin başında bir kişilik kazanamamıştır. Altıner, giderek bütünün devinimlerini kovuşturamaz hale gelmektedir. Oyun dakika dakika, iyiden iyiye "müsamere"leşir. Hatta Atatürk, "Odipus"laştırılır. Latife Hanım, sanki "İokaste"dir. Yazarın amacı "tragedya" yazmak ise tragedyanın özü ve trajik kavramının asıl anlamı da belirlenmemiştir. Gereksiz ton değişmeleri, tekdüzen konuşmalar birbirini izler. Sadelik yiter, gider. Örneğin üç adımda masaya varmak bağımlısı oyuncu, "ya dört adım atarsam" kokusu içinde donuklaşır. Ölüm Meleği (soprano Nüzhet Öyken) Atatürk'ün çevresinde dolaşırken, Haluk Kurdoğlu'nu ayak ucu dokunuşlarıyla ve "Ölüm Meleği"ne bakmaksızın koltukta otururken yerinde döndüren "mise en scène" anlayışı, işin çığırından çıkacağının daha oyunun başında habercisi gibidir.

Sonuç olarak denebilir ki, Hakan Altıner oyunda bir araya getirdiği usta, ama "ayrı" oyunculardan bir bütün yakalamayı amaçlamış ve doğal olarak başaramamıştır. Çünkü, ekip kurulamamıştır, yoktur. Yazarın belgesele sarılışının yörüngesi de olmadığından yorumda da birleşilememektedir.

Kısacası; söylemesi acı, ama "**Saat DokuzSıfırBeş**"den geriye, ne "O"nu insan kılan duygularından, ne düş kırıklıklarından, ne kendini yalnız duyumsamasından, ne de "Büyük Proje"den pek bir şey kalmamaktadır.

Bir Kentin Yaş Günü

Murat TUNCEL

Bir insanın yaş gününde söylenilen yalın ve içtenlikli bir tümce, 'yaş günün kutlu olsun' tümcesi. Dört sözcükten oluşan bu tümceyi söylemekle insan görevini kolaylıkla yerine getirebiliyor. Fakat Türkçe olarak bu tümceyi bir şehrin kuruluş yıldönümü için söylediğimiz zaman anlatmak istediğimizi tam olarak anlatamıyoruz. O duygularımızı anlatamamının sıkıntıları da içimizde bir burukluk yaratıyor. Ama Hollandalılar bunu Hollandaca'da rahatlıkla kullanabiliyorlar. Hollandacanın bu kolaylığından yola çıkarak gelecek yıl 750. Yaş günü kutlanacak olan Den Haag (Lahey) kentini biraz tanıtmak istiyorum.

Bugün bizim Lahey olarak adlandırdığımız kentin yerinde 13. Yüzyıla kadar sadece otlaklar ve sazlıklar varmış. 13. yüzyılın ortalarında çevre köylerden varlıklı olanlar bu hayvan otlağı olarak kullanılan araziye ilk avlu (hof)ları yaptırmışlar. Bu avlular sadece otlakta otlayan hayvanların gece kaldığı avlularmış. Aslında bunlar avlu biçimindeki ağıllarmış. Yüzyıllar boyunca sazlıklar arasına yeni avlular yapılmış ama 15. Yüzyılın başlarına kadar gerçek bir yerleşim yeri olmamış. 15. Yüzyılın ilk yarısında bu birbirine uzak avluların yanına tek tük evler yapılmış. 15. Yüzyılın sonlarına doğru ilk yapılan avluyu ve o çevredeki araziyi Hollanda Birliği'nin kurucuları olan Oranye ailesi almış. İlk yapılan ev daha da modernleştirilmiş. Hollanda Birliği'nin kurucusu sayılan Willem van Oranje 16. Yüzyılda ilk birlik çalışmalarını burada yapmış. İlk birlik toplantılarını burada gerçekleştirmiş ve ilk meclis burada toplanmış. Bugün Hollanda Parlamento binasının bulunduğu Binnenhof (iç avlu) kentin ilk yerleşim alanı. Daha sonra o zamanlar kurulan meclisin Başkanı Mauritz'de Binnenhof'un yanıbaşına bir ev yaptırmış. Evler kanallarla çevrilerek güvenlikleri sağlanmış. 16. Yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi merkez olan Lahey hızla gelişerek yeni kurulan ülkenin birçok yönden merkezi olmuş. Ülke Goudeneeuw (Altın Çağ)ını yaşamış. Romalıların açtığı kanallarla başka yerleşim yerlerine de bağlı olan Den Haag, bugün Hollanda'nın resmi olmayan başkentdir. Resmi başkent Amsterdam olmasına karşın, 2. meclis, bakanlıklar ve hükümet çalışmalarını Lahey'de yürütmektedir.

Hollanda'nın dördüncü büyük kenti sayılan Den Haag'ın nüfusu 600 bin kadardır. 600 bin insanın yararlanabileceği parkları, kütüphaneleri ve diğer sosyal tesisleri vardır. Kentin bir başından öte başına otobüsle yarım saatte gidilir. Duraklarda en fazla on dakika beklenir. Kent karayolu, demir yolu ve deniz yolu ile dünyanın bütün kentlerine bağlıdır. Her yarım saatte bir dünyanın herhangi bir kentine doğru yolculuğa çıkabilirsiniz bu kentten.

İki yıl önce kentin 750. yaş gününü kutlamak için hazırlıklar başlatıldı. İlk olarak bir komite kuruldu. Bu komite bir vakıf olarak çalışmaya başladı. Bağımsız bir vakıf olarak. Fakat belediye büyük bir bütçe ile vakfa destek verirken hükümet de gereken ilgiyi göstererek kentin yaş gününün en iyi şekilde kutlanmasına destek oluyor. Fakat kimse vakfın işlerine karışmıyor. Bunun yanında çeşitli kuruluşlar da vakfın çalışmalarını destekliyor. Vakıf da düzenli olarak yayınladığı dergi ve gazetesiyle sık sırk yapılan işleri ve harcamaları belirten dökümanları kamu oyunun bilgisine sunuyor. Bu kamuoyu isteğiyle değil görev bilinciyle yapılıyor.

Kurulan vakıf, kentteki sanatçılarla bütünlük içinde çalışıyor. Sanatçıların kente katkılarını bir bir sergiliyor. Kentin çeşitli mahallelerinin sokakları ülkenin kültürel yaşamına katkıda bulunan sanatçıların adını almış. Vakıf sanatçıların adını alan bu sokakları o sanatçının katkılarıyla düzenliyor. Alanlara sanatçıların heykellerini yerleştirirken sanatçıların yapıtlarıyla da sokakları süslüyor. Müzik konserleri birbirini izliyor. Yazında kentin figürleri aranıyor. Sokak ressamları sokakları cıvıl cıvıl yapıyorlar. Arşivler altüst edilerek kentin tarihçesine ait bilgi ve belgeler müzelerde sergileniyor. Kent için konferansların düzenlenmesi işi şimdiden programlandı. Doğrusu gelecek yıl Den Haag daha da şenlenecek.

Biraz sonra evimden çıkacağım. Kentin tarihçesini içeren resimlerin konulduğu müzeye gidip, kentin eski görüntülerini inceleyeceğim. En çok ilgimi çeken de bugün meclis binasının bulunduğu yerdeki Ridderzaal (Şovelyeler Salonu)'ın tarihsel gelişimi. Küçücük bir evin çevresinde inşa edilen bu kocaman ve kocaman olduğu kadar da çekici olan bu binanın ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığını öğrenmek istiyorum.

Günler/Dergiler/Kitaplar

Ruşen HAKKI

MÜŞTAK ERENUS

(23 Kasım 1997 Pazar)

Suna Aras, yirmi gün kadar önce beni telefonla arayarak, "BEKSAV'da Müştak Erenus'un 55. sanat yılını kutlayacağız, sizi de aramızda görmek istiyoruz" demişti.

Biraz erken ulaştım Kadıköy'e; şöyle bir dolaşıp, tarif üzerine BEKSAV'ı buldum... *Suna Aras*'ın odasında kimler yoktu ki... Zihni Anadol, *Güngör Gençay, Anıl Meriçelli, Hüseyin Topçugil, Mustafa Köz, Tekin Gönenç, İsmet Alıcı*...

Cengiz Gündoğdu'yu sordum, "Karşı odada estetik dersi veriyor" dediler... *Cengiz Gündoğdu*'yu bir "öğretmen" kimliğiyle ilk kez görüyordum. Daha mı ciddiydi ne...

Binanın en alt katında bulunan salona inerken, İsmet Kemal Karadayı ile *Yılmaz Elmas*'ın da geldiğini söylediler. "Yılmaz Elmas'ı merak etmiştim!" dedi Berrin Taş. Sonradan öğrendik, *Yılmaz Elmas* binayı zor bulmuş...

Müştak Erenus için düzenlenen günün sunuculuğunu Suna Aras yaptı. 82 yıllık ömrünün 55 yılını sanata, daha çok da şiire adayan Müştak Erenus'u dinledik. Sonra dostları da Erenus'la ortak anılarını anlattılar, şiirler okudular, ama Müştak Erenus gibi ezberden değil; kağıttan, kitaptan...

Müştak Erenus'la öyle uzun boylu bir arkadaşlığımız olmadı, ama onu gene de bir eski dost olarak belledim. Onunla hangi tarihte ve nerede ilk kez karşılaştık, bilmiyorum. Onunla biri, bir saatlik, öbürü tam gün bir arkadaşlığım oldu. İlki Sıraselviler'deki Ayla Apartmanı'ndaki dairesinde geçti. Duvarları resimli, şiirli bir odada çay içip sohbet etmiştik...

Daha sonra İzmit'teki bir köyde, Eczacı Oralp Basım'ın İbrikdere'deki o meşhur domuz çiftliğinde, İstanbul'dan, Ankara'dan gelen yazar ve sanatçılarla birlikte olmuştuk. Konukların çoğu, Aydınlar Dilekçesi Davası'nda yargılanan kişilerdi... Bugünün hikayesini, dileyen, "Bir Şafaktan Bir Şafağa" adlı kitabımda bulabilir...

Müştak Erenus'a bakıyorum. Sahnede, Suna Aras'ın yanında, yüzüne yerleşik çocuk gülüşüyle oturuyor. Ne ki, *Müştak Erenus,* söverken de bir güzel insan...

GÜNGÖR GENÇAY

(25 Kasım, Salı)

Sabahın dokuzunda gazetede *Suat Özdemir*'le birlikte *Güngör Gençay*'ı bekliyoruz. Gelince, hep birlikte Derince'de Tıp Fakültesi Hastanesi'ne gidip, *Nejat Gacar*', "Biz geldik arkadaş" diyeceğiz, o da bizi Tıp Fakültesi eski Dekanı *Prof. Dr. Baki Komşuoğlu*'na teslim edecek. Güngör de benim gibi kalp hastası...

Hastanedeyiz. Bizi bekleyen Nejat Hoca derse gireceği için, bizi asistan *Dr. Sıtkı Özdemirci*'ye teslim etti, o da bizi Baki Hoca'ya götürdü... Güngör Gençay'ın kalp elektrosu çekiliyor, ama ortaya karalanmış kağıtlar çıkıyor, o kadar... Bir, iki, üç... "Güngör, fazla kağıt harcıyorsun, makine iflas edecek" diyorum, ama gülümseyip gülümsemediğini göremiyorum. Çünkü o muhteşem göbeği yüzünü görmeme engel oluyor... Sonunda elektrosu çekiliyor... Aynı işlemden *Suat Özdemir*'le ben de geçiyorum... İş kalıyor Baki Hoca'ya... Sonuçta Güngör Gençay'a ilaçlar yazılıyor, nelere dikat edeceği anlatılıyor. Ben de bir değişiklik yok, önceden verilen ilaçlara devam edeceğim. Suat Özdemir'in kalbi iyi; ama onda, bizde olmayan damar sertliği bulunuyor. Ama dert değilmiş, damarın serti iyi olurmuş!

Hastaneden ayrılıp İzmit'e geldiğimizde, soluğu Adalı'da alıyoruz. *Güngör*'le ben, *Nejat*'la *Suat* karşılıklı oturuyoruz ve az sonra da *Ruhan Odabaş* geliyor. Bir güzel içip söyleşiyoruz... *Güngör Gençay,* bundan sonra daha ölçülü rakı içip kilo vermeye çalışacak...

DÜŞÜNCE TARİHİ

(4 Aralık, Perşembe)

Üç gündür masamın üzerinde duran, tuğladan daha kalın bir kitaba bakıyorum... Kaldırıp bir kenara bırakamıyorum. Çünkü bir albenisi var... "beni hemen okumasan da, hiç olmazsa bak; evir çevir beni" diyor

sanki... Kitabı evirip çevirirken, ön ve arka kapaktaki insanlarla bakışıyoruz...

Kim bu insanlar?

İçlerinden yalnızca birini, arka kapakta, kollarını kavuşturmuş, bir yerlere bakan *Afşar Timuçin*'i tanıyorum. Çünkü o benim arkadaşım... öbür insanlar da *Afşar Timuçin*'in arkadaşları olmalı...

"Kim bu adamlar?" diye soruyorum Afşar Timuçin'e.

"Kitabın arkasında Başlıca Kişi Adları Dizini var. Oraya bak; 1310 düşünür ve sanatçı göreceksin. Senin sorduğun, o insanlardan sadece birkaçıdır" diyor.

Bunca insan... Aklım karışıyor... Hızlı bir tren geçiyor sanki önümden... Yolculardan çok azını tanır gibi oluyorum... İşte; *Aristoteles, Bacon, Balzac, Byron, Camus, Dante, Darwin, Descartes, Galilei, Gide, Goethe, Hammurabi, Hegel, Herakleitos, Homeros, Kant, Marx, Montaigne, Montesquieu, Nietzsche, Pascal, Platon, Rousseau, Sartre, Spinoza, Tolstoy, Voltaire, Zerdüşt, Zeus, Zola*...

Tren geçip gittikten sonra yeniden kitaba bakıyorum. Yukarıdan aşağıya şöyle: Afşar Timuçin/Düşünce Tarihi/Genişletilmiş 2. Baskı/ İnsancıl Yayınları.

Düşünce Tarihi, 800 sayfalık bir kitap. *Cengiz Gündoğdu*, kitabın başında yer alan "insana" başlıklı yazısında kitabı tanıtırken, bir yerlerde şöyle diyor:

"Doğal insanın hiç kimseye borcu yoktur. Kültürleşmiş.. insanileşmiş insanın, insanlığa karşı borcu vardır.

Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi adlı eserinde, insanın, kültürleşme, insanileşme mücadelesini anlatıyor. kime, ne kadar borcumuz var, bunu eleştirel bir bilinçle irdeliyor.... didikliyor.

Sen bu eserden yalnız bilgi almayacaksın. Sen, bu eserle, insani süreçleri eleştirel bir bilinçle kavrayacaksın, egemen sınıfın kavramlarından kopacaksın, kendi bilincini edineceksin.

Kendini dönüştüreceksin. Bu dünyanın insani bir anlamı olmalı diyeceksin...

Düşünce Tarihi, insani bir dünya özlemiyle yaşayan trajik insanındır.

Bu kitap senindir.

Afşar Timuçin, lüks salonların değil, sokakların düşünürüdür. Sokaklardan gelen insan seli, kasırganın sesidir. Bu ses insani birikimle berkitilmelidir.

Düşünce Tarihi, insani mücadele yolunda yürüyen insan için bir ışıldaktır..."

Afşar Timuçin'e, elimiz böyle bir ışıldak verdiği için binlerce teşekkür. Yaşadığı sürece, hiçbir an yüreğinden sevgi, beyninden ışık eksik olmasın.

Saygıyla, sevgiyle Afşar Timuçin.

FAYTON'DAN ÖYKÜ GÜNLERİ

(30 Aralık Salı)

İzmit'te yayımlanan Fayton dergisince düzenlenen ve KBT O da Tiyatrosu'nda gerçekleşen "I. Fayton Öykü Günleri", Sabahattin Ali'"ye ayrılmıştı. 26 Aralık Cuma günü öğle üzeri başlayan Öykü Günleri, 28 Aralık Pazar akşamı sona erdi.

Açılışa *Filiz Ali* de katıldı. Kokteylden sonra başlayan günde, önce, *Salim Şengil* ile Nezihe Meriç'e "Onur Plaketi" verildi. Daha sonra Adnan Özyalçıner "Sabahattin Ali'nin Öykücülüğü", *Sennur Sezer* "Sabahattin Ali'nin kadınları" üstüne konuştu... Bir aradan sonra, İzmir'den gelen ve konuşması sırasında "doçent" olduğunu belirten *A. Didem Uslu*'dan "Öykü serüvenini dinledik.

İkinci gün *Adnan Özyalçıner*'e "Onur Plaketi" verildi. *Feridun Andaç* "Cumhuriyetten Günümüze öykücülüğümüzde Sabahattin Ali Çizgisi"ni anlattı... Daha sonra *Özcan Karabulut*'tan "Öykü Serüveni"ni dinledik... Ankara'dan gelen *Özcan Karabulut*, akşam yemeğinden sonra Ankara'ya gitti. *Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner* ve *A.Didem Uslu* ise üç gün Faytoncular'ın konuğu oldular... "Fayton" demişken, yazar konukların, İzmit'te kalan tek fayton ile gezmeleri de bir başka güzellikti...

Üçüncü gün *Vüs'at O. Bener*'e "Onur Plaketi" verildi. Hem de *Faytoncu Şefik* tarafından. Diyebilirim ki, Öykü Günleri'nin en güzel, en keyifli ve en anlamlı dakikaları o an yaşandı. Hemen şunu da belirteyim; *Faytoncu Şefik*, Fayton dergisinin tek "Onur Kurulu" üyesidir.. Onur Plaketi takdiminden sonra *Necati Mert* ile *Fahrettin Demir*, "Sabahattin Ali'yi Yeniden Okumak" üstüne konuştular. Daha sonra Mehmet Zaman Saçlıoğlu'ndan "Öykü Serüveni"ni dinledik.

Öykü Günleri, güne katılan konuk yazarlarla İzmitli yazarları yakınlaştırması bakımından da önem kazandı. Son gün aramızda Mehmet *Güler* ile *Çiğdem Sezer*'i görmek de bizleri sevindirdi... Başta *Kadir Yüksel, Murat Kurt, Tülin Er, Sinan Köseoğlu, Elif Gürbüz, Bora Erdağı* ve *Süleyman Müfit* olmak üzere bütün Faytoncular'ı kutluyorum...

Not: Yazışma adresim/Kozluk Mah.
Ruşen Hakkı Cad.
No: 20/9 41200 İzmit

İnsancıl Neden Şiir Yıllığı'na Giremez

Yeni Mahmut D.GÖSTEREN

İnsancıl dergisi yazar ve şairlerinin, yıllardır kötücül duygu ve düşüncelerle bir bardak suda kopardıkları bir fırtına var. *İnsancıl*'da yayınlanan şiirleri, Sayın Mehmet H.Doğan, büyük bir özenle hazırladığı şiir yıllıklarına almıyormuş. Bir barda suda, kötücül duygularla yaratılan bu fırtınanın, mutlaka teşhis ve mahkum edilmesi inancıyla bu yazıyı kaleme alıyorum. Sorunun temeline girmeden önce şunu belirtmekte yarar görüyorum ki, *İnsancıl* yazar ve şairlerinin, Yeni Dünya Düzeni'nin mantığına ters işleyen mantık ve düşüncelerini değiştirmeleri şart ve gereklidir. *İnsancıl* yazar ve şairlerinin anlamadıkları şudur ki, Sayın Mehmet H.Doğan, bir şiirin kalitesini, o şiiri uzaktan görünce bile anlar. Bir şiirin trigonometrisini, kare kökünü, uzaktan görünce bile anlayacak bir dehaya doğuştan sahiptir sayın Mehmet H.Doğan. Elbette burda Sayın Mehmet H.Doğan'ın, şiirleri değerlendirmeden, şiirin trigonometrisini, karekökünü çıkarmadan o şiiri yıllığa aldığını söylemek gibi haddimi ve bilgimi aşan bir şey söylemiş olmuyorum.

Söylediğim gibi ve Sayın İhsan Üren'in buyurduğu gibi, şiirin kalitesini anlama yetisi, Sayın Mehmet H.Doğan'a doğuştan verilmiş dehasal bir yetenektir. Bunu inkar edip, kerberosluk yapmanın âlemi yok.

Sayın Cengiz Gündoğdu, bağırıp duruyor. Sayın Mehmet H.Doğan, şiir yıllığına *İnsancıl*'da yayınlanan şiirleri neden almıyormuş. *İnsancıl* sekiz yıldır çıkan bir dergiymiş.

İnsancıl'ın sekiz yıldır çıkması, *İnsancıl*'ın şiir yıllığına alınmasını gerektirmez. Böyle olmuş olsaydı şiirleri, binlerce yıl önce yayınlanmış Hersiodos'in şiirlerinin her yıllığa alınması gerekir gibi bir mantık çıkar ki, bu mantık sakattır.

Sayın Gündoğdu'nun mantığının sakat bir mantık olduğunu açık seçik gösterip, Sayın Gündoğdu'ya gol attıktan sonra, Sayın Mehmet H.Doğan'ın yıllıklarına neden *İnsancıl*'da yayınlanan şiirler alınmıyor sorununa gelelim. Ancak bu soruna girmeden önce Sayın İhsan Üren'den lütfen bir ricam olacak. Sayın İhsan Üren, sayın Gündoğdu'ya attıkları bir golden söz ediyor yazılarında. Ne yazık, ben bu golü kaçırdım. Sayın İhsan Üren, bu golü nasıl attı acaba.

- Kornerden mi?
- Penaltından mı?
  18'den mi?
- 18 dışından mı?
- Sayın Gündoğdu'yu sağa yatırıp soldan mı, yoksa sola yatırıp sağdan mı?
- Bacak arasından mı?
- Üst sağ veya üst sol köşeden mi, yoksa alt sağ veya alt soldan mı?

Bize bu golü ve golü yedikten sonra sayın Gündoğdu'nun suratının şeklini anlatırsa pek memnun kalırız. Ama şunu da notlamadan geçmemem gerekir ki, sayın Üren, anlaşılması son derece zor bir durumu Gündoğdu'nun kerberosluğunu dehasal bir benzetmeyle açık seçik anlarak edebiyatımızın boyutunu genişletmiştir.

Gelelim sayın Mehmet H.Doğan'ın hazırladığı yıllıklara *İnsancıl*'dan şiir alınmamasına... Örnek olsun diye sayın Berrin Taş'ın şiirlerini ele alacağım. Öncelikle şunu en baştan altını çize çize belirtmek de yarar vardır ki, sayın Berrin Taş, herhangi bir kurumdan ödül almamış. İşte burda önümüze bir sorun çıkıyor. Bizler, neye dayanarak veya hangi referansla sayın Berrin Taş'a şair diyeceğiz.

Hanımın biri kalkıyor, ben şairim diyor. Soruyorum. Neye dayanarak "Ben şairim" diyorsunuz sayın Berrin Taş.

Referansınız ne?

Birincilik ödülün yok, ikincilik ödülün yok, üçüncülük ödülün yok, mansiyonun yok, övgüye değerin yok.

Sayın hanım, sayın hanım, bu ülkede, saç kesmek için ve de bıyık düzeltmek için Umum Berberler Federasyon'nudan belge almak gerekir. Belgen yoksa saç kesemezsin ve de bıyık düzeltemezsin.

Sayın hanım, senin şair olduğunu gösterir bir belgen var mı?

Bu yazıyı yazmadan önce, şair olduğunu savlayan sayın Berrin Taş'a, bütün olasılıkları dışlayacak bir biçimde sordum.

- Belgeniz var mı? dedim.

Sayın hanım, beni maliyeden geldi sanıp, vergi levhasını gösterdi.

- Hayır hanımefendi dedim, vergi levhası beni ilgilendirmez. Vergi levhanız ve verginizi ödemeniz, kazancınızın kutsal olup olmadığını gösterir. Ama bu, yani verginizin kutsal olup olmaması sizin şair olmanızı gerektirmez.

Sayın Berrin Taş,

- Zaten ben bu işlerden bıktım. Siz nasıl belge istiyorsunuz, yoksa yeni bir vergi türü mü icat edildi dedi ve devam etti, ben şiir yazmak istiyorum.

Ben de kendisine,

- Ben de onu soruyorum. Şiir yazabilmeniz için belgeniz var mı?

Sayın hanımın böyle bir belgeden haberi yokmuş. Düşünün, bu hanım, şunca zamandır şiir yazıyor, şiir kitapları çıkarıyor, ama belgesi yok. Böyle bir ülkeyi elbette AB'ye almazlar.

- Peki, siz dedim, onca şairin, belge almak için ödülden ödüle koşturup durduklarını, bu vadide verilen saygıdeğer emekleri bilmiyor musunuz?

Sayın Berrin Taş,

- Ben, dedi sanatta bu tür işlere karşıyım. Ve son bir umutla,

- Sizin yazarlık belgeniz var mı? dedi ve böylece beni mandepsiye bastırdığını zannetti.

Hemen çantamı açıp, belgemi gösterdim. Sayın Berrin Taş, belgemi yüksek sesle okudu, "İnce Kabuklu Kabak Festivali'nde yazarlık alanında işbu mansiyon verilmiştir. İnce Kabuklu Kabak Festivali Düzenleme Komitesi."

Sayın Berrin Taş, kapu gibi bu belge karşısında susmak ve yutkunmak zorunda kaldı.

Belgesizliğine karşın yine de şu hanımın şiirlerini bir inceleyim dedim. Tabii bunun, sayın Mehmet H.Doğan'ın şairlere haksızlık yaptığı gibi kötücül ve çürük bir dogmatizmden ve kariyerizmden kaynaklanmadığını özellikle belirtmek isterim.

Sayın Berrin Taş'ın şiirlerinin önce trigonometrisini çıkarmaya çalıştım. Çok uğraştım. Bu sayın hanımın şiirinin trigonometrisi yok.

Olabilir.

Herkes yüce ve ölümsüz sayın Enis Batur gibi şiir yazamayabilir ve kuşkusuz yazamaz. Döngüselliğin kırılganlığında art zamanlı eşsürenleri fenomolojik alt anlamlardan yan ve üst anlamlara çıkarken yükselmek ve bunun imsel göstergesinde postimajiasyon tekelinde evrensel empaslara varmak her babayiğidin işi değildir. Bu gerçeğin ışığında, sayın Berrin Taş'ın şiirlerinin karekökünü aradım.

Hayret ve dehşetle gördüm ki, bu sayın hanımın şiirlerinin karekökü de yok.

Ben yine son bir umutla sayın Berrin Taş'ın şiirlerini bölmeye, çarpmaya, çıkarmaya, toplamaya çalıştım.

Sayın hanımın şiirlerinde hiçbiri yok. Bu örnekten yola çıkarak şunu rahatlıkla ve her an ispata hazır bir şekilde söyleyebilirim ki, *İnsancıl*'da yayınlanan hiçbir şiirin trigonometrisi yok, karekökü yok, hiçbir şiir, hiçbir ama en basit bir matematiksel işleme bile uymuyor.

İşte bunun sonucu, *İnsancıl*'da yayınlanan şiirleri, sayın Mehmet H.Doğan, çok haklı olarak şiir yıllıklarına almıyor ve almaz ve almayacaktır.

Yazımı bitirmeden önce sayın Mehmet Aydın'a bir çift sözüm var. Sayın Mehmet Aydın'ı şahsen tanımıyorum. Ama yazısından çıkardığıma göre, içi fesat dolu, her dakika iyi bir eseri, iyi bir işi nasıl kötülerim diye düşünen, güzel ülkemizin geri kalmasına sebep olanlardan bir kötücül kişi. İçi o kadar fesat dolu, düşünceleri o kadar kötücülük ki, bu yurdun yetiştirdiği en değerli insanlardan biri olan ve eli öpülesi sayın Mehmet H.Doğan'ın eserine dil uzatmaktan geri kalmıyor.

Ey kötücül kişi, ey fesat dolu varlık, siz o yazıyı edebiyatımızın Kerberos'u olan Gündoğdu'dan iki paket 2000 cigarası almak için yazmadınız mı?

Hayır demeden önce düşünün. Buna dair belge var elimde.

Bu belgeyi ortaya çıkarırsam, edebiyat dünyası allak bullak olur. Edebiyatımız üniter bir edebiyattır. Senin edebiyatımızı bölmeye ve parçalamaya gücün yetmeyecektir. Sen edebiyatımızın üniter yapısını parçalamak isteyen kötücül bir bölücüsün. Bunun belgesi bende saklı.

Ey kötücül kişi, ey fesat dolu Mehmet Aydın sana son kez sesleniyorum.

Sus ve otur.

Yoksa kapu gibi belgeyle seni susturmayı ve oturtmayı bilirim.

Ey kötücül kişi, sorun ekonomiktir. O saydığın kişilerden birer şiir alınsa, Şiir Yıllığı kaç sayfa olur, biliyor musun.

Masum insanları kışkırtma. Edebiyatımızın üniter yapısını parçalama gayretlerinden vazgeç. Üç yanı denizle çevrili bu vatan sen gibi kişilerden utanıyor.

Bu yazımı, sayın ve değerli Mehmet H.Doğan'a adadığım bir şiirle bitiriyorm.

Yılsal tepinti
Karesel üçgen
Yırtıksal kilink

Tipi tipi mi

Potursal yonga
Sırıksal tarih
Timol 0.000 2

Tipi tipi mi.

sen kabuğu düşmüş bir iz tenimde
(senin yerinde ben olsaydım)

kapıdan çıkıyorum sararmış ahşap kapıdan-
anılarım iniltili bir hoşçakal bana
ve her sabah kapıyı çekip giderken
- o kararmış ahşap kapıyı -
onlar odalarımda, sofamda, camlarda
hummalı bir voltaya çıkıyorlar
elbiselerimi deniyorlar, daktilomu, ayakkabılarımı
kapının kilidinde dönecek anahtarın
tıkırtısına yatırıyorlar kulaklarını
-öylece bekliyorlar-

ben mayalanmış yanlızlıklarla dönüyorum
buruşmuş belleğimde solan günlerle
yırtılmış bir mektupla dönüyorum
dişlerimin siniruçlarına basarak adımlıyorum geceleri
içim yüreğime değirmen, içim ellerimi öğüten
içim kıyısı olmayan ütopyalarda eskiyen kayıp ilanı
kumrular yalnız kalınca ne yaparlar bilmiyorum

karşı duvara fırlatıyorum hediyesi lila vazoyu
çiçekler çırpınan mercan sürüsü parkelerde
erguvanlara koşmalı, hisar güzeldir şimdi
belki kucaklar gibi bakan o kızı da ararım

kapıdan çıkıyorum kararmış ahşap kapıdan
hayat tatlı bir merhaba bana
hayat sevinçlerimi çekiçleyen onarma duygusu
sen kabuğu düşmüş bir iz tenimde
sen yanlışlıkla saptığım eski bir sokak
sen kararmış konak
içindeki iniltilerimle ateşe veriyorum

Aydın ÖZTÜRK

Nejat Elibol, "*Sanat, doğrudan insanla ilgilidir.*"

Bedrettin AYKIN

-Sevgili Nejat Elibol, sen işçi kökenli bir yazarsın. "Direnen Haliç" ve "Yıkık Evde Düş" adlı iki romanın var. Buradan yola çıkarak "İşçi Ve Sanat" daha özelde "İşçi Ve Edebiyat" üzerine neler düşündüğünü öğrenelim.

-Uzun bir işçilik hayatım oldu. Edebiyatla ilgim ise çocukluğuma, harçlıklarımı biriktirerek aldığım masal kitaplarının dünyasına daldığım günlere kadar uzanıyor. Polisiye romanlardan Jules Verne'in romanlarına, Pardayanlar'dan klasiklere kadar süren; Jack London'la, Gorki ile, Ehrenburg ve Cengiz Aytmatov'la zenginleşen koca bir dönemi kapsıyor ve bugünlere geliyor. İşçi ve sanat derken, sanatın insanın düşünce dünyasını zenginleştireceğini, onu güzel olanla tanıştıracağını, özgürlüğümüzü onda tadabileceğimizi düşünüyorum. Sanat doğrudan insanla ilgilidir. Örgütlü yapısıyla insanca bir yaşam için mücadele eden işçi sınıfı sanatla tanışmak, edebiyatla tanışmak zorundadır. Bunu işçi sınıfının sanatı, işçi sınıfının edebiyatı biçiminde koymak istemiyorum. Çünkü sanat sınırlandırılamaz. Edebiyat işçi sınıfının sorunlarına eğilebilir, onun yaşamından kesitler verebilir. Sonuçta konusu işçiler olan edebi bir eserdir ortaya konan. *Direnen Haliç*, direnen işçilerin öyküsüydü. Yaşamımın önemli bir yanıydı. Onu yazarken işçi sınıfının romanı nasıl olmalı diye düşünmedim. Asıl sorunum, mücadele eden insanın yaşamıydı. İşçi kökenli olmam elbette yazdığım romanların konusunu etkiliyor ama sonuçta, yazdığın anda işçi yazar değil, yazarsın. Yazdığın romansa, romanın gerekleri neyi gerektiriyorsa estetik açıdan, biçimsel açıdan, dil açısından hepsini yerine getirmek zorundasın. Bu anlamda *Direnen Haliç*'te direnen işçilerin mücadelesini, yaşadıklarımı tüm sıcaklığıyla vermeye çalıştımsa da dil açısından, biçim açısından önemli eksiklerim oldu. Tabii ki ben işçiyim, akademik bir eğitimim olmadı, üretimde bulunmam günümün önemli bir bölümünü aldı. Daha yetkin eserler vermemin, kendimi geliştireceğim bir süreç sonunda mümkün olacağını düşünüyorum. Direnen Haliç bittiğinde ben onun üstünde ikinci defa çalışacak sabrı gösteremedim. Sonraki romanım "Yıkık Evde Düş için aynı şeyi söyleyemem. Onun üstünde ikinci defa çalıştım. Direnen Haliç bittiği zaman, mükemmel bir roman yazdığımı sanıyordum. Roman kendi dışıma taşınca, başkaları değerlendirmeye başlayınca; ancak o zaman görebildim eksiklerimi. Şimdi elimde /en son yazdığım romanın müsvetteleri var ve ben onları üç defa yazdım. Yine de *Direnen Haliç*'e fazla haksızlık etmek istemiyorum. *Direnen Haliç* zengin gözlemlerle doludur. Korkuları, kahramanlıkları, sıcak duyguları, yaşadıkları mücadelelerin zorlukları onların içinden anlatılır.

-Gerek Direnen Haliç gerekse Yıkık Evde Düş'te olaylar, olayların kurgusu, toplumcu gerçekçi bir sanat bakışından yola çıkmış. İşçi sınıfının yazarı için bir bakıma kaçınılmaz olan bu durum için neler söylemek istersin? İşçi sınıfının romanı nasıl olmalı- İşçi kökenli bir yazar olarak sen neleri kaygı ediniyorsun romanında?

-İşçi sınıfının romanı nasıl olmalı diye hiç kafa yormadım. Ama işçilerin mücadelelerini, o deneyimleri, yaşananları, acıları, diğer insanlara anlatmak; sömürüye, hayatın içinde olduğu kadar yazdıklarımla da karşı çıkmak gibi bir kaygım oldu. Bütün bunları yapmak için de, gerçeği olduğu gibi aktarmak yeterliydi. Düşsel bir anlatım da kullansam, gerçeği dile getirmek gibi bir kaygım var benim. Evet toplumcuyum. Bir o kadar da bireyin özgürlüğünü savunuyorum. Bunun ikisini birleştirmek önemli. Bireyin topluma uyması sürü psikolojisine dönüşmemeli. Böylesi bir bağlılık dinlerde vardır; faşizmde de var. Sonunda birileri çıkar, toplum çıkarı budur der; oysa koyduğu doğru kendi doğrusudur ve seni toplum düşmanı ilan eder. Bireylerin korunduğu bir toplum düzeni, ancak sosyalist demokrasilerde, insanların bilinçli bir şekilde denetleyebildiği katılımcı bir sistemde gerçekleştirilebilir. İnsanı yazarken onu

toplumdan soyutlayamam, bazen de bir birey koca bir toplumdur.

-Direnen Haliç'te işçi sınıfının eğitim, bilinçlenme, örgütlenme sorunlarına geniş yer veriyorsun. Mevcut iktidarlar tarafından toplumu ve doayısıyla işçi sınıfını okumaktan caydırıcı her türlü nedenin bulunduğu günümüz Türkiye'sinde, işçi sınıfının ideolojik, politik, sanatsal ve kültürel açığını kapatabilmesi için ne yapması gerekiyor?

-Direnen Haliç'te işçilerin bilinçlenme ve örgütlenme sorunlarına önemli ölçüde yer verdim. İkisi de birbirini tamamlayan, birbirinin önünü açan unsurlar. Bunların ikisi olmadan, ezilenlerin gerçekten kurtulacaklarına inanmıyorum. Bugün işçiler yeterli öçüde kitap okumuyor; hoş, toplumumuzun diğer kesimleri için de söylenebilir bu. İşçi sınıfının örgütlerinin işçilerin sanatsal ve kültürel açığını kapatmaları için çaba harcaması gerekiyor.

-Romanında çizdiğin aydın tipi, stajiyer mühendis Yücel'i tanıtırken, bütün düşlerinin bir işçi hareketi örgütlemek olduğunu söylediğin halde, direniş hareketi içinde onu neden bir yere koymadın? İşçi-aydın ilişkisine nasıl bakıyorsun?

-Direnen Haliç'te aydınlarla işçilerin ilişkisini yeterince anlatamadım. 1980 öncesi aydınlarla işçiler arasında bir köprü vardı. Aydınlar işçi hareketine bir dinamizm kazandırıyordu. Sonra aydınlar işçi hareketinden önemli ölçüde koptu. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çöküşü bunu hızlandırdı. Romanda Mühendis Yücel'i anlatırken bir aydın tipi çizmek değildi amacım. Romanda aydın-işçi ilişkisi çok daha derinlemesine işlenebilirdi. İşçi sınıfı olarak biz de aydınlarla bağımızı geliştirmek zorundayız. Ondan da öte, kendimiz aydın olmak durumundayız.

-Direnen Haliç'in, yaşanmışlıktan kaynaklanan bir rahatlıkla, sizi romanın kurgusal sorunlarıyla pek fazla uğraştırmadığını söyleyebilir miyiz? Yazarken biçim, kurgu gibi yapısal estetik kaygılar taşıyor musun?

-Evet, Direnen Haliç'i yaşanmışlıktan kaynaklanan bir rahatlıkla yazdım ben. Biçim, kurgu gibi yapısal estetik kaygıların gereklerini yazdıkça öğreniyorum. Yazdıkça ve başkaları beni eleştirdikçe bu kaygıları duyuyorum ve öğrenmek için acıkıyorum. Direnen Haliç'te yaşanmışlığın sıcaklığı vardır. Kitabım çıktığında sol çevreler yer yer tanıttı ama ne yazık ki eleştirmenler yol göstermeyi bırak kötü anlamda bile olsa eleştirmek gereğini duymadılar. Son romanımı yazdığımda, onda neyi anlattığıma önem verirken biçimsel, kurgusal estetik kaygıların yanısıra dil açısından da daha ileri varmaya çalıştım. Eksiklerimi kitabımı okuyanlarla diyaloğumda ortaya çıkardım.

-Bir sanat yapıtının, özelde bir edebiyat ürünün değerlendirilmesinde, adının önüne "toplumcu gerçekçi" bir belirleme konulmasını nasıl karşılıyorsun?

-Böyle bir tanımlamayı gereksiz buluyorum. Bu, tamamen yapıtın içeriği, konusu ile ilgili bir durum. Sınıflı toplumlarda yazar bakışını istediği kesime yöneltip konu seçebilir. Önemli olan yapıtın, türünün sanat özelliklerini ne ölçüde yansıtıp yansıtamadığıdır; yapıtın estetik değeridir. Başarısız bir eser, içeriği ne olursa olsun başarısızdır. Direnen Haliç toplumcu gerçekçi bir bakışı içeriyor. Romanımda ne söylediğim kadar, nasıl söylediğimin de önemli olduğunu biliyorum. Son romanım, bireyin psikolojik dünyasının, onun kendisi ile ve toplumla var olma mücadelesinin derinliğine işlendiği bir roman. Belki bu çok uzun bir zaman sonra gerçekleşecek ama bireyin kalıcı kurtuluşu ve mutluluğu, kendini toplumla birlikte varettiği zaman yakalayacağına inanıyorum.

-Ülkemizde bir "işçi sınıfı edebiyatından söz edilebilir mi? Bu alanda kimleri ve hangi yapıtları anabiliriz?

-Ülkemizde işçi sınıfını anlatan edebi eserler yok denecek kadar az. Benim okuduklarım arasında Orhan Kemal'i anabilirim. İşçileri anlatmış ama sınıf gözüyle değil. Fatih Atilla'nın *Akdeniz'in Kıyısında* adlı romanını bu açıdan başarılı bir örnek olarak anımsıyorum. Nazım Hikmet'in şiirlerinde de tatmışımdır sınıf duygusunu.

-Yeni çalışmalarınız olabileceğini düşünüyorum.

-Elimde bitirmiş olduğum yeni romanımın müsvetteleri var. Yazarlık hep bir tutku oldu benim için. Onu yakalamaya çalıştım. Oysa insanın yazması ve kendini geliştirmesi için zamana ihtiyacı var. Toplumumuz bu olanağın önünü açmıyor bana. Ne yapacaksan bu olanaksızlıklar içinde yapacaksın. Yazılarım yaşadıklarımla besleniyor. Sınıf mücadelesinin içindeyim. Toplumsal sorumluluğum profesyonel sendikacı olmamı gerektirdi. Sendikacılığı hakkıyla yaparsanız, sizi roman yazmaya vakit bırakmayacak kadar meşgul ediyor. Yazma tutkum ise hep sürüyor.

İsmet ALICI

Farenin Ölüm Baladı

Şiir

Fiatı: 200.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI

Bu Cıvıltı Seslerine Ne Demeli

İsmet ALICI

Ev, dumanlı, daha çok saunadaki dumana benziyor. Odada ne varsa, duvar, resim, gardolap, halı, dağınık kitaplar sararıp solmuş, Duman sinmiş nesnelere... çayın fırtı dumanla birlikte çekiliyor. Konuşurken ağızlarından çıkan nefes, dumanı yarıp, sesi onlara ulaştırıyor. Sıva ve kireç dökülecek gibi duruyor. Pencere üflesen yerde...

Üç kişi var odada... Selma, Orhan ve Ahmet üç kişi, üçü de üç eski çekyatın üstünde... Üçü de, üç ayrı dünyaya dalmışlar... Elleri çenelerinde. Konuşmak sıkıcı şu ara... düş kurmayı seviyorlar o an. Yüzlerinde ince bir mutluluk birlikte olmanın ve düş kurmanın sevincini taşıyor.

Orhan bu sevinci bozarak konuşur...

- Ahmet noldu, ya şu kelebçeli kız
- Ne kelebçelisi
- Hani şu bankada çalışan para taşıyan kız
- İşin gücün yok mu senin ya... tövbe tövbe

Selma kalkar kendine çay doldurur... Bir sigara daha yakar. Kaşı çatık, bu tür sohbetleri sevmiyor...

Yarın iş aramaya gideceğim... böyle olmuyor der.

Hepsi susar... yine kendi dünyalarına dalarlar. Dışarda bir kedi saçın üstünde yürüyor. Asfaltaki arabanın sesi ve üst kattakilerin tıkırtıları. Aslında, kendi dünyalarına dalmamışlar, dalmaya gayret ediyorlar. Ortadaki sıkıntılı havanın dağılmasını bekliyorlar. Orhan sıkıntıyı daha da artırır.

- Bir soygun yapacam, ne olursa olsun anasını satayım. Ahmet sen de hiç istihbarat vermiyorsun.

Ahmet konuşmaz, Selma da. Bu sefer hep birlikte kendi dünyalarına dalarlar. Yine sevinçlidirler.

Kanım şu, Ahmet ve Selma, Orhan'ın bir soygun yapacak cesareti ve ilişki ağı olmadığını farkettiler. Orhan'da zaten pek dayatmacı değil. Hani şu soygun meselesinden. Aslında miskinliğinin bütün gerekçelerini soygunla kapatmaya çalışıyor, Orhan.

Pek çalışmaz, sürekli gezer, asalak bir tip Orhan. Sağdan soldan borç alır, geri vermez. Kimse de istemez pek. Devrimci biri olduğunu sandıklarından.

Ahmet'le Orhan bir sigara yakar. Yine divanlarına uzanırlar. Duman daha da artar odada. Bir süre sonra Ahmet konuşur... kendi kendine.

Sizleri seviyorum, ikinizle birlikte olmak bana mutluluk veriyor. Birlikte birşeyler yapmanın sevincini yaşadım sizlerle. Şu evi taşımak, bu odayı birlikte düzmek. Birimizin çayı yapması, bulaşığı yıkaması, çöpü dökmesi ya da hiç bunları birbirimize söylemeden yapmamız. Güzel birşey. Dün tavuk getirdin ne iyi değil mi Orhan... hep böyle kal sonra kendin pişirdin ve masayı hazırladın. Hep birlikte yedik. Senin bize değer verdiğini anladık. Biz nasıl sana değer veriyorsak. Hep böyle kal Orhan. Bu ilişkiyi bozma, biliyorum... zor günler bu günler. Ama üç kişiyiz. Ortak çoğu güzel şeyler yaptık. Daha güzellerini yapabileceğimize ilişkin, inancımız çoğaldı. Bu günleri aşabiliriz, ben inanıyorum, siz de inanın.

Şimdi şu uzuvlarımızı sarmış miskinliklerimizi atalım. Sigaralarımızı da söndürelim, pencereyi açalım, gökyüzü ve rüzgar yüzümüze çarpmayı bekliyor. Haydi ben halıyı süpürüyorum. Orhan sen divanın üstündekilerini temizle, sende Selma masayı topla. Bizler devrimci insanlarız... hani birisi gelir evin bu halini böyle görür diye demiyorum. Bizim sürekli disiplinli ve temiz olmamız gerektiğine inandığım için böyle söylüyorum.

Şimdi eve gökyüzü dolmuştu ve yıldızlar... geceler, kuşlar cıvıldamaz doğru, doğru da bu cıvıltı seslerine ne demeli...

Berrin TAŞ

Aşk... Yeni İnsanın Dili

Fiatı: 250.000 TL.

BİRYAY Gazete Bayilerinde

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

8 Aralık Pazartesi

Yağmurlu... rüzgarlı... soğuk bir havada yazıyorum. Kemal Bekir'i düşünüyorum. Kemal Bekir, nesnesini iyi tanıyan bir yazar...iyi bir roman yazarı. Roman yazarının nesnesi insan. Bunun için roman yazarının insanı, hem kavramsal açıdan, hem eylemsel açıdan tanıması gerekir. Bu tanıma eksik ya da tek yanlı olursa romanda çarpuk çurpuk insanlar çıkar karşımıza. Böyle bir roman insani olamaz, gerçekçi olamaz.

Nesnesini iyi tanıyan roman yazarının romanı, insanı gösterir. İşte bu romanın varoluşunun temelidir. Bu varoluş, yazılmasaydı eksikliği hissedilen bir varoluştur. Roman bu yanıyla insanın varoluşuna da katkı yapar.

Afşar Timuçin, bu konuda şöyle der. "Gerçek sanat yapıtları bize insanı felsefi bir derinlikle gösterirler. (...) Sanat yapıtının felsefi derinliği birbiriyle çözülmez bir bütün oluşturan niteliklerin karşılıklı konumunda, onların karşılıklı ilişkilerinde, biçimlerin altında kımıldanan anlam öbeklerinde kendini gösterir." (Özgür Prometheus, İnsancıl Yayınları)

Kemal Bekir'in *Hücre 1952* adlı romanından anlam öbeklerine iki örnek vermek istiyorum.

Birinci örnek. Poliste sorgulanan Mustafa, tiyatro oyuncusu. Sorgu sırasında bir durumu şöyle anlatır Kemal Bekir, "Birdenbire fırladı adam. Fırlarken salladığı iki yumruk, iki kez çarptı Mustafa'ya. Biri kafasında, biri yanağında şakladı yumrukların. Bir yandan da ağız dolusu bağırdı.

- "Köçek."

İşte bu bir kelime... köçek, bütün bir Türkiye'nin, devletin, devlet görevlilerin, halkın, tiyatroya tiyatro oyuncusuna bakışının felsefi anlamını taşır. Türkiye'nin insani kültüre geçemeyeşinin anlamı var burda.

Düşünelim şimdi. Tiyatro dendikte binlerce yıl önceye gideceksin. Aiskhylos, Sophokles, Euripides... İnsanı insanlaştıran bir sanatın... tiyatronun oyuncusuna, sorgucu, ağız dolusu, "Köçek!" diye bağırıyor.

Kemal Bekir, tek bir kelimeyle, ağız dolusu köçek denmesiyle, 1952'de sanatın nasıl yerlebir edildiğini... bu bir kelimeyle Türkiye'de kültürsüzlüğün temelini gösteriyor.

Sonra bu ülkede... şair, romancı, öykücü, yontucu, tiyatrocu hep horlandı. Bu ülkede sanatın içine tükürüldü.

Bu ülke insanın haz alma duygusunun kültürleşmesi... insanilemesi engellendi. Haz alma duygusu doğal nokta da tutuldu. Sonra bu ülkede kimi insanlar... doğal bırakılmış insanlar, ellerinde makinali tüfeklerle vatan için insan öldürdü.

Bunun altında ağız dolusu köçek seslenmesi var.

Kemal Bekir, tek bir kelimeyle devletin sanat felsefesini... bu felsefenin bizi nerelere götürdüğünü anlatmış *Hücre 1952*'de.

Anlam öbeğinin ikincisine geldikte... Sanat eseri, tekilde öbür insanları da anlatmalıdır. Kemal Bekir'in başarısı da burda.

Bu ülkede çoktandır vurdum duymaz kişilerin arasında yaşıyoruz. Vurdum duymazlık, binlerce yıldır oluşmuş insani değerleri yerlebir ediyor.

Bir soru soruyorum. Devlet biçimi cumhuriyet, yönetimi demokrasi olduğu söylenen bir ülkede eli silahlı bin kişinin, eli silahlı beş bin kişinin koruduğu bir feodalın anlamı nedir. Daha ötesi kapitalist bir ülkede yanına varılmaz büyük holdingleri anlarım. Peki ama bu holdinglerin yanında eli silahlı kişilerin koruduğu bir feodalin ne işi var. Bir feodal, "Beni seçin" diye nasıl oluyor da halkın karşısına çıkıyor.

Sedat Bucak'tan söz ediyorum. Bu feodal, sanki bilincinde vatan kavramı varmış gibi, "Leyla Zana'yı, vatan için ben ihbar ettim." diyor.

Vatan kavramı üst bir soyutlamadır. Bu soyutlamaya bir feodal asla ulaşamaz. Siverek'i vatan sanan bu kişi, hiç kuşku yok, demokratik bir cumhuriyette vatanından olacağını sezdiği için, bir feodalin asla yapmaması gerekeni yapıyor. İnsanları ihbar ediyor.

Kemal Bekir, işte bu duruma, suçluluğunu içine sindirmek diyor. Madenciler, dülgerler, fırıncılar, sürücüler, öğretmenler... özetle çalışanlar bütün gün emeğini ortaya koyuyor, Sedat Bucak, beşbin silahlı korumasıyla Anadolu insanının emeği üstünde oturuyor. Sıkıştığı zaman inceldiği yerden kopsun diye *Hücre 1952*'deki Ergun gibi, "Ben şunları şunları ihbar ettim." diyor.

Kimbilir, nice suçları içimize sindirdik. Bu sindirme yüzünden, binbir emekle oluşturulan emek anıtlarına bir tekme de biz vurduk.

Kemal Bekir, nesnesini... insanı tanıyan bir yazar.

10 Aralık Çarşamba

Kemal Bekir'in *Hücre 1952* adlı romanında trajik bir saptama var. "Düzen adamını yetiştiriyor. İnsanoğlu da çıkarı için düzenin adamı olmaya hazır. Bu arada vah ki vah, düzenin adamı olmayanların, olamayacakların haline" deniyor romanda.

Bir düzen için en tehlikelisi düzenin adamlarıdır. Sovyetler Birliği'ni bu duruma getiren de o düzenin insanları. Bu trajik durum, Hücre 1952'de Valantin Katayev adlı öykücünün *1905 Modeli* adlı öyküsüyle anlatılıyor.

1905 yılında bir ayaklanma oluyor Rusya'da. İşte bu sırada bir zavallıyı da karakola götürüyor polis. Bu zavallı sorguda bir yumrukla düşüyor yere. Doktor, "Ölmemiş. Ancak 30 yıl sonra ayılır" diyor. Bir müzeye kaldırıyorlar. Gerçekten de 30 yıl sonra ayılıyor. Müzeden kaçıyor 1905 modeli. Aaa o da ne. Çara hakaret ediliyor. İzvestiya, Prav'da sokakta satılıyor. Bolşevik Partisi'nin tabelasını da görmez mi. Bağırıp çağırıyor... Neyse, müze müdürü 1905 modelini buluyor. Durumu anlatıyor. Bu öykünün sonunda yazar, öykünün içine giriyor. Günlük güneşlik bir gün parkta dolaşırken 1905 Modeli'ni görüyor. O hani 1905'de karakolda bir yumruk da bayılıp, 30 yıl sonra 1935'de ayılan zavallıyı. Sahne şöyle. Az ötede bir sırada 1905 Modeli oturuyor. Yanında bir başka adam var. Ona bir şeyler anlatıyor canlı canlı, elini kolunu sallaya. Merak etmiş yazar, belli etmeden yanaşmış. Acaba ne diyor, neler anlatıyor... Tam arkalarından geçerken kulağına gelmiş, 1905 Modeli'nin sesi. Diyormuş ki, "biz arkadaş, biz, 1905'te aldık ellerimize sopaları, silahları, bir yürüdük, bir yürüdük."

Sovyetler Birliği, Lenin'in söylediği gibi yeni Sovyet insanını yetiştiremedi. 1905 Modelleri, hemen yeni düzene ayak uydurdu, sovyet insanı yetişmesini engelledi.

Lenin, 12 Mart 1922'de şöyle diyor. "Sovyet olmakla birlikte iliğine kadar Rus kalan bürokrasimiz genel koşullarından kendini kurtaramamaktadır."

1905 Modeli, ilk vuruşu, 1917'de yedikten sonra bayıldı... yıllar sonra sovyetleri sessizce kuşattı... devrimin proletaryayla ilişkisini kesti, sovyetleri adım bugüne getirdi.

Sovyet Devrimi, öznesiz kaldı... nesnesini yitirdi. *Hücre 1952*'de sovyetin öznesiz kalışı, sovyetin nesnesizliği de anlatılıyor.

Hemen anımsatayım Kemal Bekir, bu romanı 1979'da bitirdi.

Bir olguyu... bir durumu anlatmak için yazar, o durumun, o olgunun bitmesini beklemeli diyenlere karşı, yıllar önce şöyle yazmıştım. "Yazar, uçuş için alacakaranlığı beklemez. Şafak sökerken uçuşuna başlar. Şöyle bir dolaşır yükseklerde. Atmosferi gözler. Bulutlar nerden geliyor, nereye gidiyor? Rüzgar nerden esiyor? Hava kapalı mı? Sıcaklık kaç derece? Sonra oturur eserini yazar. Korkmayın. Gerçekçi yazar "hava tahmininde" yanılmaz.

Kemal Bekir, hava tahminde yanılmamış.

12 Aralık Cuma

Yusuf Çotuksöken anlattı.

8 Aralık pazartesi günü. İstanbul'da Sepetçiler Kasrı'nda, *Yabancı Ülkelerde Türkçe Yayın Yapan Gazetecilere*, yayın dili konusunda bir seminer veriyor Yusuf Çotuksöken. Bu seminerde *Tartışmacıya Yakışmayan Dil Kullanımı*'na örnek olarak, İhsan Üren'in benle ilgili yazısını da göstermiş.

İhsan Üren ünleniyor.

Geçen gün bir seminer öncesi, baktım gençler gülüyor. "Ne var" dedim. İhsan Üren'e gülüyorlarmış. Sinirden.

İhsan Üren, Sanatta Star Sistemi'nin sövgücüsü.

Söverek... hakaret ederek böylece sorunu örtbas edecek.

Sorun şudur. Mehmet H.Doğan politikacı gibi yaşayacaksa, bir burjuva partisine girsin. Orda söylediği ayrı, eylemi ayrı olabilir. Kültür dünyasına nesnel konuşup öznel davranılmaz. Mehmet H.Doğan bunu yapıyor.

Mehmet H.Doğan, çıkıp şunu söyleyecek. "Ben seçimlerimde öznel davranırım. İnsancıl dergisi beni eleştirdiği için bu dergiyi sevmiyorum. İnsancıl'da yayınlanan şiirleri de bu yüzden hazırladığım şiir yıllığına almıyorum."

Mehmet H.Doğan bunu söyledikte sorun biter.

15 Aralık Pazartesi

Kasım ayının son günlerinde *TÜBA... Türkiye Bilimler Akademisi* Başkanı Prof.Dr. Ayhan O. Çavdar'dan bir Çağrı geldi. 13 Aralık Cumartesi günü *İnsan Haklarının Gelişimi*'yle ilgili. *Boğaziçi Üniversitesi*'nde bir sempozyum düzenleniyormuş. Beni dedinleyici olarak çağırıyor TÜBA Başkanı Prof. Dr. Ayhan O. Çavdar.

Bu tür çağrılar beni hep çekinceye sokar. Şundan ötürü, tanınan, bilinen, etkili bir insan değilim. Buna

karşın beni nerden bulurlar, beni oralara niye çağırırlar, anlamam. Gittiğim yere bir değer katmam. "Bak Gündoğdu da gelmiş." demez kimse. Bu yüzden gitmeyecektim. Ama, insan hakları sorunu benim bildiğime göre ilk kez bir bilim örgütünce ele alınıyor Türkiye'de, bunun için Berrin Taş'la kalktık gittik. Sempozyum sabah on sularında başladı. Kahve molası, yemek molasıyla saat 19.30 sularında bitti.

Sempozyumda on kişi bildiri sundu. Bildirilerden sonra kısa bir açık oturum yapıldı. Aslında bildirilerin ayrıntılı bir şekilde tartışılması gerekiyordu. Ama bu kadar bildiri bir güne konduğu için tartışma mümkün olmadı. Dinleyenler edilgin bir duruma düşürüldü. Açık oturumda Semih Gemalmaz "Biz burda konuşurken belki Kadıköy'de belki iki kilometre ötede bir karakolda bir insana işkence yapılıyor." dedikte, şimdi adını anımsayamadığım bir profesör Semih Gemalmaz'a katılmadığını söyledikten sonra vatanın parçalanması, sevr filan dedi. Gün boyu, ilk müdahalem burda oldu. Gerçi benden önce bir avukat Semih Gemalmaz'ı destekledi. Ama sorun Semih Gemalmaz'ı desteklemek değildi. Gemalmaz susturulmak isteniyordu. Semih Gemalmaz'a katıldığımı... Semih Gemalmaz'a katılmayanın görüşünü temellendirmesini istedim. Tersi bu durum kimseye yakışmaz.

Söz'ü vatan parçalanıyor diye kesmeyin dedim.

Profesör ses etmedi.

Bu sempozyumda iki bildiri beni etkiledi. Biri Ioanna Kuçuradi'nin bildirisi. İoanna Kuçuradi *Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri*'nde insan hakları bu haklarla ilgili özgürlük, kültür kavramlarının karıştırıldığını söyledi. İoanna Kuçuradi'ye göre bunun nedeni "bu belgelerin iyi niyetle ama insan hakları ve bu haklarla ilgili özgürlük, kültür, gelişme gibi kavramların yeterli felsefi temelli bilgiye dayanmadan hazırlanmış olmaları..."

Peki böyle oluyor da ne oluyor. Olan şu. Kavram kargaşası, yaşamayı, eylemleri etkiliyor. Böylece "bu kararlar ve eylemler insan haklarına ilişkin bu belgeleri oluşturmanın amaçlarına ters düşüyor."

Kuçuradi devam ediyor. "Bu karıştırmalardan dolayı, insan hakları kötüye kullanılıyor ya da "başka bazı normlar uğruna kısıtlanmalarına neden oluyor." İşte bundan ötürü "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gözden geçirilmelidir." dedi Kuçuradi.

Böylesine önemli bir bildiri tartışılamadı. Oysa, bu önemli sorun için bir karar alınabilir, dahası bir kurul oluşturulur. İnsan Hakları Bildirgesi yeniden yazılır, bu belge kamuoyuna sunulabilirdi.

İkinci önemli bildiri Okan Akhan'ın bildirisiydi. Okan Akhan "İşkence ve İnsan Hakları"nı anlattı bildirisinde. Bu bildiriyi *İnsancıl*'da yayınlayacağız.

Akşamüstü bir panel düzenlendi. Paneli Şevket Pamuk yönetti. Rona Aybay, Semih Gemalmaz, Korkut Boratav konuşmacıydılar.

Semih Gemalmaz insan hakları sorununu net bir şekilde ortaya koydu. Korkut Boratav da güzel konuştu. Önemli vurgular yaptı.

Rona Aybay'a geldikte... Önce şunu söyleyeyim. Ben, bütün sorunları çözmüş... bu sorunlarla ilgili kesin, mutlak doğrulara vramış insanlardan çekinirim. Böylesi kişiler şöyle düşünür, "Acıyorum size. Bir sorunu çözemiyorsunuz. Oysa ben o sorunu çözdüm, doğruyu buldum. Hiç tartışmadan benim doğrularımı kabul edin. Hadi gelin bana, katılın. Hadi durmayın."

Rona Aybay böyle biri.

İnsan hakları konusunda yargıçları eleştirirken, dayanamadım, "Siz yetiştirmediniz mi onları" dedim. Herkesin son derece ağırbaşlı olduğu bir ortamda benim bağırmam tuhaftı. Ama sabahtan beri dolmuştum. Rona Aybay, "müsade edin, oraya da geleceğiz" dedi. Gelse n'olur, gelmese n'olur. İşte savcıların, yargıçların durumu ortada.

Tartışmalı bir toplantı olsaydı, Rona Aybay'ın bütün doğrularını yerlebir edecektim. Bu, ona iyi bir ders olurdu.

23 Aralık Salı

Metin Çulhaoğlu'nun *Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu* adlı eserini okuyorum. (Sarmal Yayınevi)

Baştan şunu söyleyeyim. Metih Çulhaoğlu "en"ci değil. "En"ci o işi en iyi kendisinin bildiğini sanır. "En"ciye göre, o, o işin en iyisidir. Sözgelimi, o en iyi marksisttir. Marksizmi en iyi o bilir. Onun görüşüne katılmayan mutlaka bir sapmanın içindedir.

"En"ci marksistlere haksızlık etmemek için şunu da söylemem gerekiyor. "En"cilik bizde geneldir. "En" kemalistler, "en" milliyetçiler, "en" islamcılar, "en" liberaller, "en" demokratlar vardır.

Hangi alana bakarsanız bakın "en"ci görülür bizde. "En"ci sorunlarla uğraşmaz, kişilikle uğraşır. "En"ci öbürünün eksiğini, gediğini arar. Bulur. "Bakın, ben de bunlar yok" der. Böylece kendisinin "en"ci olduğunu gösterir.

Ben, annemin etkisiyle ta gençliğimden beri "en"ci olmadım. Nerde bir "en"ci görsem, eyvah derim. Çünkü "en"ci, neyin "en"iyse, onu hayattan koparır. "En"ci "en"i olduğu disiplinin ışığında sorun çözmez. Sözgelimi "en"ci marksisttse, bir soruna marksist açıdan çö-

züm getirmez. "En"ci marksist, kimin marksist olmadığını saptar. Kimi için pasifist der, kimi için revizyonist der, kimi için anarşist der. "En" islamcı da, "en" kemalist de, "en" demokrat da aynen böyle yapar.

Sözgelimi, "en" kemalist Ahmet Taner Kışlalı'dır. Kışlalı, kimin kemalist olup olmadığını hemen saptar.

Bu "en"ciler edebiyat dünyasında da vardır. Ama işi uzatmayayım.

"En"ciler sağa sola korku salar. "En"ci kaşlarını çatıp "Bu, şuna karşıdır" dedi mi, "şu" dediğini doğru dürüst bilmeyenler, çevreden dışlanmamak, "en"cinin gazabına uğramak için susar.

"En"ci için sorun çözmez dedim. Bugün Türkiye'de marksist disiplin, eli böğründe kimsesiz bir çocuk gibi. Bunun nedenlerinden biri de işte bu "en marksistler", "En marksistler" marksizmi hayattan kopardı. Hayatın sorunlarına çözüm getirmeyen bir marksizmi işçi n'etsin, halk n'etsin.

Metin Çulhaoğlu "en"ci değil dedim. Bu, son derece önemli. Şunu söylemeliyim. Türkiye'de marksizmin hayatla bağını "en"ci olmayanlar kuracak. Burdan bakıldıkta hem Metin Çulhaoğlu'nu, hem eserini önemsiyorum.

Metin Çulhaoğlu'ya tartışılabilir. Çünkü "en"ci değil. "En"ciyle tartışılmaz. "En"ci hemen sizin mutlaka, kesinlikle "marksist" olmadığını söyler.

Metin Çulhaoğlu'nun eserine geldikte... Eserin başlarında öz kavramıyla karşılaştım. Rahatsız oldum. Sarmal'dan Metin Çulhaoğlu'nun telefonunu aldım. Sordum, "siz" dedim "marksizmi bir öz olarak mı görüyorsunuz" dedim. "Hayır" dedi. Gerçekten de özü daha sonra açıklıyor.

Burda sorun şu. Bizde marksistler, marksizmi Platoncu bilgi kuramıyla kavradılar. Platoncu bilgi kuramına göre, her varolanın, aşkın bir nesnel gerçekliği vardır. Bu dünyada biz, o aşkın nesnel gerçekliği tam anlamıyla karşılayacak bir kavramlaştırma yapmalıyız. Diyelim benim iki dostum var. Biriyle sık sık tartışıyoruz. Öbürüle tartışmıyoruz. Düşüncelerim denk. Özcü ya da ideci, şöyle der; "Sen, tartıştığın kişiyle dost değilsin!" Çünkü ideciye... özcüye göre dostluk bir ilişki değildir. Dostluk, aşkın dostluk idesine uymalıdır. O kişiye göre dostluk idesinde ya da özünde denklik vardır, tartışma yoktur. Sen istediğin kadar "Valla ben, tartıştığım o kişiyle iyi dostum. Bir birimizi çok seviyor" de. İdeci seni dinlemez.

Türkiye'de marksistler, marksizmi, marksist bilgi kuramıyla değil de Platoncu bilgi kuramıyla kavradıkları için, kendi anlayışlarına göre bir marksist öz ya da ide yarattılar. Sıkı sıkı tanımlanan marksizmi bir ideye dondurdular.

Metin Çulhaoğlu'nun eserine devam... Çulhaoğlu, eserin bir yerinde şöyle diyor. "Türkiye solu, bugün marksizmden ve kuramsal yetkinlikten uzaklık açısından, gelebileceği en son noktadır."

Çulhaoğlu'nun bu saptamasına katılmıyorum. Uzaklık en son noktada değil. Keşke öyle olsaydı. Gördüğüm şu. Türkiye solu, "marksizmden ve kuramsal yetkinlikten" daha daha uzak noktalara düşecek. Tek tek örnekleri vermek bu işi uzatır. Şunu söyleyeyim. Tek tek örneklerden bir genelleme tuzaklarla doludur. Ama haftalık, onbeş günlük marksist dergileri inceliyorum. Bu incelemeye dayanarak söylüyorum. Konferanslarda, seminerlerde edindiğim deneyimlere dayanarak söylüyorum. Şimdi aklıma bir örnek geldi. Işık Kutlu dışında tek bir roman eleştirisine rastlamadım o dergilerde. Sözgelimi, marksistler, Yakup Kadri'nin, Sait Faik'in, Memduh Şevket Esendal'ın eserleri için ne düşünürler, bunu bilmiyorum.

Metin Çulhaoğlu'nun şu saptaması doğru. "Türkiye solu, böyle bir yükseliş dönemi yakalandığında, kadro dinamizmi aynı anda iki işlevi birden yerine getirebilecektir. Birincisi köşesinde duran seçkin, ama beğenmez aydın ile sıradan unsur arasındaki bağlantının kurulması..."

Bu, çok önemli.

İnsancıl, kültür alanında yıllardır bunu yapmaya çalışıyor.

Bunun her alanda yapılması gerektiğini söyleyen Metin Çulhaoğlu dışında ikinci bir kişiye rastlamadım. Örnek veriyorum. Marksist kümelerde Nasreddin Hoca'yı irdeleyen, Nasreddin Hoca'nın ne olduğunu... neyi simgelediğini irdeleyen tek bir incelemeye rastlanmaz. Oysa bu halk, her gün en azından bir kez bir Nasreddin Hoca fıkrası anlatır.

Nasreddin Hocasına uzak bir marksist Metin Çulhaoğlu'nun önerdiği ilişkiyi kuramaz.

Metin Çulhaoğlu, bilinç için şöyle diyor, "ilişkilendirme, adlandırma ve yerleştirmedir. Öznenin, bu ilişkilendirme, adlandırma ve yerleştirme sonucunda ortaya çıkan ve en başta kendi konumuyla ilgili bir farkında oluş durumudur. Örneğin, özelleştirmelerin kendisi ve sınıfı için ne anlama geldiğini kavrayan bir işçi, özelleştirme politikalarının global temelleri ve maddi süreçleri konusunda bilimsel hiçbir bilgiye sahip olması bile bilinçli bir işidir."

Bilinç, ilişkilendirmedir. Bu doğru. Ama neyi, neyle ilişkilendirdiği de önemlidir. Özelleştirme politikaları

konusunda bilimsel bilgisi yoksa, işçi, olgusal bilinci aşamaz. Özelleştirmenin kendisi için ne anlama geldiğini anlar. Ama sınıfı için ne anlama geldiğini anlamaz. Birileri bunu anlatırsa anlar. Ama bu bilinç oluşturmaz.

Bu konuda görüşüm şu. Metin Çulhaoğlu'nun dediği nokta, özelleştirmeyi, işçinin, hem kendisi için, hem de sınıfı için ne anlama geldiğini kavrama noktasına gelseydi, hiçbir hükümet özelleştirmenin sözünü ağzına alamazdı. Son vergi yasası, işçiler Ankara'ya yürürken değiştirildi sermayenin lehine...

Bu konuda Çulhaoğlu'nun yanıldığını söylüyorum.

Metin Çulhaoğlu'nun şöyle bir saptaması var. "20. yüzyılın sosyalist devrimleri ise, burjuva devrimlerin ürünü olan kavram ve kategorileri içerip aşacak, kendi özel kavramlarını biriktirecek bir zenginlik kazanamamıştır."

Son derece doğru... son derece cesur bir saptama. Tabii kavram dendikte karşımıza felsefe çıkıyor. Felsefesizlik kavramsızlığı getirdi.

Şimdi gelinen noktada ortada.

Metin Çulhaoğlu'nu okumaya devam ediyorum.

25 Aralık Perşembe

Metin Çulhaoğlu'nun eserini bitirdim. Şimdi şunu söylemek gerekiyor. Kendine marksisttim diyen... güzel bir dünya mücadelesine girişen herkes bu eseri okumalı.

Metin Çulhaoğlu, marksizmi kendine sorun yapmış... marksizm üstüne düşünen bir kültür emekçisi. Eser sekiz bölümden oluşuyor. Her bölümde sorunlar ciddi bir uğraşla ele alınmış.

Sorunlar didiklenmiş.

Eserin altıncı bölümünde Lukacs, Gramsci, Althusser ele alınmış. Ben burda Altusser üstünde durmak istiyorum. Metin Çulhaoğlu, Althusser'i şöyle bir örnekle didikliyor. Diyelim siyasal islam irdelenecek. Althusser, siyasal islamı "kendi özerkliği içinde bir yapı olarak görecektir. (...) Siyasal islam, kendi bütünlüğü içinde bir yapıdır. Siyasal İslamcılar da bu yapının taşıyıcılarıdır."

Bugün Türkiye'de bu çizgiyi *Teori ve Politika* dergisi götürüyor. Bu çizgiye Metin Çulhaoğlu'nun eleştirisi şöyle, "Althusserci olmanın pratikte, yani siyasal eylemde ne anlama geldiğini anlatan bir metne de rastlamadım."

Bu doğru. Burda ben de bir soru sormak istiyorum *Teori ve Politika*'ya. Bu yapı, Aristotelestin tözüne benzemiyor mu. Bunun yanında *Teori ve Politika*'nın estetiği nedir... estetik görüşleri nedir.

Bütün bunları öğrenmek istiyorum.

Metin Çulhaoğlu'na geldikte... Türkiye'de marksistlerin yazıları beni çoktandır karamsarlığa götürmüştü. Her sorunu son derece yüzeysel ele alan marksistleri okudukta "Biz bu sorunları nasıl çözeceğiz... Türkiye'de marksist aydınlanmayı nasıl başlatacağız." diye kara bir noktaya takılır kalırdım. Bunun nedeni de şu. Türkiye'de insanın, insani kültür birikimi eksiktir. Çok yazık, kendilerine marksist diyenler de böyledir. Marksistler, genellikle "altını, ben çizdim"li yüzeysel yazıların ötesine geçememiştir. Metin Çulhaoğlu, şöyle diyor bu konuda, "Tek tek siyasal çizgilerin özel gereksinmelerine göre kesilip biçilen bir marksizm, marksizmi hedef alan çok yönlü saldırı karşısında direnememiştir." Bunun en önemli nedenlerinden biri, marksistlerin insani kültür eksikliği.

Metin Çulhaoğlu diyordum... Metin Çulhaoğlu, insani kültür birikimini edinmiş bir marksist. İşte bu birikimiyle ele aldığı sorunu, milimetrik noktasına kadar doğru bir yöntemle didiklemiş.

Bir sorunu doğru bir yöntemle ele alıp, milimetrik noktasına kadar kavramak önemli. Ama bir önemli nokta da şu. Bu sorunu anlatmak ya da yazmak. Bizde marksistlerin çoğu, konuşamaz, yazamaz. Konuşmasını bilmez, yazmasını bilmez.

Metin Çulhaoğlu yazmasını bilen bir marksist... yazar. Bundan ötürü, eserin dili, sorunları karartmıyor. Bu eserde dil... anlatım, sorunları ışıklandırıyor.

Çulhaoğlu bu eseriyle içime su serpti. Metin Çulhaoğlu var. Yaşıyor. Her sabah kalkıyor, kahvaltı ediyor... çalışıyor... yaşıyor.

Metin Çulhaoğlu var. Öyleyse umutsuzluk yok.

29 Aralık Pazartesi

Cuma günü Bolu'daydık. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*'nde... Berrin Taş, Kemal Özer, ben. Bu üniversitede bir küme genç *Kitap Topluluğu* kurmuş. Kitap Topluluğu *Ayrıntı* adlı bir dergi de çıkarıyor. Dergide şöyle deniyor. "Üniversiteliyiz... Bilim yuvasını birlikte paylaşıyoruz. Toplumun aydın kesimini oluşturuyoruz. Öyleyse her alanda bir adım önde olmak için yetkinliğimizi çoğaltmalı, üretken olacağımız alanlar seçebilmeliyiz. Daha da önemlisi sağlıklı bir birikime, bilince sahip olabilmeliyiz. Bu, üniversiteli olmaktan öte insan olmanın, düşünen tek canlı olmanın getirdiği sorumluluk."

Bizi *Abant İzzet Baysal Üniversitesi*'ne işte bu *Kitap Topluluğu* çağırdı.

Güneşli bir gündü... Otobüse Harem'den bir genç kız bindi. "Ben de sizi dinlemeye geliyorum." dedi. Ayfer Türk...geçen gidişimde beni karşılayanlardan.

Kemal Özer, "Kendi okurunu yanında taşı dönemi başlıyor." dedi. Güldük.

Söyleşi saat 16.00'da başladı. Kemal Özer, şiirlerini okudu. Daha sonra şiir çizgisini, 1960'den sonra Türkiye şiirinin içinden anlattı. Toplumsal yapının... dünyada olagelenlerin, ülke şiirini nasıl etkilediğini doyurucu bir şekilde gösterdi Kemal Özer.

Berrin Taş, *Aşk, Yeni İnsanın Dili* adlı eserinden yola çıktı. Nasıl bir insanın hesapsız kitapsız bir aşk yaratabileceğini anlattı.

Bana geldikte... Ben düşünce özgürlüğü üstüne konuştum. İhsan Üren'in benle ilgili yazdıklarını okudum önce. Bu kez değişik tepki geldi. Kimse kızmadı. Kahkahalar atıldı.

İşte dedim bu dille... bu dili oluşturan bilinçle düşünce özgürlüğü yaratılamaz. Çünkü bu dille tartışılmaz, bu dille çözüm üretilmez. Bu dille ancak silahlar çekilir. İnsanlar konuşa konuşa anlaşır denir. Düşünce özgürlüğü için konuşabileceğimiz bir dili yaratmak gerekir.

Toplantıyı *İşletme Bölüm Başkanı* Prof. Dr. Kaptan Kaptangil, baştan sona dinlendi. Her üniversitede rastlanmayan bir durum bu.

Toplantı bittikten sonra akşam yemeği için üç genç kızın birlikte kaldığı eve ittik. Bizim için güzel bir hazırlık yapılmış. Yemekte sucuklu yumurta bile vardı.

Gün boyu yaşadığımız güzelliği "fuhuşa" savı bozdu. O apartmanda oturan kendini bilmez faşist kafalı biri "Burda fuhuş yapılıyor" diye gençleri polise bildirmiş.

Türkiye'de yönetim gençlerin özgürce gelişimi sağlamıyor. Türkiye'de yönetim, gençleri bilinci gelişmemiş insanların elinde, hem kendinden, hem yaşadığı topraklardan soğutuyor.

Polis, "Gençler Fuhuş yapıyor"diyeni mahkemeye vereceğine, o kişinin peşinde genç kızların evine gidiyor. "fuhuş iddiasını" soruşturuyor.

Hep söylüyorum. Demokrasi dendikte siyasal yönetim anlaşılıyor. Tabii bu bile yürümüyor. Yürümez. Türkiye'nin kültürü kırım kültürü... faşist kültür. Demokrasi için siyasi mücadele, kültürel mücadeleyle birlikte yürütülmeli.

Kitap Topluluğuna burdan selam.

Cengiz GÜNDOĞDU
ELEŞTİRİ
Fiatı: 400.000 TL.
İNSANCIL YAYINLARI

BÖYLE GİTMEK OLUR MU?

şimdi bu kuşlar nereye gider
yalnızlığımdan havalanıp
bir acıyı daha eskitir mevsim

bir acıyı daha eskitir mevsim
(damıtılmış bir sızının bütün halleri dökülür
siyah bir fondan)
yalnızlığım el sallar ardından
duvarları yıkılır bu kentin
camları buz keser, öyküler biter
yeniden derim her sabah yeniden
örgütlenen bir hayata yaslanırım
aralarım kapısını sırların
yüreğimde yatağını değiştiren nehir

bilirim orkinosların da hikayesi vardır
onların düşündeki mavi
Itır'ın gülüşündeki pembe
ve göğü dörtnala beyaza koşan yele
elçisidir çoğalan bir hayatın

şimdi bu kuşlar nereye gider
yalnızlığımdan havalanıp
böyle gitmek olur mu derim
böyle gitmek...

yükünüz olsun direngen yalanlarımız
kanırttığımız en güzel yaralarımız
yüzleşemediğimiz günahlarımız yükünüz
olsun.

kuşlar nereye?..

Selma AĞABEYOĞLU

TANZİLE ZUMAKULOVA

Unlü Sovyet Balkar şairi Tanzile Zumakulova 1934 yılında Kuzey Kafkasya da Baksan Irmağı kıyısında Girhojan'da doğdu.

1944 yılında Stalin rejiminin aşırı baskısı sonucunda Balkarlar, Orta Asya'ya ve Sıbirya'ya sürüldüler. Zumakulova'nın yıllarca önce yazmaya başladığı şiirler, ancak sürgün bittıkten sonra yayınlandı.

Şairin ılk kıtabı "Kayada Açan Güller" 1959 yılında Nalçik'te basıldı Daha sonra yayınlanan şiirlerinden birçoğu yabancı dillere çevrildi Tanzile Zumakulova Rusya daki en önemli ödüllerden biri olan Maksim Gorki Devlet Odülü nü kazandı

Uzun yıllar boyunca Balkar Edebıyatının Sappho'su diye anılan Zumakulova, "Balkar Cumhuriyeti Halk Şairi" ünvanını da taşımaktadır (S.S.C.B. dağıldıktan sonra Kabardin-Balkar Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı kalmıştır).Zumakulova, bu cumhuriyetin başkenti olan Nalçik'te oturmaktadır

Değerli şair Tanzile Zumakulova 18Aralık 22 Aralık 1997 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiştir. Kültür Bakanlığımızın Ahmet Yesevi Vakfıyla birlikte Ankara'da düzenledığı **Kaysın Kuliev**'i anma toplantısına katılarak bir konuşma yapmış ve şiirlerini okumuştur

Tanzile Zumakulova'nın şiirleri Türkçeye ılk kez **Anıl Meriçelli** ve **Anatoli Miziev** tarafından çevrılmıştir

UZATMA YAŞLILIĞI

Nişan alma gençliğimi
Gençlik yaşlıyı sayıklatır
Uzatma yaşlılığı
Yaşlılık gençi ihtiyarlatır.

HANÇER İLE SÖZ

Hançer kan akıtsa da yürekten,
Vurup yıksa da düşmanı,
Hançer vurup ödüremez acıyı,
Diriltemez mezara gireni.
Söz öldürebilir acıyı
Ama acı da verebilir söz.

AĞIT

Niçin ağıt yakarlar
Ölene?
Sağlar için yaşamın
En zor günlerinde

Nasıl ağıt yakmayalım
Ölen için?
Hayatın bu kadar güzel
Olduğunu bile bile.

ATEŞ SENİ DE YAKAR

Bilmem, yüreklendin mi
Aşkın gücünden,
Bir ateş saldın, gülerek
Yüreğimin İçinden.

Alevlenip yandığını
Kime bildirir yürek?
Boşuna oynama ateşle
Seni de yakar ateş!

Türkçesi:
Anıl MERİÇELLİ- Anatoli MİZİEV

AŞK ŞİİRİ • AŞK ŞİİRİ • AŞK ŞİİRİ

ANIL MERİÇELLİ

AŞK ŞİİRİ

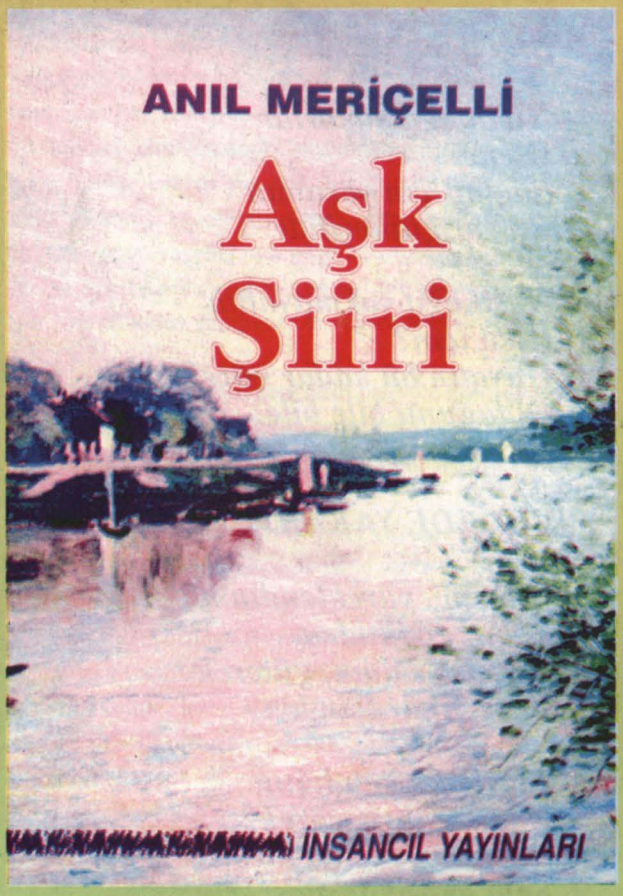

İNSANCIL YAYINLARI
arasında

ÇIKTI

Cengiz Gündoğdu'nun önsözüyle

Bu Kitapta
Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde
Mayıslara Açılan Kapı
İstanbul Gözlerimin Ucunda
adlı kitaplardan seçilmiş şiirler yer alıyor.

ANIL MERİÇELLİ'nin en güzel şiirleri Bütün Türkiye'de BİR-YAY GAZETE BAYİLERİNDE